

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOMALİ'DE BOŞANMA NEDENLERİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA OMAR ABSHIR

BURSA - 2020

T. C

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SOMALİ'DE BOŞANMA NEDENLERİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi: Enes Battal KESKİN

Mustafa OMAR ABSHIR

BURSA - 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 7011644018 numaralı **MUSTAFA OMAR ABSHIR** 'in hazırladığı "*Somali'de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik bir İnceleme*" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 04/06/2020 günü 16:00 – 17:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi: Enes Battal KESKİN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Üye

Doç.Dr.Mehmet ULUKÜTÜK

Bursa Teknik Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Erhan KUÇLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Somali'de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik bir İnceleme

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 83 sayfalık kısmına ilişkin, 07/05/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **1(BİR)**'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: MUSTAFA OMAR ABSHIR
04Öğrenci No: 701644018
Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ
Programı:
Statüsü: Y.Lisans Doktora

04.06.2020
Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eneş Battal KESKİN

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Somali'de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

10.06.2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Mustafa Omar ABSHIR

Öğrenci No: 701644018

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Program: Sosyoloji

Statüs: Yüksek lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mustafa OMAR ABSHIR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Bilim Dalı : Sosyoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : IX+93
Mezuniyet Tarihi : 04/ 06 /2020
Tez Danışman(lar)ı : Dr. Öğr. Üyesi: Enes Battal KESKİN

SOMALİ'DE BOŞANMA NEDENLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Son zamanlarda tüm dünyada boşanma oranlarındaki artışlar, aile değişiminin en görünür özellikleri arasında yer almaktadır. Somali'de boşanma nedenleri üzerine sosyolojik bir inceleme amacıyla kaleme alınan bu çalışmada, Somali'de yaşayan boşanmış 116 kadın ve erkek katılımcı ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak mülakat yapılmıştır. Yapılan saha çalışmasında boşanmış kişilerin hem erkek hem de kadın açısından evlilik esnasında yaşadıkları sorunlara, boşanma nedenlerine, boşanmaların yasal süreçlerine ve zorluklarına, boşanma sonrasında yaşanan durumlara, boşanmış çiftler ve çocukları üzerindeki boşanma etkilerine yönelik sonuçlar üzerinde durulmuştur. Araştırmanın ana amacı, Somali'de yaşanan boşanmaların temel sebeplerini ortaya koymaktır. Bu minvalde Somali'deki boşanmaların ana nedenleri şunlardır: Ekonomik Sorunlar, Evlilikte İletişim Sorunları, Aile Müdahalesi, Aile İçi Şiddet, Uyuşturucu Bağımlılığı ve Çok Eşli Evlilikler. Yaşanan boşanmaların sonucunda kadın, erkek ve çocuklar toplum tarafından dışlanma ve ayıplanma gibi durumların yanı sıra ekonomik ve psikolojik birtakım sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar.

Anahtar Sözcükler: Aile, Evlilik, Boşanma, Boşanma nedenleri, Somali.

ABSTRACT

Name and Surname : Mustafa OMAR ABSHIR
University : Uludağ university
Institution : Social Science institution
Field : Sociology
Branch : Sociology
Degree Awarded : Master
Page Numbers : IX+93
Degree Date : 04 /04/2020
Supervisor(s) : Dr. Öğr. Üyesi: Enes Battal KESKİN

A SOCIOLOGICAL EVALUATION ON DIVORCE CAUSES IN SOMALIA

Nowadays the increase of divorce rates around the global are among the most visible features of family change. This study will evaluate a sociological perspective of the causes of divorce in Somalia by qualitative research interview method were interviewed with 116 divorced women and men living in Somalia. In the field study were conducted, we will evaluate deeply the problems were divorced persons experienced during the marriage, the reasons of their divorce, the legal processes and his difficulties to divorce and the post-divorce situations of divorced persons and their children. The main purpose of this research is to reveal the main causes of divorce in Somalia by evaluating sociological perspective. As a result of this research, the main reasons for divorce in Somalia are Economic Problems, Communication and misunderstanding problems of marriage, Family Intervention, Domestic Violences, Drug Addiction and Polygamous Marriages. Therefore, This qualitative field work found that divorced women, men and their children are facing economic and psychological problems as well as situations such as exclusion and defamation from society.

Keywords: Family, Marriage, Divorce, Divorce Causes, Somalia.

ÖNSÖZ

“Somali’de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme” adlı bu çalışmada, Somali’de yapılan saha araştırması bulguları paylaşılmıştır. Araştırma, özellikle Somali aile yapısına ilişkin boşanma ve evlilik gibi konularda çalışma yapmak isteyen kimseler için oldukça önemli bir kaynak konumunda olacaktır. Somali’de uzun yıllar devam eden iç savaş, boşanma ve evlilik ile ilgili resmi kayıtlara ulaşmayı, aile hakkında ikincil veriler ve literatür elde etmeyi zorlaştırmıştır. Bu nedenle çalışmada, Somali’de yaşayan erkek ve kadın toplam 116 boşanmış kişi ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak mülakat yapılmıştır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmemde her şeyden önce tüm nimetleri için Yüce Allah'a minnettarım. Çalışmamda veri toplama noktasında yardım ve tavsiyeleri için Somali Puntland eyaletinde bulunan Kadın ve Aile İşleri Bakanlığı genel müdürü Mohamed Hantiile'ye, Qardho ve Garoowe bölge mahkemeleri hakimlerine ve çalışanlarına; bu noktaya gelmemdeki emek ve destekleri için ebeveynlerim (Annem ve Babam) Sakhawi Abdi Haji ve Omar ABSHIR Omar'a; sürekli rehberliği, teşviki, önemli desteği ve bu tezin tamamlanmasındaki değerli önerileri için ise tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal Keskin'e teşekkür ederim.

Birincil veri sağlayıcısı olan katılımcıların katkıları olmaksızın bu saha çalışmasını yayınlamak mümkün olmazdı. Bu nedenle tüm katılımcılara da teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTLAMALAR

	İNGİLİZCE	TÜRKÇE
Amerika Birleşik Devletleri	USA	ABD
Türkiye İstatistik Kurumu	TÜİK	TÜİK
Barış ve Kalkınma Akademisi	APD	BKA
Kadın Hastalıkları ve Doğum Kraliyet Koleji	RCOG	RCOG
Çatışma ve Şiddet Önleme Gözlemevi	OCVP	ÇŞÖG
Kadın Gelişimi ve Aile İşleri Bakanlığı	MOWDAFA	KGAİB
Puntland Geliştirme Araştırma Merkezi	PDRC	PGAM
Somali Aile Servisi	SFS	SAS
Avrupa İstatistik Ofisi	Eurostat	Eurostat
Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması	-	TBNA
Food and Agriculture Organization	FAO	

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTLAMALAR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE EVLİLİKLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. AİLE KURUMU.....	4
1.1. AİLENİN İŞLEVLERİ	5
1.2. AİLE TÜRLERİ.....	10
1.3. AİLEDE DEĞİŞİM	12
1.4. GELENEKSEL AFRİKA AİLESİ	13
1.5. SOMALİ SOSYAL YAPISINDA KLAN AİLESİ	14
1.6. SOMALİ AİLESİ.....	15
1.6.1. SOMALİ AİLE YAPISINDA DEĞİŞİM.....	16
2. EVLİLİK KAVRAMI.....	18
2.1. GENEL OLARAK AFRİKA'DA EVLİLİK	19
2.2. SOMALİ'DE EVLİLİK	21

İKİNCİ BÖLÜM

NEDENLERİ VE SONUÇLARI İLE BOŞANMA OLGUSU

1. BOŞANMA OLGUSU	27
1.1. BOŞANMA SÜREÇLERİ.....	28
2. BOŞANMA NEDENLERİ	33
2.1. AFRİKA'DA BOŞANMA VE NEDENLERİ.....	41
2.2. SOMALİ'DE BOŞANMA VE NEDENLERİ.....	43
3. BOŞANMANIN SONUÇLARI	46
3.1. EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ ETKİLER	46
3.2. ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLER.....	47

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM
SOMALİ'DE BOŞANMA NEDENLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	49
2. SINIRLILIKLAR.....	49
3. YÖNTEM	50
3.1. ARAŞTIRMA MODELİ.....	50
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR.....	52
4.1. EVLİLİK SIRASINDA ÇİFTLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR	52
4.2. EVLİLİKLERİN SONA ERDİRİLME NEDENLERİ	53
4.3. BOŞANMANIN HUKUKİ SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	64
4.4. BOŞANMA SONRASI HAYAT	71
4.5. BOŞANMANIN SONUÇLARI	74
4.5.1. BOŞANMANIN TARAFLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	74
4.5.2. BOŞANMANIN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	77
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	80
KAYNAKLAR	84
EKLER	94
EK1. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL KARARI	
EK2. SOMALİ DEVLETİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ	
EK3. SOMALİ DEVLETİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ (TÜRÇE)	

GİRİŞ

Toplumları oluşturan en küçük ve önemli kurum ailedir. Toplumun esasını aile oluşturur. Aile insan doğal olarak içinde yaşama ihtiyacı duyduğu ilk topluluktur. Toplumun en önemli evrensel ve sürekli kurumlarından birisini oluşturan ve nikâhın bir sunucu olarak oluşan aile, herşeyden evvel sosyal ve ahlaki bir kurumdur. Aile, toplumsal hayatı başlatan temel kurum olma özelliği taşımaktadır. Nitekim aile, bireylerin sosyalizasyon süreçlerinden geçip toplumsal hayata adapte olmalarına, kurumların ve değerlerin yeniden üretilmesine büyük katkı sağlamaktadır. Çağımızda teknolojik gelişmeler ve hızlı kentleşme gibi faktörler nedeniyle aile kurumu pek çok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar sonucunda evlilik ve doğurganlık oranlarında düşüş, boşanma oranlarında ise artışlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde aile kurumunun karşılaştığı önemli sorunlardan biri boşanmadır. Çünkü boşanma, modern dünyada insan yaşamını büyük ölçüde etkileyen ciddi bir sosyal sorun konumundadır.

Genel olarak tüm dünyada boşanma oranında artış yaşandığı görülmektedir. Somali'deki boşanma oranları incelendiğinde ise, son yıllarda oldukça yüksek artışlar yaşandığı görülmektedir. Somali'de, uzun süre devam eden ve 2004'te sona eren iç savaş nedeniyle devlet kayıtlarında kesin bir boşanma istatistiği bulunmamış olsa da Somali aile yaşamı ve evlilik çalışmalarının büyük çoğunluğu boşanma oranlarının yüksek olduğuna işaret etmektedir (PDRC, 2017). Elli (50) yaşın üzerindeki kadınların da %30'unun birden fazla evlilik yapmış oldukları belirtilmektedir (Abdullah, 2001).

Yapılan bir başka çalışmada, Somali'deki ilk evliliklerin 2/5'inin 5 yıl içinde, 1/3'nün de 10 yıl içinde sona erdiğini göstermektedir. Diğer bir araştırma, Somali'deki ilk evliliklerin %50'sinin evliliğin kuruluşundan 15 yıl sonra boşanma ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. PDRC araştırma merkezi tarafından 2017 yılında yapılan bir çalışmada, Somali'deki ilk evliliklerin %30'unun 5 yıl içinde boşanma ile sonuçlandığı belirtilmektedir.

Geleneksel aile yapısının modern aileye evrilmesi sebebiyle tüm dünyada boşanma oranlarında bir artış söz konusudur. 2018 yılı verilerine göre %53'lük bir oranla boşanmaların en çok yaşandığı ülke olan Amerika Birleşik Devletleri, Nüfus Sayımı İdaresi raporuna göre de onuncu sırada yer almaktadır. Fransa'da %55'lik bir boşanma oranı vardır; ancak Fransa'nın kırsal kesimlerinde boşanma, kentsel alanlara göre daha düşüktür (Eurostat 2018).

Estonya'da 10 evlilikten 6'sı boşanmayla sonuçlanmaktadır. Lüksemburg, Avrupa kıtasında yarım milyon nüfusa sahip bir ülke olsa da boşanma oranı %87'dir (Eurostat, 2018). İspanya'nın istatistiklerine göre İspanya'da boşanma oranı %65'tir (Eurostat 2018). Avrupa'nın ortasındaki Çek Cumhuriyeti, %66 boşanma oranına sahip bir ülkedir. Macaristan'da boşanma oranı %67'dir. Eurostat'a (2018) göre, Portekiz'in boşanma oranı %68'e ulaşmıştır. Belçika'nın boşanma oranı %71'dir. Araştırmalar, yalnızca yukarıda belirtilen ülkelerde değil, genel olarak dünya çapında boşanmanın hızla arttığını göstermektedir (Eurostat 2018).

Hindistan, Şili, Kolombiya ve Türkiye, boşanma oranının düşük olduğu ülkelerdir. Hindistan, dünyadaki en düşük boşanma oranına sahip ülkedir ve bu oran yaklaşık olarak %1 seviyesindedir (Elena, 2018). Hindu toplumunun kurallarına ve geleneklerine göre boşanmak yanlış kabul edildiği için iyi bir seçenek olarak görülmemektedir. Şili'de boşanma oranı %3'tür ve bir çiftin boşanması için boşanma gerekçelerini kanıtlamaları gerekmektedir. Kabul edilebilir gerekçeler arasında ise; süregelen sadakatsizlik, hane içi şiddet ve sorumsuzluk yer almaktadır (Elena, 2018). Kolombiya'daki boşanma oranı ise %9'dur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan 2017 boşanma verilerine göre Türkiye'nin genel boşanma oranı 3,7'dir.

Afrika'da Burkina Faso, Kamerun, Kenya, Tanzanya, Uganda ve Zimbabve gibi ülkeler için boşanma oranları son 20 yılda sabit kalmıştır. Benin, Gana ve Nijer gibi ülkelerde ise bu oran %10 artmıştır. Liberya, Malavi, Namibya'da ise boşanma oranında azalma olmuştur. Bunun yanında Afrika ülkelerindeki çoğu evlilik ve boşanma, resmi olarak kayıtlı değildir. Afrika'daki resmi evlilik kayıtlarının yetersiz olmasının nedenleri arasında; geleneksel evliliklerin uygulanması, kayıtlara ilişkin yasal gerekliliklere uyulmaması ve son zamanlarda evlilik dışı birlikteliklerin artması gibi birçok faktör sayılabilir (Shelley, 2018).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere dünyada gitgide artan boşanma oranı, aileye meydan okuyan bir problem ve modern toplumun karşı karşıya olduğu sosyal sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle boşanmaya yol açan faktörlere yönelik çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Modernleşmeyle birlikte birçok toplumda kadınların statüsü değişmiş ve kadınlar sosyal hayatta daha aktif bir rol almışlardır. Geleneksel toplumlarda yaygın olarak

görülen erkek otoritesine dayalı aile anlayışı, modern toplumla birlikte yerini kadın-erkek eşitliğini öngören demokratik aile anlayışına bırakmıştır. Yaşanan bu değişiklikler hiç şüphesiz toplumun en küçük birimi olan aileyi ve ona bağlı olarak evlilik ve boşanma gibi durumları da doğrudan etkilemiştir.

Bu çalışma, Somali’de yaşanan boşanmış bireylerin boşanmaların nedenleri üzerine yapılmış sosyolojik bir incelemedir. Haziran-Ağustos 2019 tarihleri arasında, Somali’de saha çalışması yapılmış ve boşanmış 116 kişi ile görüşülmüştür. Gerçekleştirilen mülakatlar birincil, Somali’de aile ile ilgili yapılan çalışmalar ile şehir ve bölge mahkemelerinde son iki yıldır görülen boşanma davaları incelemeleri ise ikincil veri olarak kullanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölümde**; aile ve evliliğe kavramsal bir çerçeveden bakılarak ailenin işlevleri ve aile türleri teorik bir bakış açısıyla sunulmuştur. Bu bölümde ayrıca, Somali toplumunun geleneksel evlilik türleri ve evlilik süreçleri, Somali toplumunda aile ve Somali toplumunda ailenin yapısal dönüşümü hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde; “*Boşanma Olgusu ve Nedenleri*” başlığı altında boşanma olgusu, boşanma süreçleri, boşanmanın sosyolojik nedenlerinin değerlendirmesi yapılmıştır. Afrika bağlamında boşanma, Somali’de boşanma nedenleri ile ilgili yapılan çalışmaların değerlendirmesi ve Somali medeni kanununda boşanma sebepleri de bu bölümde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise; saha çalışmasına ayrılmıştır. Bu çerçevede, araştırmanın yöntemi, konusu, amacı, önemi belirtilmiş, araştırmanın bulguları ve yorumları sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE EVLİLİKLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak aile ve evlilik kavramları sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiş, ardından Somali kültüründe bu kavramlar ele alınıp açıklanmıştır.

1. AİLE KURUMU

Sosyal bir fenomen ve toplumsal bir kurum olmasının yanında tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanan aile, toplumsal kurumların en eskisi ve milletin dirlik ve birliğini sağlayan tek kurum (Gökalp, 1978:122), toplumsal örgütlenmenin ve toplumsal kurumlaşmanın da temel birimidir. Bunun yanında aile, insanın üretildiği, topluma hazırlandığı, akrabalar arasında sıcak ilişkilerin kurulduğu ve ekonomik etkinliklerin az ya da çok ölçüde yer aldığı toplumsal bir yapıdır (Ozankaya, 1979:233).

Sosyoloji literatürü incelendiğinde ortaya konulan ilk eserlerde ele alınan temel konunun aile olduğu görülmektedir. Toplumun gelişmesi ile paralel bir gelişim gösteren aile ve evliliğin gelişimi, daima işlenen temel konular arasında olmuştur. (Canatan ve Yıldırım, 2015: 33). Bu genel çerçevede içinde kimileri, evlilik ve ailenin temel işlevlerini, kimileri değişen toplumsal koşullara ailenin uyumunu, kimileri ise sanayileşme ve kentleşme nedeniyle ailenin azalan önemi ve karşılaştığı sorunlarla uğraşmışlardır (Canatan ve Yıldırım, 2015: 33). Sosyologlar tarafından pek çok defa tanımlanmış olan aile, en genel ve basit anlamda karı, koca ve çocuklardan oluşan birliktir ve bu birlik kısaca “çekirdek aile” olarak kabul edilmiştir (Timur 1972: 3).

Farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanan aile, sosyoloji literatüründe en çok vurgulanan kurumlardan biridir. Bu literatürde aile, bireye doğduğu andan itibaren hayatta kalması için destek sağlayan sosyal bir ortam, toplumun ait olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalleşmenin en ciddi olarak yaşandığı yerdir (Önal, 1990:3).

Toplumsal kurumlar, insanların ihtiyaçlarına cevap veren ve onları idare eden birer mekanizma olduklarından aile ve evlilik de tıpkı devlet ve hükümet gibi birer toplumsal kurum olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda aile, insan yaşamındaki en önemli sosyalleşme kurumudur (Özkalp, 2003:118) Oluşan evlilik kurumu, kan ya da evlat edinme bağları ile birleşen, tek bir haneyi oluşturan, karı koca, anne, baba, erkek ve kız kardeş ile ilgili ortak rolleri olan ortak bir kültür yaratan (Burges ve Lock, 2015), ortak bir ikamet, ekonomik iş birliği ve üreme ile karakterize edilen sosyal bir gruptur. Sosyal olarak onaylanmış cinsel ilişkiyi sürdüren erkek ve kadın yetişkinlerin bir veya daha fazla çocuğunu veya onlar tarafından kabul edilen yetişkinlerini içermektedir (Mudok, 2017). Aile aynı zamanda birbirleriyle ilişkileri akrabalığa dayanan ve bu nedenle birbirine akraba olan bir grubu da kapsamaktadır (Kingsley, 2017: 38).

Toplumun kültürel geleneklerinin yeni bir nesle aktarıldığı kurum olan aile, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişki devam ettiği sürece, bu vazgeçilmez işlevi yerine getirecektir; karşılıklı otorite ve saygıyla ilişkiler devam edecektir (Malinowski, 2015). şahinkaya ise ailenin kendine özgü bir görgü oluşturmasına ve bu oluşan görgünün kuşaktan kuşağa aktarılmadaki rolüne dikkat çeken bir tanımlama yapmıştır (şahinkaya, 1975, 17-18).

Yukarıda yer alan tüm açıklamalar, ailenin bütün toplumlar için vazgeçilmez bir sosyal kurum olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü aile toplum içinde biyolojik, ekonomik, psikolojik ve sosyal pek çok işleve sahiptir.

1.1. AİLENİN İŞLEVLERİ

Aile kurumunun işlevleriyle ilgili birçok farklı sınıflandırma bulunmaktadır. Farklı sosyologlar ailenin işlevlerini farklı şekillerde sınıflandırmışlardır. Genel olarak ailenin temel ve ortak işlevlerini alt bölümlere ayırmışlardır. Örneğin, Davis'e göre ailenin üreme, bakım, yerleştirme ve sosyalleşme olmak üzere dört temel işlevi vardır. Ogburn ve Nimkoff ise ailenin işlevlerini yedi kategoriye ayırmıştır. Bunlar; sevgi, ekonomi, eğlence, koruma, din ve eğitim işlevleridir. Farklı sosyologların farklı şekillerde tanımladıkları aile işlevlerinin tamamından bahsetmek çalışmanın kapsamı bakımından

mümkün değildir. Bu nedenle konu özetlenerek aşağıda ailenin yedi işlevinden bahsedilecektir. Bunlar; biyolojik, koruma, eğitim, dini, ekonomik, sosyal ve psikolojik işlevlerdir.

Biyolojik işlev: Ailenin en temel ve en önemli işlevlerinden biridir. Biyolojik işlev sayesinde toplumların gelişimi soylar aracılığıyla devam etmektedir. Bu işlevin var olmaması durumunda her aile sadece bir nesil hayatta kalabilirdi. Bir ailenin yaşayan üyelerinin toplum olarak faaliyet göstermelerini sağlayabilmek için gerekli tüm fonksiyonlar yerine getirilse bile, ölen üyelerin yerine geçemez. Ailenin bu işlevi, ailenin devamlılığına katkıda bulunur ve sonuç olarak insan ırkının bir bütün olarak sürdürülebilmesine imkân sağlar (Kır, 2011).

Evliliğin temeli, dünyadaki insan neslinin devamlılığı ve varlığı için gerekli olan üremeye ve evlilik bağları aracılığıyla anne-baba-çocuk ilişkisi arasındaki bağa dayandırılmaktadır (Kandiyoti, 1984:29). Tüm insan topluluklarında biyolojik işlev, ailelerin akrabalık ve soy ilişkilerinin sürdürülmesini sağlayan tek işlevdir (Buladı, 2013: 61). Ailenin biyolojik işlevi, demografik olarak önemlidir; çünkü aile, toplumdaki nüfusun kaynağıdır (Tezcan, 1985:157). Bazı kültürlerde evlilik, kadınlara çocuk doğurma zorunluluğu yükler. Örneğin, Gana'nın kuzey bölgesinde bir kadının çocuk sahibi olma zorunluluğu vardır ve doğum kontrolü uygulayan kadınlar şiddet ve tehditlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Gnoumou, 2014).

Koruma işlevi: Çocuk doğduğunda, korunmaya ve bakıma ihtiyacı olan çaresiz bir varlıktır. Bu amaçla insana koruma ve bakım sağlayan yegâne yer ailedir. Dolayısıyla aileler çocuklarını besler, korur ve onlara duygusal destek sağlar (Kır, 2011). Çocukların korunması ve bakımı, ailenin diğer bir önemli işlevidir ve bütün kültürlerde aile, bu konuda nihai sorumludur. Aile, çocukların doğumu ve gelişiminde mükemmel bir kurum olarak kabul edilmektedir.

Aile, üyelerine fiziksel, ekonomik ve psikolojik koruma sağlamaktadır. Ayrıca üyelerini dışarıdan gelen her türlü zararlı etkiden koruyan ve onlara yaşanılabilir bir ortam oluşturan da yine ailedir. Ancak modern toplumlarda sağlık ve eğitim gibi hakların önemli bir kısmı vatandaşlardan alınan vergilerle devlet tarafından korunmaktadır (Tezcan, 1985:159).

Ekonomik işlev: Aile, bireylerin ve toplumların sosyal ve ekonomik gücü ile ilişkili temel üretim, tüketim, üreme ve biriktirme işlevlerinin yapıldığı önemli bir kurumdur. İktisat teorilerinde en yaygın yaklaşımlar, aileyi önemli bir ekonomik birim olarak tanımlamaktadırlar. Neredeyse tüm iktisatçılar, aile kurumunun her zaman ekonominin gelişmesine katkı sağladığını vurgulamışlardır.

Ailenin ekonomik işlevi, aile üyeleri için finansal güvenlik ve istikrar sağlamaktadır. Aile bireylerinin fiziksel olarak hayatta kalmasını sağlayan yiyecek, barınak, kıyafet ve diğer maddi kaynakları karşılar (Coser 2012: 27). Böylelikle topluma yük olmamakla birlikte aile fertleri özgüven noktasında da kendilerini ikmal etmiş olurlar. Bir ailenin ekonomik fonksiyonları, hiç şüphesiz toplum için de önemlidir. Nitekim aile birimleri, toplumu yöneten kurumları oluşturur. Aile olmadan, zayıf bir ekonomi birimi, istikrarsızlık ya da bağımlılık ortaya çıkacaktır (Coser, 2012: 27).

Ekonomik açıdan 'hane halkı' kavramı, birlikte yaşayan ve ortak kaynakları paylaşan ekonomik bir birimdir. Genel olarak 'hane halk'larında bir çekirdek aile ve genişletilmiş ailenin ek üyeleri, ebeveynler ve evlenmemiş kardeşler bulunmaktadır. Aile, çocukları büyütür, yaşlıları ve hastaları himaye eder. Aile, sermaye kaynaklarını üyelerine ayırarak hem girişim hem de eğitime yatırım yapmaktadır (Bauer ve Mason, 1993).

Eğitim işlevi: Ailenin gerçekleştirdiği bu işlev, çok boyutludur. İlk olarak aile çocuklarına sosyalleşme eğitimini verir. Çocukların sosyal olgunluğa ulaşana kadar zihinsel (entelektüel) ve kişisel niteliklerinin gelişimini sağlayan aile, bir ilk öğretim kurumu olarak üyelerine tüm bilgileri ve becerileri öğretir. Üyelerinin ilk eğitimi ile kariyerlerini ve karakterlerini şekillendirir. Bu doğrultuda anne, çocuğun ilk ve en iyi öğretmeni olarak hareket etmektedir. Ayrıca çocuk disiplin, itaat, görgü vb. her türlü gayri resmi eğitimini de ailede görür. Günümüzde ailenin eğitim işlevlerinin birçoğu okullar tarafından üstlenilse, kolej ve üniversiteler buna eşlik etse bile aile, ilk ders ve ilk öğretimi sağlamada önemli rol oynamaya devam etmektedir (Coser, 2012: 24).

Din işlevi: Aile varlıkların en kıymetlisi olan insanın yetiştirildiği bir merkezdir. Çünkü eğitimin ilk ve en güzel gerçekleştiği mekân, ailedir (Aydın, 2007: 9). Yine insanoğlu, aile vasıtasıyla kendi değerlerini yeni nesillere aktarmaktadır (Dodurgalı,

2011:143). Bu nedenle birey, birincil dini ve ahlaki değerlerini içinde bulunduğu aileden öğrenir.

Aile, tüm dini faaliyetlerin merkezi konumundadır. Bütün aile yeleri dualarını birlikte eder ve ortaklaşa dini törenleri, ayinleri ve uygulamaları izlerler. Bütün yeler tek bir dine inanır ve evde dini törenleri uygularlar. Çocuklar ebeveynlerinden dini değerleri öğrenirler. Manevi bir ortamda yaşayan çocuklar arasında, bu durumunun doğrudan bir sonucu olarak maneviyat da gelişir. Bunun yanında aile kurumu ile birlikte dini inançlar bir kuşaktan diğerine aktarılabilirler. Modern ncesi topluluklarda görülen aileler, üyelerine yalnızca dini eğitim vermekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dini uygulamalarda da rehberlik merkezi işlevini taşımaktaydılar (Canatan, Yıldırım 2009:88). Modern toplumlarda ise aile kurumu, görünüm olarak daha laik bir hale gelmiştir. Yine de aile, üyelerinin dini tutumunu şekillendirmede önemli bir rol oynamaya devam etmektedir (Coser, 2012: 28).

Sosyalleşme işlev: Aile toplumun yeni yeleri için ana sosyalleşme kurumudur. Ailenin temel işlevi hem biyolojik hem de toplumsal olarak sosyalleşme yoluyla toplumun devamlılığını sağlamaktır. Bu işlevler göz önüne alındığında, ailedeki rolün niteliği zamanla değişmektedir. Çocukları sosyal olarak konumlandırma işlevi gören ve onların sosyalleşmesinde önemli bir rol oynayan aile, çocuklar üzerinde üretim ve sosyalleştirme işlevini yerine getirir. Aile, yalnızca insan ırkının biyolojik devamlılığını değil, aynı zamanda parçası olduğu toplumun kültürel devamlılığını da garanti etmektedir. Kültürel dönüşümün yanı sıra aile, çocuğa toplumun değerleri, ahlakı, inançları ve ideallerini de aşılar. Aile, bireyleri disipline etme mekanizması olarak hareket etmektedir (Damon, 2014: 27, Handel 2013: 45).

Çocuklar, sosyalleşme sürecinin başladığı bir tür aile yapılandırması ile doğarlar. Erikson'un sekiz gelişim aşamasına göre, bir çocuğun güven ve güvensizliği öğrendiği süreci bebeklik döneminden başlar (McCandless, 2001:791-819).

Sosyalleşme, ocuğun belirli bir toplum çerçevesinde işlev görmeyi öğrendiği aile ile başlar (Elkin ve Handel, 2013: 4). Ailenin sosyal işlevi, ocuk olgunlařtıķa, okul akranları ve aile dışı gruplar ve diğer sosyal niteliklerin kazanılmasında da etkilidir (Michener and DeLamater 1999:50). Adolesan'a göre ergenlikten yetişkinliğe, çocuğun

büyüdüğü ve olgunlaştığı bu önemli dönemde aile, çocuğu yönlendiren ve sosyalleştiren bir merkezdir.

Ailenin sosyalleşme süreci, topluma etkin biçimde katılan bireyleri üretmeye yöneliktir. Bu sosyalleşme süreci olmadan toplum var olamazdı (Wiggins ve Vander Zanden, 2017: 34). Ailenin bu işlevi, bireyin toplumda benimsenmesini kolaylaştıran, genel bir norm ve değer sistemini paylaşır. Bunlar bireyin yapması ve yapmaması gereken kuralcı normları içerir. Normların içselleştirilmesi, bireyler toplumsal normları kendi tutumlarının veya inançlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettikleri zaman sağlanır. Bu değerler ve normlar, bireyin tutum veya inançlarının ayrılmaz bir parçası haline geldiğinde, bu içselleşmiş sosyal normların bireyin davranışını etkilemesi beklenir. Ailenin sosyalleşme işlevi belirli bir sosyal pozisyondaki bir kişinin nasıl davranması gerektiğiyle ilgili bir dizi sosyal norm, roller, hak ve sorumlulukları tanımlamaktadır.

Psikolojik işlev: Aile, üyelerinin psikolojik ihtiyaçlarını destekleyen bir merkezdir. Ailenin psikolojik işlevi, çocukların hayatta mutlu ve başarılı olmaları için son derece önemli bir yere sahiptir (Canatan ve Yıldırım, 2009:86). Doğru sevgi ve şefkat gösterilen bireylerin, ailenin diğer üyelerini ve toplumun tamamını seven, saygı duyulan ve takdir edilen dostane bir kişilik oluşturdukları gözlemlenmektedir. Bu nedenle bir ailenin üyelerine sevgi göstermesi son derece önemlidir.

Bir aile, üyelerine hem fiziksel hem de psikolojik olarak güvenlik sağlamaktadır. Üyelerine dış baskılarla yüzleşme konusunda güven veren ve gerekirse bu baskılara karşı onları koruyan aile kurumu, duygusal açıdan bireylerin kendilerini başkalarına karşı güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Ayrıca bu kurum, çocukların uygun olduğunda bağımsız olabilmelerini ve beslenmeye ihtiyaç duyduklarında ailenin güvenliğine geri dönmelerini sağlar. Bu imkân, ailenin bireylerine olgunlaşma ve büyüme konusunda izin verdiği ve buna saygı duyduğu anlamına gelir. Ailede bireylerin, yaşlandıkça daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve kendi akıl ve yargılarını kullanabilmeleri beklenir. Bu tür bir büyüme ve değişim, aynı zamanda üyelerin olumsuz durumlardan geri dönebilmeleri ve birbirlerine zararlı olabilecek herhangi bir değişiklikte başa çıkabilmeleri için esnek bir ortam sağlar.

1.2. AİLE TÜRLERİ

Tarih boyunca farklı toplumlarda farklı aile türlerinin var olduğunu söyleyebiliriz. Toplumdan topluma farklılık gösterse bile aile, evrensel bir kurum olma özelliğini halen devam ettirmektedir. Aile türlerinde görülen bu farklılıklar, bazı zamanlarda aynı toplum içerisinde dahi söz konusu olabilmektedir. Sosyoloji literatüründe de birçok aile türü bulunmaktadır. Fakat sanayileşme, modernleşme ve kentleşme nedeniyle aile kurumu ve türlerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin; modern öncesi dönemde yaygın olan geniş aile, günümüzde yerini modern çekirdek aileye bırakmıştır (Uçar, 2003). Aile türleri ile ilgili genel sınıflandırmalarda ise ailenin genişliği, eş sayısı ve üretim biçimleri gibi hususlar etkili olmuştur (Uçar, 2003).

Modern Çekirdek Aile: En küçük ve en temel aile organizasyonu çekirdek ailedir. Çekirdek aile, aynı evi paylaşan ve bir sosyal birim oluşturan, anne baba ve bekâr çocukların birlikte yaşadığı aile türüdür. Başka bir deyişle, tek bir evde birlikte yaşayan bir karı koca ve bağımlı çocuklardan oluşmaktadır. Çekirdek aile, toplumun en küçük birimidir ve aynı zamanda temel aile olarak da adlandırılmaktadır. Birçok modern toplumda tipik hane halkları, çekirdek ailedir (Kottak, 2004:56). Temel veya basit çekirdek aile terimi, kendileri veya çocukları ile sosyal olarak onaylanmış, cinsel birlikteliği olan bir erkek ve bir kadından oluşan bir gruba denir. Çekirdek aile herhangi bir toplumda bulunabilen evrensel bir aile türüdür (Mudok, 2017: 39). Çekirdek aile, son derece gelişmiş ülkelerde en sık rastlanan aile biçimidir ve gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde daha az görülen bir aile tipidir.

Geniş Aile: Çekirdek aileden daha büyük, genellikle *geniş aileler* olarak bilinen aile tipi, genişletilmiş çekirdek aile tipidir (Haralambos, 2008). Genişletilmiş aile, kan veya evlilik ilişkileriyle birbirine bağlanan üç veya daha fazla neslin sosyal bir birim oluşturmasıdır. Dolayısıyla geniş aile; bir koca, karı, çocuklar, büyükanne, büyükbaba, teyze ya da amca ve kuzen gibi ek akrabaları ile birlikte tek evde yaşayan aileleri içerir (Kottak 2004:20, Knuttila 2005:22).

Geniş ailenin en meşhur özelliği, birçok kuşaktan akrabaların örneğin; üç veya daha fazla kuşaktan akraba olan büyük ebeveynler, büyük çocuklar, erkek kardeşler, kız kardeşler, büyükanne, büyükbaba, teyzeler, amcalar ya da kuzenlerin bir arada

yaşamadır (Omar, 2009: 59). Geniş aile tipi, daha çok geleneksel toplumlarda görülen bir aile tipi olması nedeniyle aynı zamanda ataerkil yapıdadır. Geniş aileler, aynı evi paylaşabilir ya da bitişik konutlarda yaşayabilirler. Hanehalkı başkanı genellikle bir erkektir ve yetişkin üyelerin çocuk yetiştirme ve diğer görevler için sorumluluğu paylaşmaları gerekmektedir. Bu tür ailenin rolleri ve sorumlulukları cinsiyete ve yaşa göre belirlenmektedir.

Aile kurumu, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte bazı değişimlere uğramıştır. En popüler aile türleri çekirdek aile ve geniş aile iken modern dünyanın değişmesi sonucu *yeni aile türleri ortaya çıkmıştır*. Ancak yeni tanımlanan bu aile türleriyle birlikte aileye özgü bilindik tanımlar da kökten değişime uğramıştır (Canatan ve Yıldırım, 2009: 79). Yeni aile türleri olarak adlandırdığımız aile türleri aşağıda yer alan başlıklar altında açıklanmıştır. Bunlar; tek ebeveynli aile, babasız aile ve üvey ailedir.

Tek ebeveynli aile: Eşlerden birinin ölümü veya eşlerin boşanması sonucu oluşan bir aile türüdür. Batı ülkelerinde boşanma oranlarının artması sonucu, tek ebeveynli aile tipleri modern dünyada mevcut aile tiplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek ebeveynli aileyi oluşturan diğer nedenlerden biri de evliliğin sorumluluklarını yerine getirmediği için çiftlerden bazılarının ayrı yaşamayı tercih etmeleridir (Aydın, 2013: 98).

Babasız aile: Babanın ölümü veya boşanma sonucu, çocukların anne tarafında kalmasıyla oluşan bir aile tipidir. Bu aile tipinde anne, genelde ev hanımlığının yanı sıra maddi ihtiyaçları karşılayabilmek için çalışmak durumundadır (Aydın, 2013: 98).

Üvey aile: Boşanmadaki artışlar üvey ailelerin sayısında da artışa yol açmıştır. Bu yapıdaki ailelerde, eşlerin biri ya da her ikisi daha önce başka evlilikler yapmışlardır. Büyük ihtimalle her ikisinin daha önceki evliliklerinden çocukları vardır. Bu aile tipi, yeni bir evlilik için yola çıkan ve aynı çatı altında yaşamaya başlayan kişilerin önceki evliliklerinden olan çocuklarının da onlara katılmasıyla oluşur (Hetherington ve Clingempeel, 2015).

1.3. AİLEDE DEĞİŞİM

Yeryüzünde farklı toplumlarda farklı aile formları bulunmaktadır. Geleneksel aile sistemleri hala Asya, Afrika, Pasifik ve hatta Avrupa'nın birçok kırsal kesiminde görülmektedir. Bununla birlikte dünya çapında aile işlevleri ve türlerinde değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişikliklerin kökenleri karmaşıktır; ancak önemli olan birkaç faktör vardır. Faktörlerden ilki, sömürgecilik ve emperyalizm sonucu batı kültürünün tüm dünyaya yayılmış olmasıdır (Giddens, 1999: 477). Diğer faktör ise, özerk küçük toplumların olduğu bölgelerde merkezi hükümetlerin ortaya çıkmasıdır. Bazı durumlarda, ulusal devletler geleneksel yaşam tarzlarını değiştirmek için yasa değişikliğine giderler. Nüfus genişledikçe, hükümetler aile hayatına sıkça müdahale ederler. Devletler, istenmeyen gebeliklerin oluşmadan önlenmesi gibi geniş nüfuslar için kontrol programları sunmaktadır.

Diğer bir etki ise kentleşmedir. Çok sayıda insan, kırsal alanlardan kentsel merkezlere taşınmaktadır. Çoğu zaman erkekler, büyükşehirlerde iş bulup yerleşirken, kırsal kesimde kalan eşlerini ve çocuklarını terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ise doğrudan ataerkil ve akrabalık sistemine dayalı geleneksel aile sistemlerini etkilemektedir (Giddens, 1999: 477). Bu değişiklikler, geniş aile sistemlerini ve diğer akrabalık gruplarını yıkarak çekirdek ailenin baskınlığına yol açmaktadır. Modern toplumlarda eş seçimi hususunda bir serbestlik getirilmiştir ve evlilik, özgür seçim sonucunda gerçekleşmektedir. Kadınlara da evlilik ve karar verme süreçlerinde seçme hakkı tanınmaktadır (Hudson-Weems, 2004). Fakat modern öncesi dönemde evlilikler, geniş aile karakterinde olup aileler yahut klanlar üzerinde akrabalığı devam ettiren en önemli yapı olma özelliği taşımaktaydı.

Son yıllarda Somali'de yaşayan kadınların yaşamlarında da önemli değişikliklere tanık olunmuştur, kadının aile içindeki konumunda önemli sosyo-ekonomik gelişmeler görülmüştür (Abdullah, 2001). Bunlar; evlilik, eğitim, iş fırsatları, aile yapısı ve kadınların aile statüsündeki değişikliklerdir (Abdullah, 2001). Bu sosyo-ekonomik değişiklikler, evlilik ve boşanma da dâhil olmak üzere tüm aile hayatını etkilemiştir.

Son olarak aile kurumu, dünya çapında birçok yönden değişim göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde son yıllarda doğurganlık oranlarında ciddi bir düşüş gözlemlenirken, iş hayatına katılan kadınların oranında da ciddi bir artış söz konusudur. Tüm bu faktörler, aileyi oluşturan temel kalıpları da etkilemiştir. Modern ve modernize olan toplumlarda hem erkekler hem de kadınlar bir aile kurmadan önce kendilerine bir işgücü piyasası oluşturmak istemektedirler. Bu nedenle öncelikler değişmiş, kadınların anne olma yaşları ilerlemiş ve beraberinde önceki nesillere göre daha az çocuk sahibi olma durumu ortaya çıkmıştır. Neticede toplumda genç nüfus azalırken orta yaş nüfusu artmıştır.

1.4. GELENEKSEL AFRİKA AİLESİ

Farklı dini inançlar ve kültürler bulunsa da tüm Afrika ülkelerinde aile, toplum yapısının ve geleneklerinin merkezinde yer alan en önemli kurumdur. Afrika ailesinin kıta karakteri, kıtadaki tüm Afrikalılar için aynı ahlak standartlarını, yükümlülüklerini ve aile ilişkilerini belirler. Ancak evlilik, boşanma, miras, kadın ve erkek arasındaki uygun ilişkilere ilişkin kanun ve düzenlemeler Afrika kıtasında toplumdan topluma ve ülkeden ülkeye değişebilir. Afrika'da yaygın olarak genişletilmiş aile sistemi görülmektedir. Bu sisteme kardeşlerin, oğulların, yeğenlerin ve bazen erkek kuzenlerin çekirdek aileleri de dâhildir (Omar, 2009).

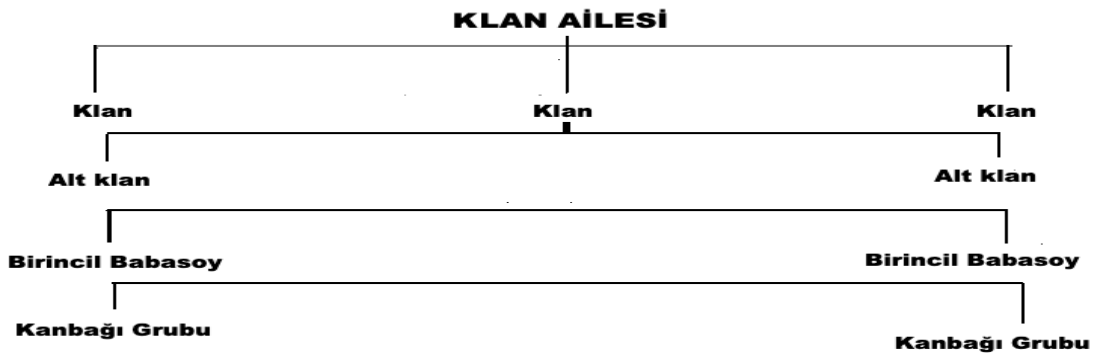
Afrika topluluğu akrabalıklara büyük önem vermektedir. Soy, erkek soy boyunca akrabalık tarafından tanınır. Oğullar aracılığıyla ailenin devamlılığı büyük bir değerdir ve tüm çocuklar babalarının soylarına aittir. Afrika aileleri genellikle ataerkildir ve otorite erkeklerde bulunur. Bununla birlikte, geleneksel Afrika ailesi batı kültürünün kıtada yayılmasından, kentleşmeden ve sanayileşmeden dolayı muazzam bir toplumsal değişime uğramıştır ve genişletilmiş hane halkı artık toplumun daha büyük ekonomik taleplerini karşılamak için daha küçük aile birimlerine ayrılma eğiliminde olmuştur. Afrika geleneğinde erkekler, evin başıdır ve ebeveynleri de dâhil olmak üzere aile üyelerinin her zaman gelir ve bakımından; kadınlar ise ev işleri ve çocuk yetiştirmekten sorumludurlar. Belirtmek gerekir ki günümüzde Afrikalı kadınlar artık evle sınırlı kalmayıp gün geçtikçe daha yüksek akademik kariyer elde etmektedirler. Bu durumda kadınlarda da statü

değişikliği olmuş, kadınlar yalnızca ev işlerinden sorumluyken şimdi kadın ve erkekler arasında bir rekabet ortaya çıkmıştır (Kalu, 2016:12).

Sonuç olarak Afrika aile yapısı iyileştirilmiş ekonomik koşullar, eğitim ve sağlık olanakları nedeniyle ortaya çıkan değişikliklere maruz kalmıştır. Bu faktörler, sürekli olarak kıtadaki geleneksel aile modelleri üzerinde etkisini göstermektedir. Afrika kıtasında sosyoekonomik koşullar, özellikle aile alanındaki temel kültürel değerlerdeki değişiklikleri büyük ölçüde tetikleyen değişikliklerle karşılaşmaktadır. Geleneksel ve modern aile arasındaki rekabetin ortaya çıkışı bir ikilik göstermektedir. Modern uygulamalar (Batı) için geleneksel uygulamaların terk edilmesine son zamanlarda çokça rastlanmaktadır. Bununla birlikte en popüler eğilim, geleneksel ve modern evlilik normlarını, değerlerini veya uygulamalarını birleştiren aile kalıplarının yaygınlığıdır (Kalu,2016 :2)

1.5. SOMALİ SOSYAL YAPISINDA KLAN AİLESİ

Somali'nin sosyal yapısı, klana dayanan babasoy sistemidir. Klana dayanan iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlar: Kanbağı ve Xeer. “*Xeer Somali klan ailesinin, yaşama şekli geleneksel hukuk sözleşmesidir*” (Notten, 2005:83). Klan sistemi, Somali toplumunda en temel kurucu sosyal faktördür. Bu nedenle tüm Somaliler, temel klan ailesi babasoy sistemine dayanmaktadır. Geleneksel Somali klan sistemi, “*Klan ailesi, alt klan ailesi, birincil babasoy ve kanbağı grubu*” olarak sınıflandırılmış ve Şekil 1'in gösterdiği gibi değişken bir aralıkta gruplandırılmıştır (Lewis,1961: 4).

Şekil 1. Somali'deki klan ailesi sisteminin sınıflandırılması Kaynak: (Lewis, 1961: 4)

Klan ailesi, genellikle klanlığın üst sınırındır. Bir klan ailesinin soy uzunluğu sabit değildir ve ortak 30 nesle kadar sayılabilir; Klan (genellikle 20 kuşak) kurumsal bir aile birimi olarak hareket etmektedir (Abdullahi, 2001). Klan, başka bir deyişle politik eylemin üst sınırındır. Klan ailesinin mülkü olan toprağın yönetimi klan ailesinin geleneksel hukuk uygulaması olan klan ulusal meclisi (Guurti) tarafından yapılır. Ulusal meclis başkanı, klan meclisi tarafından seçilmiş olan bir ihtiyar (oday)'dır. Bu nedenle, tüm klan aile erkekleri kanbağı grubu üyesidir ve onların sosyal ilişkileri aile klanı geleneksel kanunu (xeer) ile tanımlanmaktadır. Xeer aracılığıyla kanbağı grubunun üyeleri, birbirlerini sosyal ve hukuki sorumluluklarla desteklemekle yükümlüdürler (Abdullahi, 2001).

1.6. SOMALİ AİLESİ

Aile, evlilik veya akrabalık/yakınlık bağı olan bir gruptur. Somali toplumu için de aile, önemli bir kurumdur. Geleneksel toplum olarak Somali, aile bütünlüğüne önem veren kolektivist bir toplumdur. Nitekim Somali toplumunda aile sadakati ve aile birliği çok önemlidir. Sabriye'ye göre kolektivizmi bireysellik karşıtı olarak tanımlamıştır; *“diğerleri için bir uyum, karşılıklı bağımlılık ve endişe duygusu”* (2001). Daha spesifik olarak kolektivizm; aile üyeleriyle iş birliğini ve genişletilmiş akrabalık durumunu yansıtmaktadır.

Somali geleneklerinde genişletilmiş aile yapısı ve akrabalık bağları son derece önemlidir. Somali'de aileler ataerkil bir ideolojiye bağlıdır ve aile içinde roller ve sorumluluklar cinsiyete göre değişmektedir (Abdullahi, 2001: 108). Somali ailesi güçlü ve istikrarlı olarak kabul edilmektedir. Tarihsel olarak, geleneksel Somali ailesi ortak aile türüdür. Ortak aile akrabalık aile sistemi içerir ve genellikle üç ve dört kuşağa dayanır. Aynı evde birlikte yaşayan amcalar, teyzeler, yeğenler, büyükanne ve büyükbabalar dâhil birkaç aile biriminden oluşan bir gruptur. Bu üyeler, ortak bir gelire ve ortak bir mülkiyete sahiptirler ve akrabalık bağları aracılığıyla birbirleriyle son derece ilgilidirler.

Somali'de geleneksel geniş aile, yaşlıları himaye eder; dul ya da hiç evlenmemiş yetişkinlerle de ilgilenir, güvenlik ve beraberlik duygusunu sağlar. Tarih boyunca

ortak aile her zaman Somali toplumunda tercih edilen bir aile tipi olmuştur. Somali ailelerinin ortalama altı çocuğu vardır. Çok sayıda çocuk, kaynaklar, statü ve gururla ilişkilidir ve erkek torunların klanı güç verdiği düşünülür. Geleneksel olarak Somali toplumunda ebeveynler yaşlandığında yardıma ve bakıma ihtiyaç duyarlarsa, sorumluluk çocuklarda olmaktadır (Gabowduale 2010: 49, Abdullahi 2001: 127).

1.6.1. Somali Aile Yapısında Değişim

Aile, toplumun en önemli ve en temel kurumlarından biri olması yanında toplumun sosyal, kültürel ve dini değerlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Yine bir toplumun devamlılığı, aile kurumu ile doğrudan ilişkilidir. Sosyologlar, modern ve post-modern aile değişikliklerini sanayileşme, kentleşme ve ekonomik değişime bağlı olarak açıklamaktadırlar. Aile yapılarının ve işlevlerinin değişmesi hakkında yapılan tartışmalar; modern aile yapısının ebeveyn, çocuk ve akrabalık ilişkisi dönüşümlerine odaklanmaktadır. Ancak aile; biyolojik bağ, barınak sağlama, çocukları sosyalleştirme, şefkat ve aidiyet duygusu verme, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi temel işlevlerini halen korumaktadır (Omar, 2009).

Toplumun kültürel yönlerini değiştiren modernleşme nedeniyle Somali'de de dünyadaki birçok yerde olduğu gibi aile yapısında değişimler yaşanmaktadır. Somali toplumunda ailelerinin yapısındaki değişiklikler, geleneksel ve modern değerler ile yapılar arasındaki kalıcı gerilimi yansıtmaktadır. Ancak, Somali toplumu, genişletilmiş çok kuşaklı aile sistemlerini ideal aile yapısı olarak kabul etmektedir. Çok kuşaklı olmanın yanı sıra, geleneksel Somali aile yapısı ataerkildir. Aile otoritesi ailenin babası ya da en büyük erkek üyesine dayanmaktadır. Geleneksel Somali toplumu, bireycilikten ziyade güçlü bir ailevilik duygusuna sahiptir.

Modernleşme ve kentleşmenin Somali'deki aile kalıplarını etkileyip etkilemediği sorusuyla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Araştırmaların çoğu, genel olarak genişletilmiş aile hanelerinin çekirdek ailelere dönüştüğünü vurgulamaktadır.

Somali'de kadınların eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte kentleşmenin yaygınlaşması, aile yapılarının geniş aileden çekirdek aile tipine dönüşmesine neden

olmuştur (Abullah, 2001). Aşağıdaki tablo, 1989 ile 2009 yılları arasında Somali aile türlerinin dönüşümünü karşılaştırılmalı olarak vermektedir.

Somali'de bulunan Aile Tiplerinin Yıllara Göre Dağılımı (1989-2009)						
	Metropol şehirler		Kasaba		Kırsal Kesim	
	1989	2009	1989	2009	1989	2009
Tek Ebeveynli Aile	% 8	% 11	% 3	% 7	% 1	% 2.5
Çekirdek Aile	% 21	% 57	% 13	% 24	% 2	% 8
Genişletilmiş ve Bileşik Aileleri	% 71	% 32	% 84	% 69	% 96	% 89.5

Tablo1. Somali aile tipine göre dağılımı 1989 ile 2009 arasındaki karşılaştırması
Kaynak: Puntland Geliştirme Araştırma Merkezi (PDRC)

Tabloda da görüldüğü gibi Somali toplumu hala geleneksel genişletilmiş (ortak) aile tipini sürdürmektedir; ancak büyük şehirlerde yavaş yavaş genişletilmiş aile sistemlerinden çekirdek aile yapısına geçildiği görülmektedir. Son zamanlarda çoğu kırsal aile şehirlere göç etmeyi tercih etmektedir (PDRC, 2017). Çünkü Somali'de kırsal kesimde yaşayan ailelerin çoğu, geçimini hayvancılık ve tarımdan sağlamaktadır. Sürekli kuraklık ve düşük yağış nedeniyle hayvanlarını ve tarım alanlarını kaybeden pek çok aile, şehirlere göç etmek durumuyla karşı karşıya kalmaktadır (FAO, 2017). Bu göç dalgası, hızlı kentleşmeye yol açarak Somali aile kalıplarının da değişmesine neden olmuştur.

Somali'de son zamanlarda yaşanan erkek göçü, hane halkının yapısında ve işlevlerinde niteliksel değişikliklere neden olmuştur. Kentsel bölgelerde bulunan yüksek yaşam standardı ve işgücünden elde edilen yüksek ücretler nedeniyle, erkekler yoksulluk ile mücadele etmek zorundadır ve hane halkı gelirlerini arttırmak için kırsaldan kentlere göç edip çalışmak durumundadır. Bu durum, genişletilmiş aile sistemiyle birlikte erkek gücünün dağılmasına ve tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sabriye, 2018).

Demografik özellikler ve sosyo-kültürel uygulamalar, Somali aile sistemini etkilemektedir ve zaman içinde meydana gelen değişiklikleri yansıtmaktadır. Somali,

ataerkil aile sistemine sahip olan bir ailedir (Helander, 2015). Ataerkil bir ailede, bütün erkek üyeler, koca, ağabey ve baba için karar alma, aileyi fiziksel ve ahlaki yönlerden koruma gibi görevleri yerine getirmektedir. Kadının eğitim düzeyinin gelişmesi, modernleşme ve kentleşme nedeniyle geniş ve ataerkil aile tipi sistemi değişmektedir (Sabriye, 2018). Fakat Somali'nin kırsal kesimlerinde aileler, geniş ve ataerkil yapılarını devam ettirmektedirler.

2. EVLİLİK KAVRAMI

Evlilik, iki karşı cins arasındaki cinsel ilişkiyi ve bu ilişkiden doğacak çocuğu yasallaştırmaktadır. Evlilik, insan uygarlığının en eski kurumlarından biridir. Tüm hukuk sistemleri tarafından evlilik sözleşmesinin ilke, kural ve düzenlemelerine büyük dikkat gösterilmektedir. Bu nedenle evlilik, çocuk doğurmanın yasallaşması için karşı cinsten iki kişi arasında yasal ve sosyal olarak onaylanmış bir birlikteliktir. Ailenin başlangıcı olan evlilik, kadın ve erkek arasında oluşan ve toplum tarafından kabullenilmiş bir ilişki türüdür. Kısaca toplumsal ilişkileri, belirli kalıplar içine yerleştiren bir sözleşmedir (Gökçe, 1990: 385). Evlilik ilişkisi (karı-koca), kardeşler (erkek kardeş ve kız kardeş) ebeveyn-çocuk ilişkilerine dayanmaktadır. Bazı sosyologlar ve antropologlar, evlilik ile aile arasında ilkece bir ayırım yapmaktadırlar. Evlilik yalnızca kadın ve erkek arasında yapılan bir sözleşmeyi içerirken aile, çocukların da dâhil olduğu daha geniş bir birliktir. Fakat her ne kadar evlilikte kadın ve erkek odaklı tanımlamalar yapılsa da bilinmektedir ki bu sözleşme yani nikâh, aynı zamanda iki farklı aile arasında kurulan bağı da içermektedir (Aydın, 2000: 55). Evlilik, tam ve kalıcı bir yaşam ortaklığı oluşturmak için karşı cinsten iki kişinin yasal birlikteliğidir (Karaman ve Akıntürk, 2013: 3). Evlilik, yalnızca cinsel ilişkiyle sınırlı kalmaz eşler arasında tam bir yaşam ortaklığı oluşturur. Evlilikte eşler, hayatın tüm acı ve tatlı yönlerini kapsayan bir yaşam ortaklığı kurarlar (Akıntürk ve Karaman, 2013: 59).

Evliliğin yasal karakteri ise tartışılan bir konudur. Mevcut görüşe göre evlilik, medeni hukuk sözleşmesidir. Evlilik birliği sırasında, taraflar yasada öngörülen yükümlülüklerle uymak zorundadır; fakat bu, evlilik birliğini istedikleri gibi sonlandırma yetkisine sahip oldukları anlamına gelmez. Evlilik birliği ancak boşanma başvurusu

üzerine ve kanunda belirtilen boşanma sebeplerine dayanarak sonlandırılabilir (Akıntürk ve Karaman, 2013).

Ünlü antropolog George Murdock, evliliği "*Onaylanmış bir cinsel birlik olan ve ekonomik iş birliği yapan bir erkek ve bir kadın içeren evrensel bir kurum*" olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, evlilik bağı aynı zamanda daha geniş akraba gruplarını birbirine bağlar. Ebeveynler, erkek kardeşler, kız kardeşler ve diğer akrabalar evlilik yoluyla eşin akrabası olurlar. Evlilik ilişkisinin tanımı, cinsiyet meselelerinde davranış, çocuk doğurma ve yasalardaki zorunluluklar, ev içindeki iş bölümü ve evlilik hayatının diğer görev ve ayrıcalıklarına ilişkin kılavuzları içerir. Tüm kültürlerde evlilik, toplumların cinsel aktiviteyi düzenlemelerine, üremeyi teşvik etmelerine, ebeveyn bakımı, karşılıklı yardım ve şefkat sağlamalarına yardımcı olmanın bir yolu olarak görülmektedir (Fincham, 2007). Neredeyse her akrabalık sisteminin temelinde evlilik, bir erkek ve bir kadın birliğini tanımlayan yasal bir kavram veya çeşitli kombinasyonlar, çocuk sahibi olma beklentisi ile cinsel bir ilişki içinde yaşamaktadır. Bu ilişki gelenek ve hukukla tanımlanmış ve onaylanmıştır. Evliliğin hukuk sisteminin bir icadı olduğu vurgulanmalıdır; çünkü insanlar, bir erkek ve bir kadın arasında karşılıklı imtiyazları ve yükümlülükleri ile ilgili bağlayıcı bir sözleşme yapılması gerektiğini düşünmüşlerdir (Fincham, 2007).

Sanayileşme öncesi toplumlarda evlilik, aileler arasında var olan ekonomik bir düzenlemeydi. Çiftler arasında sevginin olup olmadığına bakılmaz, ancak çiftlerin sonunda birbirlerini sevmeleri beklenirdi. Modernleşmeyle birlikte evliliğin ön şartı olarak romantik bir aşkın aranması modern bir icattır (Fincham, 2007).

2.1. GENEL OLARAK AFRİKA'DA EVLİLİK

Afrika, küresel bir perspektiften özel ilgi duyulan belirli bir aile sistemine sahiptir. Güçlü ataerkil gelenekler, büyük ölçekli çok eşlilik, doğurganlığa ve soylara verilen kültürel ağırlık ve akrabalık yoluyla yaygın politik-ekonomik, sosyal ve kültürel modelleme Afrika aile kurumunun en temel özellikleridir. Son zamanlarda Batı kültürünün yayılması, modernleşme, kentleşme ve sömürgecilik gibi etkenlerin, Afrika'da aile ve evlilik sistemlerini büyük ölçüde etkiledikleri görülmektedir. Sahra Altı

Afrika Bölgesi, kıtanın yıllık nüfusu en hızlı artan bölgesidir (Merrick, 2012). Alt kıtadaki toplumların kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçişleri, aile yapısındaki değişimlerin tetiklenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu aynı zamanda, bölgedeki kırsal toplulukları karakterize eden kültürel, geleneksel norm ve değerlerin etkisini yitirmesine sebep olmaktadır (Merrick, 2012).

Afrika'daki aileler, giderek daha çok geleneksel ve modern aile değerleri arasındaki rekabetten kaynaklanan zorluklarla ve baskıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sahra Altı Afrika'daki ailelerde kadınların evlilik yaşlarına bağlı olarak doğurganlık oranlarında hissedilen değişiklikler yaşanmaktadır (Kalu, 2016 :353). Modernleşme süreciyle birlikte Sahra Altı Afrika toplumlarında değişimler yaşanmasına rağmen, aile hala Afrikalıların sosyal yaşamında önemli bir bağ olmaya devam etmektedir (Kalu, 2016 :353). Afrika toplulukları bireyciliğin aksine kolektivizmin yaygınlığı ile karakterizedir. Paulina'ya (2018) göre, Afrikalı ailelerin temel özellikleri; çoğunlukla kırsal, ataerkil ve hiyerarşik, çok eşli ve akrabalık bağlarına açık olmaları ve nihayetinde soy devamlılığına önem vermeleridir. Afrika topluluklarında ataerkil ailenin ve çok eşliliğin önemli birer kültürel unsur oldukları görülmektedir (Paulina, 2018). Afrika topluluklarında erkek veya kadın her birey kültürel olarak erken yaşta evliliğe önem vermektedir (Caldwell, 2016). Son zamanlarda kentsel alanlarda evlilik yaşı, önceki yıllara nispeten biraz daha gecikmektedir; ancak kırsal alanlarda erkekler ve kadınlar halen genç yaşta evlenmektedirler (Kalu, 2016 :353).

Afrika'da daha çok kırsal kesimlerde yaşayan toplumlarda, görücü usulü evlilik son derece yaygındır. Bu tür evliliklerde ebeveynler çocukları için eş seçerler ve bu seçim çoğunlukla kız çocukları için söz konusudur. Fakat çocukların rızası olmadan yapılan görücü usulü evlilikler (Amadiume, 1995), Afrika'nın bazı ülkelerince yasaklanmıştır. Örneğin; 1971 tarihli Tanzania Evlilik Yasası ve 1964 tarihli Fildişi Sahili Medeni Kanunu'nda evlenecek olan kadın ve erkek her iki tarafın da rızasının olması şartı bulunmaktadır (Therborn, 2006). Görücü usulü evliliğe örnek olarak, Afrika'nın en geleneksel kabilelerinden biri olan doğu Afrika'daki Maasai kabilesini verebiliriz. Maasai kabilesinin evlilikleri ebeveynler tarafından düzenlenir. Maasai ve çoğu Afrika kabilelerinde geleneksel bir kültür olarak iki aile evlenmeyi kabul ettiğinde, erkek

tarafından kızın ailesine inek veya diğerk hayvanlardan vermek gerekmektedir (Saitoti, 2008).

Maasai kùltürüne göre evlenmeden önce kadınların büyük çoğunluğu kadın sùnneti yaptırmak zorundadır (Winterbottom, koomen ve burford, 2009). Maasai inançlarına göre, bu tür uygulama kızıdan kadınlığa geçişin ve evlilik için uygunluğun bir sembolüdür. Maasai toplumu çok eşlidir, yani bir erkeğin birden fazla eşi olabilir (Saitoti, 2008). Kadınlar genellikle bir evde birden fazla kadının bulunmasının kendilerine bir faydası olduğuna inanmaktadırlar; ilk eş geleneksel olarak evde daha üst bir statüde bulunur ve yeni eşlere sorumluluklarını üstlenmeleri ve ailelerine özen göstermeleri için en iyi yolu öğretmekten sorumludur (Winterbottom, koomen ve burford, 2009). Maasai toplumu ataerkildir; bu, evlilikler ve diğerk önemli aile kararlarında nihai yetkinin sadece erkeklerde olduğu anlamına gelmektedir.

Afrika'da evliliği etkileyen ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve politik düzeyde birçok değışiklik vardır. Bahemuka (1992) küreselleşmenin aile ve evlilik üzerinde, özellikle de geleneksel topluluklar üzerinde birçok etkiye sahip olduğunu söylemektedir. Bu ise Afrika'da "modern" düşünme biçimlerinin benimsenmesine, ona göre hareket etme, yaşama ve tüketme yöntemlerinin kullanılmasına, özellikle de batılı ve bazen de Afrika değıerlerine karşıt düşüncelerin kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Luke ve Munshi 2006:121-124). Ekonomik, politik ve sosyo-kültürel değışiklikler evliliğin bazı yönlerini etkilemektedir. Örneğin; başlık parası, evlilikle ilgili ritüeller modern Afrika şehirlerinde gün geçtikçe azalmaktadır (Kalu, 2016: 2).

2.2. SOMALİ'DE EVLİLİK

Somali'de evliliğin hem kırsal kesimde hem de kentlerde yaşayanlar için oldukça önemli bir sosyal olgu olduğunu belirtmiştik. Gençlerin, gelecek kuşakları yaşatmaya yardımcı olmaları için evlenmeleri istenmektedir. Lewis'in belirttiği gibi, Somali'de evliliğin temel amacı, çocuk yapmak ve babalarının soylarına güç ve onur kazandıracak, itibarını ve statüsünü artıracak erkek mirasçılarını çoğaltmaktır (Lewis, 1994:57). Normalde, Somali toplumunda evlilik bağı, sadece karı kocaya değıl, aynı zamanda iki aileyle de bağlanan bir bağ olarak kabul edilmektedir (Abdullahi, 2001: 37).

Somali toplumunda evlilik, iki klan arasında iyi ilişki, uyum ve saygıyı artırır. Geçmişte Somali’de potansiyel düşman olabilecek göçebe kabileler arasında bir ittifak olarak evliliğin politik bir önemi olduğu ve bazen barış şartlarına dâhil olduğu görülmektedir (Abdullahi, 2001: 45). Somali’de evlilik, Somali kültürünün bel kemiğini oluşturan İslami şeriatına göre yapılmaktadır (Abdullahi, 2001: 38). Somali’de ilk evlenme yaşı kızlarda on beş ile yirmi, erkeklerde ise on sekiz ile yirmi beş arasındadır (Lewis, 1994: 33). Geleneksel bir başka uygulama ise Somali erkeklerinin birden fazla kadınla evlenmeleridir. Lewis’in açıkladığı gibi, Somalililer geleneksel olarak poligam bir toplumdur.

Somali’de evlilik uygulamaları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilk evlilik türlerinin akraba evlilikleri ve klan organizasyonu olduğu görülmektedir (Radcliffe-Brown, 2012). Akrabalık ilişkilerini devam ettirebilmek için kuzen gibi yakın akrabalarla evlilik, halen Somali’de pek çok toplulukta görülebilen geleneksel evlilik türlerindedir. Erkekler ve kadınlar, göçebe kabileler arasında çatışmayı önlemek ve kabileler arası ortak kaynak paylaşımını artırmak için diğer kabileler arası evliliği de tercih etmektedirler (Warsame, 2002, 43-44). Somali’de sömürge döneminin sonuna doğru evlilik, kentsel kesimde endogami evliliği şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kapteijns, 2017 :255). Günümüzde ise evlilik tercihlerinde sınıf ve zenginlikler de önemli etkenler haline gelmiştir (Kapteijns, 2017). Somali’de evlilik türlerine bakıldığında, Somali kültürüne ve inancına dayanan birçok farklı geleneksel evlilik olduğu görülür. Genel olarak Somali’de evlilikler, İslami usullerde resmi nikahla yapılmaktadır (Ahmed, 1999: 98).

Somali’de bir başka geleneksel evlilik türü yüzyıllar boyunca var olan “*görücü usulü*” evliliğidir. Çoğu zaman ebeveynler tarafından evlilik kararının tekelleştiği bu uygulamada çiftlerin düğün gününe kadar görüşürülmedikleri bilinmektedir. Bu durumda evlenecek olan bireylerin ebeveynleri, çiftlerin rızası olmadan evlilik kararı almaktadırlar (APD 20012: 31). Somali’de görücü usulü evliliklerde karar, gelin veya damadın ebeveynleri veya akrabaları tarafından verilmektedir (Abdullahi, 2001: 45). Bu evlilik, kuzenler arasında veya ailelerin ekonomik kaygılardan dolayı kızlarını iş ortaklarıyla evlendirmek istedikleri durumlarda daha sık görülmektedir. Somali

kültüründe geleneksel olarak bir aile, evlilik kararlarına müdahildir. Özellikle de yeni evlenecek olan kişinin ilk evliliği aile tarafından belirlenmektedir (Abdullahi, 2001: 46).

“*Kız kaçırma*” usulü evlilik, normalde ailelerin evliliğe kesin karşı çıkması durumunda gündeme gelmektedir. Kız kaçırma Somali’de eski zamanlarda daha yaygın olan ve kabul gören bir geleneksel evlilik idi (Abdullahi, 2001) Bu evlilik ailenin rızası olmadan gerçekleşmektedir. Çiftler, aileleri tarafından evliliğe onay verilmediğinde bu yolla evlenmektedirler. Geleneksel olarak bu tarz bir evliliğin geçerli olabilmesi için, çiftin evden belirli bir mesafeye kadar seyahat etmiş olması gerekir, bu mesafe ise yaklaşık 90 km’dir (Helander, 2015:89).

Somali geleneğinde “*Levirat Evliliği*”, dul bir kadının kocası öldüğünde onun erkek kardeşiyle evlenmesi anlamına gelir. Bu geleneksel evliliğin sebebi, dul kadının ve çocuğunun maddi ihtiyacını karşılamak ve onlara güvenlik sağlamaktır (Lewis, 1994, s. 45) Aile hem çevresini hem de gelinin onurunu korur ve böylece kadın, kocası ölmüş olsa bile ekonomik bir kayıp yaşamaz (Abdullahi, 2001:133). Kentleşme ve modernleşme nedeniyle ölen kardeşin karısıyla evlenmek, büyük şehirlerde rastlanılan bir durum değildir; ancak Somali’deki kırsal kesimlerde bu uygulamaya halen rastlanılmaktadır.

Somali geleneksel evlilik kültüründe “*karısı ölen erkeğin bülüğ baldızı ile evlenmesi*” de bir başka evlilik uygulamasıdır. Somali evlilik kültüründe bu geleneksel uygulamanın arka planında, ölen eşin çocuklarına ve evine iyi bakması gibi birçok neden vardır (Samatar,1988). PDR araştırma merkezine göre, son otuz yılda Somali’de baldızla evlenme uygulamasının azaldığı görülmektedir. Ancak yine de kırsal kesimde bu tür bir evlilik geleneksel evlilik türü olarak kabul edilmektedir.

“*Kan Bedeli olarak evlilik*” Somali kırsal kabilelerinde görülen bir evlilik türüdür. Şayet bir kabile ya da bir kişi başka bir kableden önemli bir kişiyi öldürürse, öldürülen kişinin kan bedeli olarak para, altın ve deve yanında kız verildiği de görülmektedir. Temelde bu uygulama, kan davalarının devam etmemesi amacıyla yapılmaktadır (Tiilikainen, 2010:89). Kan Bedeli olarak yapılan evlilik, bir kadının mağdur olan kableden biriyle bedel olarak veya kabile ile barışın sağlanması için zorla evlendirildiği

geleneksel evlilik türüdür. Ancak Somali'deki geleneksel aile modellerinin değişmesi nedeniyle bu tür evliliklerin azaldığı görülmektedir.

Somali'de *poligami* de oldukça yaygındır. Bir erkek, bütün eşlerine hem duygusal hem de maddi olarak eşit muamele etmesi koşuluyla dört kadın ile evlenebilmektedir. Somali'de 40-60 yaş arası erkeklerde eşzamanlı veya ardışık olarak en az iki eşe sahip olduğu görülmektedir (PDRC, 2014). Genel olarak eşlerin sayısı, yaşlarına ve durumlarına bağlıdır. Yaşlı erkeklerin genç erkeklere oranla daha fazla eşi vardır. Bunun nedeni, yaşlı erkeklerin genç erkeklere kıyasla daha iyi ekonomik koşullara sahip olmalarıdır. Her eş, diğer eşlerden ayrı bir ev kurma eğilimindedir. Kuzey Somali'de böyle bir birime Bah, güneyde ise Min denilmektedir (Helander, 2015).

Somali Kültüründe evlilik süreçleri bakıldığında Somali'de kültürüne göre evlilik farklı süreçlerden geçmektedir. Bu süreçler hem Somali kültürüne hem de İslam evlilik hukukuna dayanmaktadır. Somali'de evlilik sürecinin ilk adımı kız istemektir. Geleneksel olarak, oğlanın ailesi kızın ailesine giderek kız isteme merasimini yapar. Bu evlilik kültürü hala herhangi bir Somali halkında görülen güçlü bir evlilik kültürüdür. Çoğu Somali topluluklarında kız isteme iki kabile arasında bir kültürdür. Somali kültürüne göre kız veren aile/kabile erkeğin ailesi ya da kabilesine kızını emanet eder. Somali'deki kız isteme geleneği kızın korunmasını sağlar; çünkü kocasıyla herhangi bir sorunla karşılaşırse klana şikâyet etme hakkını bu sayede elde eder. Kız isteme merasimi yapılmadan ve ailenin/klanın rızası olmadan evlenen kızların kültüre aykırı davrandığı ve aile haysiyetine zarar verdiği düşünüldüğünden bu uygulamanın yapılması gerekli görülmektedir.

Kız isteme sürecinden sonra gelen nikah, evlilik sözleşmesi anlamına gelmektedir ve evlilik sürecinde en önemli adım olarak kabul edilmektedir. Gerçekleştirildiğinde, iki taraf yasal olarak birbirine bağlanır. Nikâh, eşler arasındaki cinsel ilişkinin ve doğacak çocukların meşruiyetini sağlamaktadır. Somali toplumunda hem Somali geleneği hem de İslam'da, evlilikler kadın ve erkek iki farklı cinsiyet arasında yapılan yasal bir akit olarak kabul edilir. Nikâh, İslami kanunlara göre, düğün ise Somali kültürü ve geleneğine göre yapılmaktadır. Yapılan nikâh yasal olarak bağlayıcıdır ve töreni yürüten kişi dini liderdir. Nikâh süreci sırasında erkek kadına çeyizleri (meher) ilan etmeli ve dini lider (wadaad)

kadına ilan edilen çeyizi kabul etmekten mutlu olup olmadığını sormalıdır. Bu uygulama nikâhın geçerli olabilmesi için bir zorunluluktur. Somali geleneğine ve Sünni Şafii İslam hukukuna göre, nikâh akti sırasında kadının evlilik sözleşmesini kabul eden ve onu düğün töreninde temsil eden erkek bir velisinin olması gerekmektedir. Kadına vekil olabilecek kimseler şunlardır:

- Kadının babası
- Kadının kardeşi
- Baba ve erkek kardeş yoksa kadının baba tarafından amcaları
- Ne baba ne kardeş ne de bir amca yoksa baba tarafındaki en yakın erkek akraba
- Annenin tarafından hiçbir akraba veli olamaz.
- Hiçbir kadın veli olamaz.

Kültürel olarak nikâhın tamamlanmasından önce yapılacak şeylerin ilki ailelerin başlık parasını müzakere etmeleridir. Damadın ailesi başlık parasını gelinin ailesine verir ve başlık parasının miktarı ailenin sosyoekonomik durumuna göre değişir. Kuzey Somali'deki göçebeler arasında, başlık parası geleneksel olarak yüksektir ve başlık parası on ile kırk deve arasındadır. Başlık parası nakit veya mücevherat şeklinde de ödenebilir. Güney Somali'de ise başlık parası daha düşük bir miktardır. Yine Güney Somali'de Barawe ve Marka şehirlerinde gelinin ailesinin de damadın ailesine hediyeler vermesi bir gelenektir; ancak bu hediyeler ev eşyası olmalıdır.

Diğer bir evlilik süreci düğünüdür. Bu evliliğin ikinci evresidir ve çiftin birlikte yeni evlerine taşınmasına işaret etmektedir. Nikâh gibi yasal bir tören olmamakla birlikte evliliğin geçerli olması için bir ön şart da değildir. Geleneksel olarak nikâh ve düğün arasında belirli bir süre olabilir. Bazı çiftler nikâhlarından bir iki yıl sonra düğün yaparlar. Fakat son zamanlarda çiftlerin nikâhın hemen ardından düğün törenini yapmaları oldukça yaygınlaşmıştır. Düğün geleneksel olarak yedi gün sürer. Düğün töreninde her iki aile, akraba, komşular ve her iki çiftin arkadaşları bir araya gelmektedir. Normalde düğünün içeriği çiftlerin anlaşmasına ve yaşadığı yere bağlıdır. Bazı çiftler sadece yakın akrabalarını davet edip Kur'an-ı-Kerim okuyarak dini bir düğün töreni yapmaktadırlar. Çoğunlukla şehirlerde yaşayanlar ise geleneksel ve modern danslar eşliğinde bir düğün yapmaktadırlar.

Son aşama olarak İslam'da gelin damattan “*mehir*” adında özel bir evlilik hediyesi ya da en azından bunun alınacağına dair bir söz almalıdır. Bu hak erkeğin kazandığı bir miktar para veya başka bir mülk olabilmektedir. Mehirin kendine has bir özelliği de İslami hukukun geline ödenecek azami tutarı belirlememiş olması ve gelinin evliliğin onaylanması sırasında mehir olarak arzu ettiği miktarı şart koşabilmesidir. Kadının, İslam hukukuna göre kocasından nikâh töreni sırasında anlaştığı mehir miktarını talep etme hakkı vardır. Somali kültürüne göre mehir sadece kadının kişisel mülk ve hakkıdır. Mehir kadının isteğine göre ya hemen verilir ya da ertelenebilir. Ancak Somali'de mehir, boşanma veya kocanın vefatından sonra alınmaktadır. Mehir kadının talebine bağlı olarak deve, altın veya başka cinsten şeyler de olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

NEDENLERİ VE SONUÇLARI İLE BOŞANMA OLGUSU

1. BOŞANMA OLGUSU

Evlilik kadar eski bir olgu olan boşanmayı kısaca, eşlerin evlilik durumlarını hukuken ve fiilen sona erdirmeleri olarak tanımlayabiliriz. Boşanma; karı ve kocanın, yeni bir evlilik yapabilecek şekilde ayrılması ve hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmesidir. İslami aile hukukuna göre boşanmaya “*talak*” denir. Sözlükte “*Serbest kalmak/sebest bırakma, bağından kurtulmak/bağını çözmek*” anlamındaki talak kelimesi terim olarak, belli lafızlarla nikah akdinin bozulmasını ifade eder. Türkçe karşılığı ise boşama ve boşanmadır. İslâm hukukunda farklı sonuçlar doğuran esas itibarıyla *Ric’i Boşanma* ve *Bain Boşanma* şeklinde iki boşanma türü bulunmaktadır. *Ric’i Boşanma*, boşanmada erkeğin nikah akdine gerek kalmadan iddet süresi içinde eşine dönmesine imkan tanıyan boşanmadır (Acar, 2018: 236). *Bain Boşanma* ise, tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeniden nikah akdi ve mehir tespitinin gerekli olduğu boşanmadır (Acar, 2018: 238).

Zaman içerisinde bireyler evlilik birliğini değişik gerekçeler yüzünden sürdüremeyebilirler, bu da evliliğin sona ermesine neden olabilir. Evlilik gibi boşanma da çok boyutlu toplumsal bir olgu olduğu kadar aynı zamanda karmaşık bir kişisel durumdur. Her boşanmanın izlediği yol farklı olsa bile bireysel durumlara genelleyci yaklaşımı haklı kılan ortak etkenler de vardır. Boşanma, hem bir çiftin ortak olarak yaşadığı bunalım süreci hem de bireysel, toplumsal, yasal ve ekonomik bir süreçtir. Nitekim boşanmanın boyutları ve sonuçları toplumsal karakteristikleri de etkilemektedir. Sosyal bilim araştırmacıları, çok yönlü bir durum olan boşanmayı daha iyi anlayabilmek adına onu sosyolojik, psikolojik, yasal ve dini boyutlarını incelemiştir. Birçok araştırma boşanmayı çağdaş yaşamda görülen toplumsal değişimle açıklamış; özellikle de toplumsal değişim sürecinde kadının konumundaki değişim, araştırmaların kilit noktası olmuştur.

Yasal bakış açısından boşanma, iki farklı cinsiyetin geçerli evliliğinin çözülmesi, her birinin kendi yoluna gitmesi anlamına gelir ve bunun belirli bir yasaya dayanarak adalet otoritesi tarafından duyurulması gerekir. Boşanma olayı her ülkede ve toplumda farklı yasal süreçlerden geçip değişen kurallarla düzenlenmiştir. Somali Medeni Kanunu'na göre boşanma, karı-kocanın (erkek ve kadın) bir mahkeme kararıyla yasal olan evliliklerinin adalet önünde sona erdirilmesidir. Başka bir deyişle boşanma, “*eşlerin evlilik hallerinin hukuki ve fiili olarak sona ermesi*” şeklinde tanımlanabilir.

Boşanma, pek çok bakış açısıyla ele alınabilecek karmaşık bir olaydır. Örneğin toplumsal araştırmalar evliliğin sona ermesinde öncelikle toplumsal sınıf, ırk, evlilik yaşı gibi yapısal ve yaşam akışı üzerine odaklanırlar (Martin, 2005). Bunun tersine psikolojik araştırmalar, çatışma yönetimi gibi evlilik etkileşimi boyutuna ya da anti-sosyal davranış, kronik olumsuz etki gibi kişisel karakteristiklere odaklanmışlardır (Gottman, 2013). Modern dünyada Sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerin aile hayatı üzerindeki etki yoğunluğu farklı olsa da bu değişimler toplumsal olarak görülmektedir. Günümüzde gelişmiş Avrupa ülkelerinde neredeyse evliliklerin yarısından fazlası sona erme riski altındadır. Evlilik oranları düşmüş, boşanma oranları ise artmıştır. Bu artışın temelinde “*birlikte yaşam*” gibi aile ahlakı ve yapısına karşıt anlayışların yaygınlaşması da yer almaktadır.

Boşanma oranlarının Batı ülkelerinde artması günlük hayat koşullarının değişmesi, kentleşme, toplumda ve ailede kadın-erkek rollerindeki değişiklikler, düşük doğurganlık, kadınların çalışma hayatına geçmesi, dinin etkisini kaybetmesi, aile içindeki ilişkilerin değişmesi gibi ekonomik ve sosyo-kültürel pek çok sebebe dayanmaktadır (Collange, 2001). Nitekim Avrupa ülkelerinde olduğu gibi tüm dünyada da boşanma oranlarında bir artış yaşanmaktadır.

1.1. BOŞANMA SÜREÇLERİ

Kuramcılar boşanmayı farklı aşamalardan oluşan bir süreç olarak görmektedirler. Bu aşamalar, başa çıkılacak konuları ve bunların derecelerindeki farkları niteliksel olarak betimlemektedir. Boşanma sürecini farklı aşamalarla ele alan pek çok araştırmacı vardır.

Waller'e göre (1951) boşanma süreci üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; yabancılaşma, sevginin bitmesi ve monotonluktur. Wiseman (1975) boşanma sürecini beş aşamada incelemiştir. Bunlar; inkâr, kayıp ve depresyon, öfke, yaşam biçiminin ve kimliğin yeniden düzenlenmesi, kabul ve bütünleşme süreçleridir (1975: 205-212). Weiss boşanmayı üç ana aşamaya ayırmıştır. Bunlar; sevginin aşınması ve bağlılığın devam etmesi, ayrılık ve başlangıç krizleridir (Weiss 1975). Guttman'ın (1993) doğrusal olmayan psikososyal boşanma modeli bu sürecin, sonunda boşanmaya yol açan bir aile kriziyle başladığını kabul etmektedir. Guttman'ın dört boşanma aşaması vardır bunlar; karar verme, ayrılma, mücadele etme, düzenleme ve kazanmadır. En yaygın olarak kabul edilen boşanma aşamaları, Bohannan tarafından sistemleştirilmiştir. Boşanma sürecinin altı istasyonu olarak bilinen bu kuram aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

Duygusal Boşanma, evliliğin bozulmasında genellikle ilk adımdır ve evliliğin herhangi bir döneminde yaşanılabilir bir süreçtir. Bu aşamada eşler duygusal çatışmalardan rahatsız oldukça birbirleri ile ilişkilerinden heyecan duyamaz olurlar ve bu da evliliğin kötüye gitmesine neden olur (Bohannan, 1970). Duygusal boşanma aşamasında çiftler fiziksel düzeyde birlikte olmayı sürdürseler de birbirlerine karşı saygı ve güven düzeyleri düşüş gösterir. Onların çatışmaları, sağlam bir çözüm bulma olanaklarını ortadan kaldırır. Duygusal boşanma zor bir aşamadır; çünkü bireylerin çatışmaların üstesinden gelmesi gerekir. Gerçek çatışmadan kaynaklanan duygusal baskı başka alanlara kaydırılır. Sorunlardan kaçma, ağız dalaşı ve bahaneler üretme bu aşamada bulunabilen ortak göstergelerdendir. Eşler genellikle el altındaki gerçek sorunlar için tartışmakta gönülsüzdür, bu yüzden ilgisiz konularda çatışma yaşayabilirler. Bazı çiftler ise gerçek çatışma alanını belirleyemezler.

Duygusal boşanma, rahatsızlık ve hoşnutsuzluk duygularının farkına varılmasıyla başlar (Bohannan, 1970). Karı koca evliliklerinin kötüye gittiğini duyumsar, sık sık ikisi de evliliklerinin olumlu yönlerinden çok olumsuz yönlerinin altını çizerler. Karşılıklı güven aşınır, bu arada eleştiri düzeyi artar. Sık sık birbirlerine yerine getirilmemiş vaatlere ilişkin suçlamalar yöneltirler. Olumsuz yönler konusunda farkındalık arttıkça artar; eşler şikâyetlerini açıkça söylerlerse ve onlarda memnuniyetsizlik duygusu oluşmasına neden olan tahrik edici davranışlar ve gerçekçi olmayan beklentileri değiştirme konusunda karşılıklı sorumluluklarını kabul ederlerse süreç bu noktada tersine

çevrilebilir (Bohannan, 1970). Bu aşamada evlilik terapisi ile taraflar uzlaşmaya girişme konusunda istekli olabilirler. Bununla birlikte süreç tersine çevrilmez ve duygusal uzaklık artarsa çiftler bir sevgi nesnesini yitirmeye eşlik eden bir üzüntü yaşamaya başlarlar. Duygusal boşanma aşamasında çiftler birlikte yaşamayı sürdürdükçe duygusal bağlanma azalmaktadır (Bohannan, 1970).

Yasal boşanma, evliliğin mahkeme buyruğu ile sonlandırılmasını ifade etmektedir. Bu aşama, boşanma süreçlerinin meşru olarak sona ermesi bakımından bazı zorunlu işlemleri içermektedir (Bohannan, 1970). Yasal boşanma aşaması eşlerden birinin ya da ikisinin mahkemeye başvurusuyla başlamaktadır. Aile uzmanları bu istasyonun boşanma süreçleri içerisinde en kolay olduğunu ileri sürmektedirler. Yasal sistemler ülkeden ülkeye değişiklik arz etmektedir. Yasal boşanma süreci, boşanan başvuru sahiplerinin yaşadıkları coğrafyanın yasalarına bağlıdır. Bundan ötürü formalitelere boyun eğmek, başvurunun kabul edilmesini ve mahkemenin vereceği duruşma kararlarını beklemek zorunludur. Dava süreci, boşanmanın en önemli aşamalarından biridir ve Afrika ülkelerinin çoğunda geleneksel yasal boşanma süreci uygulanır. Bu süreçten de kabile önderleri sorumludur. Fakat geleneksel kabile sistemleri de ülkeden ülkeye değişiklik arz edebilir. Örneğin Somali’de evliliğin sonlandırılması konusunda geleneksel ve dinsel yasal süreç olmak üzere karma bir uygulamaya vardır.

Ekonomik Boşanma, aile, ekonomik bir birimdir. Dolayısıyla bu boşanma aşaması, ortak mülkiyetin ve ekonomik paylaşımın olduğu bir süreci ifade etmektedir (Bohannan, 1970). Çoğu ülkelerde evlilik sırasında eşlerin mülkiyetleri ortak mülkiyet olarak paylaşılmaktadır. Boşanma sözleşmelerinde de her türlü mülk ve mali kazanç, doğrudan kocanın ya da karının çalışıyor olmasından kaynaklanmasa bile, ortak mülk sayılmaktadır. Bu sebeple mülk, anlaşmayla ya da hükmedilen sözleşmeye göre bir bölüşüme tabidir. Ekonomik boşanma, mülkiyet sözleşmesiyle bağlantılıdır. Bu dönemde çalışmayan ya da mülkiyeti olmayan hem karı hem de koca mülkiyet bölünmesi için çok çaba harcamak zorundadır (Bohannan, 1970). Willams’a göre ekonomik boşanma son kertede sancılı bir süreç olarak tanımlanır. Önceki eşler ayrı yaşarken, birlikte yaşadıkları yaşama standardını koruyabilmek için yeterli fon ve mülke sahip olmadıklarından sık sık ortaya çıktığı gibi, yaşam standartlarının düşme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Evlilik sırasında ortaklaşa kazanılan kaynakların bölünmesine bağlı olarak, bu boşanma aşamasından sonra yaşam standardı doğal olarak düşmektedir. Ekonomik boşanmanın en yaygın sorunlarından biri de boşandıktan sonra varsa çocukların yaşamlarını nasıl idame edileceğidir. Çünkü çocuklar eğitim, yeme-içme, barınma gibi pek çok noktada paraya gereksinim duyarlar. Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, ortak mülklerin ya da ekonominin paylaşılmasındaki hak iddiaları ve anlaşmazlıklar boşanma aşamasında arttığından, ekonomik boşanma nihayetinde karmaşık bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, neredeyse bütün boşanma araştırmaları ekonomik boşanma sürecinin en zor aşamalardan biri olduğu konusunda hemfikirdirler.

Ebeveyn Boşanma: ebeveyn boşanması çocuk velayetini, çocuğun desteklenmesini, ziyaret haklarını ve ana-babanın her birinin evlilikten sonra da devam eden sorumluluklarını içermektedir. Ebeveyn boşanma aşaması yalnızca çocuğu olan çiftlerde söz konusudur. Anne-baba evliliklerini bitirdiklerinde çocuklarının yaşamını dramatik olarak değiştirmektedirler. Birlikte anne-baba olma bakımından boşanma, ebeveynin birbirinden ayrılmasıdır; ancak, velayeti biri alacak olsa bile diğerinin çocuklarından ayrılamaması anlayışını yansıtmaktadır (Bohannan, 1970).

Boşanmadaki en kalıcı süreç ebeveyn boşanma aşamasıdır (Bohannan, 1970). Bu aşama, ebeveynlerin birbirlerinden ayrılmaları ama çocuklarından ayrılmamaları anlamına gelse de velayet hakkını onlardan yalnızca biri alır. Bir yüz yıl önce velayet hakkı otomatikman babaya verilirdi. Günümüzde ise velayet hakkına sahip ebeveyn olarak çoğu zaman anne tercih edilmektedir. Nitekim annenin çocuğun yetiştirilmesi bakımından gerekli “doğal” niteliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Mahkemeler ise çocukların haklarını ve gereksinimlerini öncelikli saymaktadırlar. Velayet hakkına sahip olmayan eşin hakları ise yalnızca daha önceden ayarlanmış ziyaretlerle sınırlandırılmıştır.

Anne-babanın çocuğun yetiştirilmesi ve eğitimini etkileyebilmesi bakımından bu dikkate değer ayrımları, çiftler arasındaki sürtüşmelerin başlıca nedenidir. Baba, sık sık annenin çocukları kendisinden ayrı büyütme istediği düşüncesini içinde duyar. Diğer yandan anne, kendisi karar alma ve uygulama bakımından sorumlu olanlardan biri olsa bile, babanın onun otoritesini sarsmak istediğini düşünür. Birçok boşanmış anne, otoriteyi kendilerini eleştirmeyen, tersine onlara güç ve öğüt veren biriyle paylaşmak istemektedir. Evlilik sırasında çocukların eğitimi konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıktığında en azından tartışma olanağı vardır. Fakat boşanma ile birlikte velayet düzenlemeleri, ana

babanın hakları bakımından eşitsiz bir bölüşüm getirmektedir. Bir eşin diğerinden kuşkulması, güvensizliği, dolayısıyla da anne-babanın çocuklarıyla ilişkilerindeki güçlükler sık sık birçok sürtüşme ve acıya neden olmaktadır.

Toplumsal Boşanma: boşanma, yalnızca ebeveynleri ilgilendiren bir durum değil; boşananların çocuklarını, akrabalarını, komşularını, iş arkadaşlarını ve nihayetinde tüm toplumu etkileyen bir durumdur. Boşananların çoğu, boşandıktan sonra evlilik hayatları boyunca oluşan akrabalıklarında ve arkadaşlıklarında acı bir düş kırıklığı yaşadıklarını dile getirmektedirler (Lamana & Riedmann, 2008:422-424). Boşanma sırasında ve sonrasında insanlar, artık evli olmadıkları için çevredekiler tarafından farklı bir gözle görülürler. Boşanmış olan kişilere karşı toplumsal tutum birden değişir; ait oldukları toplumdaki soyutlanabilirler ya da bir grup tarafından sevilmez olabilirler. Bu dönem boyunca birey yalnızlık duyabilir, arkadaşlarının sadakatsizliğinden yakınabilir. Bazıları öz saygılarını yeniden kazanmak için bir topluluktan uzaklaşarak başka bir topluluğa dâhil olurlar (Bohannon, 1970). Çünkü yeni topluluk yalnızca yeni bir toplumsal ortam olarak değil aynı zamanda güçlü bir destek dizgesi olarak da hizmet eder. Bu dönemin sonunda birey, yeni hoşnutluk verici bir yaşama yolu oluşturup yeni bir toplumsal denge kurarak çevresindeki erişkinlerle ilişkilerini onarır.

Birçok boşanmış kişi, “*evlilik yaşamları sırasında*” kurdukları ilişkilerde ve dostluklarda hayal kırıklıklarına uğradığını açıklar. Arkadaşlarının onları bıraktığını, en zor sınavdan geçtikleri bir dönemde yanlarında olmadıklarını duyumsarlar. Boşanan kişiler de çevrelerinde eski arkadaşları olduğunda genellikle rahatsız olurlar ve kendilerine rahatsızlık verdikleri için onları suçlarlar. Boşanma yüzünden insanlar eski güvenli çevrelerini bırakmak ve yenisini aramak zorunda oldukları hissine kapılırlar. Çoğu boşanmış bireyin bazı toplumsal örgütlenmelere katıldıkları görülür. Nitekim yeni topluluk, yalnızca yeni bir toplumsal çevre olarak değil aynı zamanda güçlü bir destek sistemi olarak da iş görür.

Ruhsal Boşanma: Bohannon'ın son istasyonu olan ruhsal boşanma, bireysel özerklik kazanma sorunuyla karşı karşıya kalındığı ve bu sorunun çözüldüğü bir aşamadır. Bu, en zorlu boşanma istasyonudur; çünkü benliğin hem eski eşin kişiliğinden hem de etkisinden ayrılmasını içermektedir. Temel olarak, artık güvenecek veya şikâyet

edecek bir ortak yoktur. Boşanmış kişi evlenme nedenini makul bir şekilde anladığında, eşini seçmesine katkıda bulunan faktörleri ve evlilik çatışmasına neden olan çözülmemiş intrapsişik problemleri fark ettiğinde gerçek boşanmaya neden olan faktörleri anlar ve süreci psikolojik olarak atlattırır olur. Benliğin önceki eşten sıyrılmasını içeren ruhsal boşanma, insanın yeniden nasıl bir bütün olacağını öğrenme sürecidir. Bu aşamada bireyler, kendi kişilikleri ve kimlikleri konusunda yeniden bir anlayış edinirler. Bu dönem kendilerine ait bir kimlik oluşturmak yerine evlilik içinde bir kimlik duygusu geliştirenler, kendilerini uzun evlilik dönemi yüzünden birey olarak görme alışkanlığını kaybedenler ve nasıl bir birey olunacağını bilmeyenler için oldukça zordur. Kişi boşanabilir ve yaşamının değişik alanlarında birçok değişime uğrayabilir bilinciyle hareket eden bireyler, ergenlik çağındaki gibi, Erikson'un sekiz psikolojik aşamasının krizlerine yeniden çözümler bulmak zorundadırlar (Sigelman & Rider, 2009:332). Bu dönemin karmaşalarıyla mücadele etmeye çalışan bireyler sık sık boşanmadan hemen sonra yeniden evlenerek bu durumdan kaçarlar.

2. BOŞANMA NEDENLERİ

Boşanma konusundaki farklı araştırmalarda, boşanmanın birçok etkeni belirlenmiştir. Çalışmamızın bu kısmında, boşanma nedenleri üzerine daha önce yapılan araştırmalar değerlendirilerek boşanmanın en önemli nedenleri tespit edilecektir. Panse'ye (2013) göre, boşanmanın sayısız nedeni bulunmaktadır. Bunların her biri, bir çiftin evlilik ilişkisine, onların bireysel yaşantılarına ve kişisel sorunlarına özgüdür. Evliliğin başarısızlığa uğramasında eşlerden birinin davranışı, kişiliği, ilişkideki sorunlar hatta daha geniş toplumsal etkenler söz konusu olabilir (Johnson, 2017 :68). Dolayısıyla boşanmada toplumsal, kültürel ekonomik ya da psikolojik faktörler de söz konusu olabilmektedir (Pense, 2013).

Hawkins (2012) akademik makalesinde boşanmanın 9 nedeni olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya göre boşanma arayışının en yaygın nedenleri şunlardır; ayrılık, anlaşmazlık, para sorunları, eşlerin kişisel sorunları, ekonomik sorunlar, dikkat eksikliği ya da ilgisizlik ve eşler arasındaki dinsel ve kültürel farklılıklar. Johnson gibi birçok araştırmacı boşanmanın nedeni olarak tanımlanabilecek tek bir sebep olmadığı konusunda uzlaşmış ve genellikle birbirine yakın boşanma nedenleri ortaya koymuşlardır. Boşanma nedenleri üzerine literatür incelemesi yapıldığında birçok ortak

alan olduğu gör÷lmektedir. İmkân dâhilinde bu nedenler birlikte gruplanmış, ancak durumların çoğunda tartışmalar bireysel etkenlere odaklanmıştır. Aşağıda yer başlıklar altında en yaygın gör÷len boşanma faktörleri incelenmiştir. Ekonomik sorunlar, iletişim zorlukları, aldatma, aile müdahalesi, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, kadınların güçlenmesi ve ekonomik kapasitelerinin artması, çocuk sahibi olamama ve boşanmanın kolaylaşması

Ekonomik Sorunlar: Evlilik duygusal bir ilişki olması yanında, ekonomik bir ortaklık ve toplumsal güvenlik ağıdır. Gelir, istihdam, borç, mülkiyet gibi faktörlerin tamamı evlilik yaşamının niteliğini ve istikrarını belirlemektedir. Başka bir deyişle para kazanma, harcama, tasarruf ve paylaşma çağdaş evlilik yaşamının bütünleyici boyutlarını oluşturur (Wilcox, 2009). Mali konular hem kişisel sorunların hem de aile ilişkilerindeki uyumsuzluğun yaygın bir kaynağıdır (Hibbert ve Beutler, 2001). Kişinin ekonomik durumundan hoşnut olması evlilikten duyulan hoşnutluğu, daha geniş anlamda ise yaşamdan duyulan doyumunu ya da memnuniyeti arttırmaktadır (Berry ve Williams, 2006). Tersine insanın ekonomik statüsüyle ilgili yaşadığı yetersizliği ve hoşnutsuzluğu evlilikte çatışmaya ve boşanmaya yol açabilir.

Mali ve ekonomik zorluklar evliliğin parçalanmasının en yaygın nedenleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu konuya daha da açıklık getirmek için (Payne, 2010) sorunun özünün şu olguda yattığını belirtir: Birçok çift, evlilik öncesinde mali ve ekonomik durumları açıkça tartışmayı beceremez. Bu da eşlerin ekonomik konulara karşı farklı tutumlar sergilemesine yol açabilir. Bu mali konular çiftin bireysel harcama alışkanlıklarına, maaş, borç ve mülkiyet durumuna ilişkin bilgileri içerir (Perry, 2010; Rowd, 2010). Mali güçlüklerin getirdiği zorlanma, evli çiftlerdeki anlaşmazlıkları arttırıcı olabilir. Bundan ötürü ekonomik güçlükler evlilikten elde edilen ödülleri azaltarak boşanma olasılığını da arttırır.

Gelirle boşanma arasında doğrudan bir ilişki olduğunu varsaymaya yol açan pek çok kanıt vardır. Daha fazla geliri olan eşin, büyük olasılıkla aile içinde karar almada daha baskın rol oynama eğiliminde olacağı ileri sür÷lmektedir (Bharat 2014:372). Buradan da şu sonuca varılır: Maaşlı işi olan kadınlar, aile içinde yalnızca evde çalışan kadınlardan daha fazla güce sahip olacaklardır. Evliliğin ekonomik organizasyonunun

aynı zamanda boşamayı önlediği de bilinmektedir. (Suhomlinova, 2016: 221) Boşanmak için başvuran genç Amerikalılar üzerinde yapılmış bir araştırmaya göre ekonomik faktörlerin ayrılma ve boşanma arayışında olanların çoğunda önemli bir neden olduğu görülmektedir (Burgess, 1997). Finlandiya’da Finnas Araştırma Merkezi tarafından yapılmış bir çalışmada, kocanın gelirindeki artış oranının boşanma riskini azalttığı saptanmıştır; oysa kadının gelirindeki artış bakımından bu eğilim tam tersinedir (Finnas, 2000). Boşanma faktörleriyle ilgili yapılan araştırmaların tamamı ekonomik, mali ve genel olarak maddi sorunların çağdaş dünyadaki boşanma nedenlerinden biri olduğunu belirtmektedir.

İletişim Sorunları: İletişim, birinin diğerini anladığı ve karşılığında da anlaşılmayı istediği bir süreç olarak tanımlanabilir. İletişimin amacı, yakın ilişki içinde karşılıklı güven, saygı, anlayış ve duygudaşlık sağlamaktır (Stinnett, 2015: 133). İyi bir iletişimin evlilik kalitesini arttırdığı ve eşler arasındaki evlilik memnuniyetini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir (Denton ve Burleson, 2013:889). Bununla birlikte, kadınlar ve erkekler farklı iletişim tarzlarını benimsemektedirler. Erkekler genellikle sözlü/rasyonel formları benimserken, kadınlar sözel olmayan veya duygusal iletişim tarzlarını benimserler. Birçok araştırmacıya göre evlilikte başarı, uygun iletişime bağlıdır.

Evliliklerdeki iletişim sorunu evliliğin ilk yıllarında daha kritiktir. Çiftler arasındaki iletişim, evliliğin ilk yıllarında azalır, boşanmayla sonuçlanabilir (Williamson, 1972: 335). Çiftler etkili iletişim kuramadıklarında, diğerlerinin sözel olmayan sinyallerini yanlış yorumlamaya meyillidirler ve düşük evlilik memnuniyeti evliliğin bitmesine katkıda bulunmaktadır. Etkili iletişim, medeni ilişkide çatışmanın asla ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Karşılıklı saygı ve kabul ile birlikte oluşan güvenlik duygusu sonucu sağlanan iyi iletişim, çatışmaların çözümünü büyük ölçüde kolaylaştırmakta ve evliliğin çöküş ihtimalini azaltmaktadır (Leming, 2015 :234). Öte yandan evlilik memnuniyeti, kocanın açık ve iyi bir iletişimci olma ve karısına doğru mesajları iletebilme kabiliyeti ile ilgilidir (Bruess, 1998:186-187).

İletişim problemleri her durumda boşanmaya yol açmaz; ancak, birçok durumda çiftler daha fazla çatışmadan kaçınmak amacıyla bilerek iletişimden kaçınırlar (Stinnett, 2015: 190). Beklentiler netleştirilmemiş olabilir veya bir evliliği etkileyebilecek belirli konuların gündeme getirilmesi ertelenebilir. Panse (2013), iletişim eksikliğinin

boşanmada en önemli etkenlerden biri olduğunu belirtmektedir. Duygular paylaşılacak, karşılıklı veya kişisel meseleler hakkında konuşulamayacak, hınçlar oluşacak ve karşı taraftan tüm bunların ne hakkında olduğunu tahmin etmesi beklenemez. Johnson (2017: 69) ayrıca karakter farklılıkları ve zayıf iletişim sonucunda çiftlerin çoğu zaman daha mutlu olacakları yeni ilişkiler bulma eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır.

Aldatma: Evlilik dışı ilişkiler olarak bilinen aldatma, evlilikte sıkça görülen sorunlardan biridir. Blow ve Hartnett'e (2005) göre aldatma; sadakatsizlik, evlilik dışı cinsel ilişki ve evlilik dışı arkadaşlığın ötesinde yaşanan duygusal ilişkiler de dâhil olmak üzere çeşitli faaliyetlerden oluşmaktadır. Evlilik, bir erkekle bir kadın arasındaki toplumun ya da dinin onay verdiği ilişkinin yasallaştırılmasıdır. Boşanmanın nedenleri üzerine yapılan araştırmalar, evlilik dışı cinsel ilişkilerin özellikle batı ülkelerinde evliliği etkileyen ve boşanmaya götüren en önemli faktörlerden biri olduğunu ortaya koymuştur (Tuttle ve Davis, 2015). Amerika yapılan National Science Foundation (NSF) araştırmasına göre, ABD'de yaşanan boşanmaların %90'ı sadakatsizlikten kaynaklanmaktadır. Washington Üniversitesi araştırmacıları da 60 yaş altı erkekler için yaşam boyu sadakatsizlik oranının 1991'de %20'den 2006'da %35'e çıktığını tespit etmişlerdir. 60 yaş altı kadınlar için bu oran 1991'de %5'ten 2006'da %28'e yükselmiştir. Sonuç olarak, aldatma sosyoloji ve psikoloji literatüründe araştırmacıların çok dikkatini çeken önemli bir konu haline gelmiştir. Ayrıca aldatma hususu literatürde eğitim düzeyi, cinsiyet farkı, eşlerin kişiliği vb. çeşitli açılardan da araştırılmıştır (Barker, 2011).

Ogwokhademhe ve Ishola'nın Nijerya'da evlilik dışı ilişkilerin nedenleri üzerine yaptıkları çalışmada cinsiyete bağlı faktörlerin, kısırlığın, sosyo-ekonomik faktörlerin, mesleğin ve yaşa bağlı faktörlerin başlıca etkenler olduğu görülmektedir (2013:179-183). Bazı araştırmacılar düşük evlilik kalitesinin aldatmaların artmasıyla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Evlilikte sadakatsizliğin nedenleri arasında uygunsuz duygusal ve cinsel ihtiyaçlar, oportünizm ve sorumsuzluk ilk sıralarda yer almaktadır (Guerrero, 1998).

Vincent'a göre birçok toplumda zinaya ilişkin normların kısıtlayıcı olduğunu belirtmek önemlidir; çünkü çoğu toplumda evlilerin evlilik dışı ilişkilerinin aile ve evlilik kurumu için bir tehdit oluşturduğu varsayılmaktadır (2009). Bununla birlikte, boşanma

faktörleriyle ilgili yapılan bütün araştırmalarda aldatma, boşanma nedenlerinin önde gelen bir faktörü olarak görülmektedir.

Aile Müdahalesi: Boşanma ile ilgili yapılan birçok araştırmada aile müdahalesinin boşanmaya neden olan en belirgin faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Anne-baba ve akrabalarla temas, çoğu evlilikteki sorunların potansiyel nedenleri arasındadır. Ebeveynlerle ideal temas düzeyinin ne olması gerektiği konusunda anlaşmaya varamama ve çiftlerin ebeveynlerle birlikte yaşamaları çatışmalarına, kendilerini ailelerinden uzaklaştırmalarına veya yalnızca bir akraba veya ebeveyn grubuna yönelmelerine neden olabilir. Ebeveynler ve akrabalarla olan temasın kapsamı büyük ölçüde kültürel geçmişten, yükümlülüklerden, çiftin beklentilerinden, ikamet edilen yerin coğrafî özelliklerinden etkilenir (Broderick, 2013: 345).

Akrabalık ve aile aktivitelerine katılım çift için bir güç kaynağı veya zorlanma olabilir. Ebeveynler, çocukları evlendikten sonra genellikle sosyal, psikolojik ve fiziksel uyum sorunları ile karşı karşıya kalırlar (Goode, 1964: 73-74). Turner'e göre bu aşamayı "*boş yuva sendromu aşaması*" olarak açıklamıştır (1988). Çünkü ebeveynler, genç yetişkin çocuklarını sadece bir karı veya koca olarak bugünkü rollerinde değil aynı zamanda bebeklikten itibaren elde ettikleri tüm rollerde görürler. Zira ebeveynler çocuklarını yetiştirme ve onlar için karar verme sorumluluğunu üstlenirler ve bu eylemi çocukları evlenene kadar devam ettirme eğilimindedirler. Çocukları evlendikten sonra ebeveynler çocuklarının artık onları dinlemediğini ya da ebeveyn kontrolünü kabul etmeyeceklerini düşünmektedirler (Bell, 2008: 317). Serovich ve Price tarafından çiftler arasındaki ebeveyn ilişkileri üzerine yapılan bir çalışma önemli sonuçlar ortaya koymaktadır (2003: 140-142). Kocanın ailesi kadın için daha problemlidir, koca ise kayınbaba ve kayınvalideden daha fazla memnundur. Ebeveynleriyle yakın yaşayan çiftlerin anlaşmazlık yaşama olasılıkları daha fazladır. Evliliğin ilk yıllarında kayınvalide ile ilişkiler daha sorunlu iken sonraki yıllarda azalır.

Alkol ve Uyuşturucu Bağımlılığı: Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı insanların aile meselelerine olan ilgilerini yitirmelerine neden olmakta ve sorun fiziksel veya sözlü tacizle birleştiğinde ise durum daha da kötüleşerek çocuklar da dâhil olmak üzere tüm ailede yıkıcı duygusal izler bırakmaktadır. Araştırmacılar, uyuşturucu kullanımının, aile

ve iş gibi sosyal rollere katılımında süre ve kalite ile doğrudan ilişkili olduğu konusunda hemfikirdir. Uyuşturucu kullanımı ve boşanmaya dair yapılan çalışmada, uyuşturucu kullanımının boşanmaya yol açtığı ve boşanmanın önde gelen faktörlerinden biri olduğu görülmüştür (Kandel, 2013:32-33).

Kaestne'e göre evlilik ve evlilik istikrarı konusunda uyuşturucu bağımlılığı üzerine yapılan bir çalışmadan şu sonucu çıkarmaktadır: Uyuşturucu kullanımı bireyin gelirini ve gelecekteki kazanç gücünde olumsuz bir etkiye sahiptir (1997). Aynı zamanda hane halkının verimliliğini azaltır, bedensel hastalıklardan kaynaklı olarak zihinsel yeteneklerini ve duygusal istikrarını olumsuz etkiler, kullanılan ilaçların etkisini azaltır ve son olarak tüm bunlar birer boşanma faktörüdür.

Genel olarak uyuşturucu, kullanıcıların evlilikten beklenen kazanım konusundaki belirsizliklerini arttırdığı için evliliklerde problem yaşamak daha olasıdır. Laswell'e göre alkol kullanımının genellikle sürekli tartışmalar, cinsel memnuniyetsizlikler, iletişim sorunları ve finansal anlaşmazlıklar gibi sık karşılaşılan evlilik sorunlarından biri olduğunu savunmaktadır (Laswell, 2015: 414). Aşırı alkol kullanımı ve alkolizm evlilik doyumu ve evliliğin devamlılığı ile bağlantılıdır. Alkol bağımlısı kimseler, evli çiftlerin genel popülasyonundaki oranlardan dört ila sekiz kat daha fazla boşanma oranına sahiptir. Son olarak, uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı, evli olan her çift için boşanma riskini güçlü bir şekilde arttırmaktadır.

Kadınların Güçlenmesi ve Ekonomik Kapasitelerinin Artırılması: Sanayi devrimi ve batı modernleşme kültürünün yayılmasından önce, çoğu kadın ev dışında istihdam edilmezdi ve eşlerine ekonomik olarak bağımlı yaşarlardı. Günümüzde ise çoğu evli kadın aynı zamanda bir iş sahibidir. Evliliğinden memnun olmayan kadınların, kendisini destekleyecek ekonomik araçlara sahip olduğu takdirde, evliliği bitirme olasılığı daha yüksektir (Jalovaara 2003). Boşanma oranları ise kadınların ekonomik güce sahip olması durumunda daha da yüksektir (Ackerman, 2004)

Son zamanlarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları artmaktadır. Buna paralel olarak boşanma oranları da artmıştır. Bu eğilimler nedeniyle sosyal araştırmacılar, kadınların sosyal ve ekonomik bağımsızlığının boşanma üzerindeki etkileriyle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bazı

araştırmacılar kadınların istihdamı, evlilik istikrarı ve boşanma arasındaki pozitif veya negatif ilişki ile ilgili varsayımlarda bulunmaktadır. Becker tarafından önerilen ekonomik evlilik modeli, kadının işgücü piyasasına girmesinin evlilik içindeki sorunları artırdığını savunmaktadır (Landes ve Michael, 2017). Araştırmacılar arasında eşlerin her ikisinin de işgücü piyasasına katılımının karı koca arasında statü rekabeti ile sonuçlanabileceğini savunanlar da vardır (Parsons, 2004; Raz 2012). Geleneksel toplumlarda, erkek ve kadın rolleri birbirinden ayrılır; erkek, karısını ve çocuklarını desteklemek için çalışmaya devam ederken, kadınlar evden sorumludur. Kadınların iş gücüne katılma oranındaki artışa rağmen birçok kadın anne olduktan sonra işi bırakıp çocuklarına bakmak zorunda kalmaktadır.

Öte yandan gelişmiş ve sanayileşmiş toplumlarda yaşama maliyeti, her iki eşin de çalışmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple birçok toplumda kadınlar yeni iş alanlarına yönelmektedirler. Örneğin Hindistan'daki son eğilimler, kentte yaşayan Hintli kadınların bir zamanlar erkekler tarafından yapılan mühendislik, tıp, ticaret ve pazarlama gibi mesleklere girmeye başladıklarını göstermektedir. Bu kadınların maaşlarının nispeten daha yüksek olduğu ve kocalarının gelirini eşitlediği ya da onların gelirinden aşırı yüksek olduğu görülmektedir (Bharat, 2014:373).

Ruggles (2016), tarım dışı mesleklerde kadın istihdamının yükselişinin boşanmaların artmasıyla yakından ilişkili olduğunu tespit etmektedir. Kadının gelirindeki artışın boşanma oranlarını önemli ölçüde arttırdığı, son yıllarda ilginç olarak, kadınların erkeklerden daha sık boşanma davası açtıkları görülmektedir. Birçok kadın evli kalmaktansa boşanıp yalnız olmayı tercih etmektedir (Brinig ve Allen, 2000).

Sonuç olarak, kadınların ekonomik ve finansal bağımsızlıkları, kadınlar ve erkekler arasında aile kararları ve ev yönetimi konusunda bir rekabet oluşturmuştur. Boşanma faktörleri ile ilgili yapılan çoğu araştırmada kadınların ekonomik bağımsızlıkları arttıkça çiftler arasındaki rekabetin de arttığı ve bu durumun boşanmanın en önemli faktörlerinden biri olduğu savunulmaktadır.

Çocuk Sahibi Olmama: Çiftlerin ilişkileri ne kadar güçlü olursa olsun hem erkek hem de kadın için kısırlık büyük ölçüde boşanmayla sonuçlanmaktadır (Laswell, 2015: 281). Bununla birlikte kısırlık, "*kısırlık sendromu*" olarak adlandırılan bir hayal kırıklığı

yaratmaktadır. Kısırlık sendromu genellikle inkâr, kendini suçlama, çiftler arasındaki iletişim zorlukları, öfke ve depresyondan oluşmaktadır. Oluşan bu olumsuz duygular genellikle kişilik değişimi, davranış bozuklukları, evlilik dışı ilişkiler gibi pek çok sorun oluşturmaktadır (Laswell, 2015: 285-286).

Çocuk sahibi olamayan çiftlerin yaşadığı bir başka problem ise sosyal lekedir. Çocuk sahibi olamayan çiftlerin etkileşimi üzerine yapılan bir çalışma, çiftlerin başkalarına çocuklarının olmadığını veya doğurganlık problemleri yaşadıklarını açıklamaktan sık sık utandıklarını tespit etmiştir (Greil, 2017). Sosyal çevre, iş arkadaşları ve geniş aile çoğu zaman, bir çiftin çocuksuz olduğunu öğrenmeye yönelik samimi ve kişisel sorular sorarak kısır çiftlerin mahremiyetini ihlal etmektedirler. “Çocuklarınız nasıl?” gibi masum bir soru kısır bir çifti tuhaf bir sosyal pozisyonda bırakabilir. Bu, büyük ölçüde evli çiftlerin hepsinin çocuk sahibi olması gerektiğine dair klişeleşmiş bir algıya bağlanmaktadır (Greil, 2017:245- 253).

Dünya çapında 70 milyondan fazla kısırlık problemi yaşayan çift bulunmaktadır ve bunların büyük çoğunluğu gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerin vatandaşlarıdır (RCOG, 2012:20). Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde yaşayan kısır çiftler, batılı toplumlara nazaran daha fazla olumsuz sonuçlar deneyimlemektedirler (Sonko, 2012:46). Tıbbi olarak kısırlık kimde olursa olsun, kadınlar üreme yetersizliği için sorumluluğu üstlenirler ve üzüntü, hayal kırıklığı, sosyal leke, dışlanma ve ciddi ekonomik yoksunluk çekerler (Dyer, 2017:17).

Kamerun'da kısırlık, Bangangte kabilesi arasında boşanma sebebidir ve çocuk sahibi olamayan bir kadının eşi tarafından dağıtılan toprağa, hayvancılığa ve diğer şeylere erişimini kaybetmesine neden olmaktadır. (Feldman, 2015). Mısır'da, kadınlar kısırlık probleminin üstesinden gelme çabalarında kabsa (doğurganlık üreten bir ritüel) olarak bilinen geleneksel bir ayin gerçekleştirmektedirler (Inhorn MC, 2009:39). Güneybatı Nijerya'nın Ekiti kabileleri arasında kısır kadınlar, kısırlık bitiren dua olarak adlandırılan geleneksel buluşmalar düzenlemektedirler (Ademola, 2018:39). Tüm bu kültürel uygulamalar, doğurganlığın evli olan çiftler için ne kadar önemli olduğunu anlatmakta ve çocuğu olamayan evli çiftlerin boşanma ihtimallerinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.

Boşanmanın Kolaylaşması: Son yıllarda birçok ülke, boşanmayı kolaylaştıracak bazı yasalar çıkarmıştır. Bazı ülkelerin daha önce yasakladığı boşanma, günümüzde yasallaştırılmıştır. 20. yüzyılın başlarında birçok ülke bir evliliğin sona ermesine olanak sağlayan yasaları çıkarmaya başlamış, 20. yüzyılın ortalarında, farklı ülkeler çoğunlukla batı ülkeleri, “*kusura dayanmayan boşanma*” kuralları ortaya koymuştur. Bazı ülkelerde boşanma, her iki eşin de karşılıklı rızasını gerektirirken, bazılarında ise ilişkinin başarısız olduğuna dair kanıtlar gerektirmektedir. Son yıllarda boşanma yasaları daha da serbestleştirilmiş ve birçok ülkede her iki eşin de rızasının gerekli olmadığı “*tek taraflı boşanma*” ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir.

Boşanma nedenleriyle ilgi yapılan araştırmalarda boşanma yasalarıyla ilgili yapılan düzenlemelerin dünyada artan boşanma oranlarının önde gelen etkenlerinden olduğu görülmüştür. Riley'e göre (2018) ‘Kusura dayanan boşanmama kuralların’dan ‘kusura dayanmayan boşanma kurallarına geçmek, boşanma oranlarının ciddi oranda artmasına katkı sağlamıştır. Bu düzenlemeler, yasal engelleri ve boşanmanın ekonomik maliyetini düşürmüştür. Bununla birlikte yasal engellerin azaltılması ve kusura dayanmayan boşanma kuralları ile gelen boşanmanın ekonomik maliyetinin, farklı aile gelir düzeylerine sahip aileler üzerinde farklı etkileri olmaktadır. Amerika'nın çoğu eyaletinde 1970 ve 1985 arasında tek taraflı kusura dayanan boşanmama için karşılıklı rıza şartının kaldırılmasından sonra ulusal boşanma oranı eskiye nispeten iki kat artmıştır (Smith, 2013).

2.1. AFRİKA’DA BOŞANMA VE NEDENLERİ

Son yıllarda kentleşme, sanayileşme, modernleşme ve eğitim imkanlarının artması Afrika'nın aile ve evlilik kurumlarında büyük değişikliklere neden oldu (Van ve Baker 2004). Bu değişikliklerden biri de boşanmalardaki artıştır. Bu değişimler kentsel alanlarda daha belirgindir; çünkü sanayileşme ve daha yüksek eğitim seviyeleri bireysel güçlenmeye, bu da aile ve çiftler üzerinde evliliklerin daha az istikrarlı olmasına ve boşanma oranlarının artmasına yol açmaktadır.

Boşanma oranı son yıllarda küresel olarak ve özellikle de Sahra aAtı Afrika'da önemli ölçüde artmıştır. Özellikle Sahra altı Afrika ülkelerinde boşanma ile ilgili yürütülen çok fazla çalışma bulunmaktadır (Takyi, 2006). Boşanma araştırmalarının

çoğu, boşanmayı belirli bir ülke içindeki bireysel seviyelerde incelemektedir. Üstelik bu çalışmaların çoğu, boşanmaların yüksek olduğu düşünülen Sahra Altı Afrika'da bulunan Gana, Nijerya, Malavi ve Etiyopya gibi birkaç ülkede gerçekleştirilmiştir. Bu bulguların bazıları, kadınların özerkliğindeki artışların boşanma oranlarını arttırdığını kabul etmektedir. Afrika'da kadınların eğitim seviyelerindeki gelişimin boşanmaların artması ile ilişkili olduğu görülmektedir (South 1995; Hoem 2014). Bu etki, kadınların daha eğitilmiş olduğu kentsel alanlarda daha çok hissedilmektedir; örneğin, Lomé ve Dakar'da eğitilmiş kadınlarda boşanma oranı eğitimsizlere nispeten daha yüksektir (Antoine ve Dial 2005). Yine Burkina Faso, Kenya, Güney Afrika ve Etiyopya'da yapılan bir araştırmada eğitilmiş kadınların eğitim görmemiş kadınlara göre boşanma olasılıkları daha fazladır (Gnomou ve Legrand 2014).

Çocuk sahibi olmama, Afrika ülkelerinde, önemli bir boşanma sebebidir (Takyi 2001). Örneğin, Burkina Faso'da çocuğu olmayan kadınlar veya sadece bir çocuğu olanlar, dört çocuğu olanlardan daha yüksek boşanma riskine sahiptir (Gnomou and Legrand 2014). Togo'nun kırsal yerleşimlerinde çocuğu olmayan çiftlerin boşanma riski çocuk sahibi olanların iki katıdır (Gnomou and Legrand 2014). Bu durumda çocukların varlığı evlilikleri pekiştiriyor gibi görünmektedir. Becker (2011) da çocukların evlilik istikrarı oluşturduğunu ve ebeveynlerin boşanma riskini azalttığını savunmaktadır.

Erkeğin işsizliğini de içeren ekonomik problemler, aynı zamanda boşanma oranlarında artışa da sebep olmaktadır. Afrika toplumlarında koca, hane halkı masraflarını ödemekle yükümlüdür ve bunu yapamamak evliliği sonlandırabilir. Öte yandan, kadınların kendilerine finansal bağımsızlık sağlayabilecekleri istihdam imkânı, Afrika'daki boşanma oranlarını artırmaktadır (Takyi, 2006). Senegal'de çalışan maaşlı ve ekonomik olarak bağımsız olan kadınlar çalışmayan ve düşük maaşlı olanlardan daha hızlı boşanmaktadırlar (Dial 2007). Birkaç araştırmacı, Batı ülkelerinde yaşanan boşanma artışının kısmen kadınların artan özerkliğinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Ekonomik evlilik hipotezine göre, kadınların işgücüne katılımıyla özerklik, evliliğin yararlarını azaltır ve boşanma riskini artırır. (Ruggles, 2016; Oppenheimer, 1994). Ancak, boşanma riski ile ilgili faktörler sadece ekonomik değildir. Afrika'da evlilik, evli olan kadın ve erkek arasındaki ekonomik ilişkiye indirgenemeyecek derecede önemli bir sosyal kurumdur.

Diğer faktörler, Afrika'da artan boşanmayla bağlantılı olan çokeşlilik ve HIV/AIDS riskleridir. Çokeşlilik ve boşanma arasındaki ilişki ise karmaşıktır. Geleneksel olarak herhangi bir dinde tüm Afrika toplumu olarak çok eşlilik uygulanır ve Afrika'daki çok eşlilik hali bir erkeğin mevcut karısını boşamadan başka bir kadınla evlenmesi anlamına gelmektedir. Afrika'da yapılan çok eşlilik ve boşanma ilişkileri ile ilgili araştırmalarda kadınların çok eşli evlilikten ayrılma isteklerinin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmalar, çok eşliliğin etkisinin kadının evlilik sırasına ve toplam eş sayısına bağlı olduğunu göstermektedir. (Gage-Brandon 2018, Reniers 2015). Malavi'de yapılan araştırmalar AIDS salgınının, eşinin hastalık kapıldığından şüphelenen kadın ve erkeklerin boşanma ihtimallerinin daha yüksek olması nedeniyle boşanma riskini arttırdığını gösteriyor (Grant and Soler-Hampejsek 2014, Reniers 2015).

2.2. SOMALİ'DE BOŞANMA VE NEDENLERİ

Somali'de 1991'de yaşanan merkezi hükümetin çöküşü, devlet boşanma istatistikleriyle ilgili resmi verilere ulaşmayı imkânsız kılmıştır. Ancak Somali'de aile, evlilik ve boşanma ile ilgili bazı araştırmacılar ve kâr amacı gütmeyen araştırma merkezleri tarafından boşanma eylemlerine yönelik çok sınırlı araştırmalar yapılmıştır. Tezin bu kısmında yapılan araştırmalar değerlendirilerek bu çalışmaya ilişkin mevcut literatür sunulacaktır. Çoğunlukla, bu tür araştırmalar Somali'deki boşanma oranının son yirmi yılda önemli ölçüde arttığını ortaya koymaktadırlar. OCVP'nin raporuna göre, genç çiftlerin boşanma ihtimalinin daha yüksek olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır (OCVP, 2017: 11). Evliliğin sadece fiziksel ihtiyaçlar için bir güvenlik sağlaması değil, aynı zamanda duygusal ve cinsel doyumu sağlaması da önemlidir. OCVP ayrıca, cinsel sorunların önemli bir boşanma sebebi olduğunu saptamıştır (2017). MOWDAFA Punland araştırmasına göre Somali'de artan boşanma faktörleri arasında geçimsizlik, maddi sorunlar, evlilikte aldatma ve yakın akrabalarından gelen baskılar bulunmaktadır.

PDRC'nin evlenme ve boşanma üzerine yürüttüğü bir araştırmaya göre boşanma etkenleri; ekonomik ve finansal problemler, iletişim sorunları, aldatma, uyumsuzluk, uyuşturucu bağımlılığı, yakın aileden gelen müdahale ve sevgi kaybıdır.

Somali Aile Servisi (SFS) tarafından Güney Orta Somali'de boşanmanın sosyoekonomik belirleyicileri üzerine yapılan bir araştırmaya göre evli olan erkeklerin

düşük gelirli olması da boşanmada önemli bir faktör konumundadır. Çocuksuzluk, aile müdahalesi ve aldatma gibi etkenlerin boşanmayla güçlü bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (SFS, 2016). Landinfo'ya ait Somali'de evlilik ve boşanma araştırmasına göre ekonomi, iletişim sorunları, yaş farkı, eğitim ve doğurganlık yaşanan boşanmalarda önemli faktörlerdir. Landinfo'nun araştırması, boşanmanın en çok kocanın karısından on yaş büyük olduğu durumlarda meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular, boşanma oranının Somali'de yaşayan çiftler arasında artışta olduğunu fakat boşanma faktörlerinin değişiklik arz ettiğini göstermektedir. Somali'deki boşanma nedenleri çok boyutlu ve eyaletten eyalete değişmektedir. Farklı bölgelerde yapılan araştırmalar benzer nedenlerin boşanmaya yol açtığını ortaya koymaktadır; ancak çoğunlukla Somali'deki boşanmalar ekonomik sorunlar ve geçimsizlik, aile müdahalesi, çocuk sahibi olamama ve aldatma gibi faktörlerden meydana gelmektedir.

Somali'de, İslam hukuku (şeriat), geleneksel ve medeni hukuk sistemi gibi farklı boşanma sistemleri bulunmaktadır. Geleneksel boşanmada klanlar arası geleneksel hukuk sistemi (Xeer) ile davalar çözülmektedir. Bu geleneksel boşanma sistemi aynı zamanda İslam boşanma hukuk sistemiyle birbirine yakındır. Somali'deki boşanma, çoğunlukla mahkeme dışı olan karma geleneksel yasal sistem (Xeer) ve İslam boşanma hukuk sistemine dayanmaktadır. Geleneksel olarak hem geleneksel klan liderleri hem de dini liderler aile sorunlarının çözümü için birlikte çalışarak klanlar arasındaki geleneksel anlaşmaları ve İslami boşanma sistemini kullanarak aile çatışmalarını çözmektedirler.

Yukarıda sözü edilen geleneksel ve dini liderlerin önderlik ettiği boşanma sistemi, resmi kayıt sistemi olmadan yürütülmektedir. Somali'deki yerel halkın büyük çoğunluğu medeni kanunun daha seküler olduğuna ve İslami hukuk sistemine aykırı olduğuna inandığı için boşanma, evlilik ve tüm aileyle ilgili sorunların çözümünde bu sistem tercih edilmektedir. Bu nedenle, Puntland gibi bazı eyaletler geleneksel, İslami (şeriat) ve medeni hukuk ile birleştirip evlilik işlem ve boşanma davaları ile ilgili özel mahkemeler oluşturarak yerel halkın evlilik ve boşanma gibi aile ile ilgili her türlü konuda bu mahkemeyi tercih etmeye teşvik ederler. Fakat bu mahkemelere başvuran insan sayısı oldukça azdır. PDRC'ye göre, var olan güçlü geleneksel sistemden dolayı Somali'de boşanmaların yüzde 95'i mahkeme dışında yapılmaktadır.

Somali Medeni Kanunu'nda Boşanma Nedenleri: Somali Federal Cumhuriyeti Anayasası 28. Madde'sinde ailenin ülkedeki en önemli kurum olduğu kabul edilmektedir (Dastuurka Federaalka, 2012). Geçmişten günümüzde Somali'de aile hem toplumda hem de devlette çok önemli bir konuma sahiptir. İlk ve son Somali Aile Hukuku 1975'de oluşturulmuştur. Birçok dini lider bu yasayı İslam şeriatına aykırı olduğu için reddetmiş ve eleştirmiştir. 1975'teki Somali Aile Kanunu'na göre her iki eş de aile kanununda belirtilen boşanma sebeplerine dayanarak boşanma talebinde bulunabilirler. Aile kanunu 6. maddesi, boşanma kararının aşağıdaki sebeplerle verilebileceğini öngörmektedir:

Uzun süreli bir eş yokluğu (Terk): Somali Aile Kanunu'na göre eşlerden biri herhangi bir sebep olmaksızın evi bir yıl süreyle terk etmesi durumunda boşanma talep edilebilir. Medeni kanuna göre bu durum (terk) mahkemede dava açılmadan bir yıl önce mahkemeye ve polise rapor edilmelidir.

Zina: Somali Aile Kanunu'na göre zina, eşin sadakat yükümlülüğünü yerine getirmemesi olarak tanımlanmaktadır. Somut anlamda, eşinden başka bir kimseyle cinsel ilişkide bulunmak anlamına gelmektedir. Mahkeme uygulamasında bu durum hem karı hem de koca için bir boşanma sebebidir. Somali'de zina sadece boşanma sebebi değil, aynı zamanda aile hukukuna göre ceza kapsamına giren bir suçtur.

Akıl hastalığı: Aile Kanunu'na göre eşlerden birinin en az iki yıl süren akli rahatsızlığı teyit edilmişse boşanma sebebidir. Bu durumda çiftlerden biri, eşinin akıl hastalığını kanıtlayan resmî belgelerle boşanma davası açabilir. Aile Kanunu'na göre hâkimin gerekli görmesi halinde akıl hastalığı olan eş daha fazla soruşturmaya gönderilebilir.

Kalıcı ve Tıbbi Olarak Kanıtlanmış Kısırlık: Somali Aile Kanunu'na göre evliliğin amacı bir aile kurmaktır ve aile kurmaya engel olan kalıcı ve tıbbi olarak kanıtlanmış kısırlık boşanma sebeplerinden biridir. Bu durumda bir doktor tarafından verilen tıbbi olarak kalıcı kısırlığı kanıtlayan ardışık üç yıl boyunca doktor soruşturması ve sertifikası olmalıdır. Mahkeme, çiftin sağlığı hakkında bir sağlık soruşturması yürütmeli ve bu sebeplerle boşanma kararı verilmelidir. Bu madde uyarınca, bazı bölge mahkemeleri evli çiftlerin cinsel uyumsuzluklarıyla ilgili davalar açıp boşanma sebebi olarak bu durumu gösterebilmektedirler.

Karısının Kocası Tarafından: İhmali: Somali Aile Kanunu'na göre bu boşanma gerekçesi sadece kadın tarafından talep edilebilir. Aile hukukuna göre, kocanın karısına nafaka sağlaması kanunla mecburidir.

Eşlerin Anlaşması: Somali Aile Kanunu'na göre eşler evliliklerinin “*karşılıklı kabul*” ile sonlandırılmasını talep edebilirler. Bu boşanma şekli yalnızca evliliklerinden itibaren en az bir yıl birlikte yaşayan çiftler için geçerlidir.

3. BOŞANMANIN SONUÇLARI

Boşanmanın sonuçları geniş ve değişkendir. Ailenin bütün üyeleri, yani koca, karı ve çocuklar (büyükanne ve büyükbabalar dâhil) boşanmanın getirdiği sosyal, duygusal ve psikolojik streslerle yüzleşmek zorundadır. Boşanmanın çocuklar, ebeveynler ve toplum üzerindeki etkileri ve sonuçları hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Boşanma sonuçları üzerine yapılan tüm çalışmalar, boşanmanın eşler, çocuklar ve daha geniş aile için, boşanmanın tüm resmi yönlerinin çözülmesinden uzun süre sonra kalan çok sayıda duygusal, sosyal ve ekonomik sonuçları doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmalar boşanmanın yüksek depresyon ve psikolojik stres deneyimini arttırdığını göstermektedir. Aşağıda yer alan başlıklar altında, boşanmanın hem ebeveynler hem de çocuklar üzerindeki sonuçları incelenecektir.

3.1. EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Boşanma, bireylerin kişisel hayatlarında yaşayabilecekleri en stresli olaylardan biridir. Boşanmış çiftler zamanla artan depresif duyguları yaşama eğilimindedirler. Boşanmadan sonra yaşanan değişiklikler arasında yaşam standardındaki düşüş, mevcut ekonomik zorluklar ve boşanmanın ardından samimi, güvenilir desteğin azalması gibi büyük psikolojik nedenler sayılmaktadır. Bu nedenle, “*boşanma neticede üzücü bir ilişkiden kaçış sağlasa da yaşam koşullarında depresif sonuçları olan bir değişiklik getirmektedir*” (Menaghan ve Lieberman, 2017: 326).

Kitson ve Morgan (1990), boşanmanın sonuçlarının çok boyutlu olduğunu ve cinsiyet, yaşam döngüsü, sosyal desteğe ve eski eşlere bağlılığın devamına göre değişebileceğini savunmaktadır. 1980'lerin boşanma araştırmalarından elde edilen

verilere dayanarak Amerika’da boşanmanın çoklu sonuçlarını incelediklerinde, Kitson ve Morgan boşanmanın sağlık, ekonomik ve sosyal sonuçlarını özetlemektedir. İnceleme ayrıca kadınların yaşam standartlarında ani düşüşler olduğunu ve boşanmanın erkekler için ekonomik olarak daha az problemlili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, boşanmış her iki taraf için sosyal rollerin performansında bazı zorluklar görülmüştür. Dolayısıyla, boşanmanın sonuçları kadın ve erkek için eşit değildir ve aynı zamanda bir ülkenin sosyal, kültürel ve kurumsal düzenlemelerine de bağlıdır. Özellikle ülkenin sosyal refah düzeyi ve kamu çocuk bakımı hizmeti boşanmanın olumsuz ekonomik sonuçlarını azaltmaktadır (Uunk, 2004).

Kalmijn ve Uunk (2007), boşanmanın sosyal sonuçları üzerine yapılan damgalama ışığında, boşanmanın daha fazla reddedildiği bölgelerde hem erkeklerin hem de kadınların, boşandıktan sonra arkadaşlarla, akrabalarla ve komşularla temaslarda daha büyük bir düşüş yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Tüm bu araştırmalar, boşanmanın hem erkekler hem de kadın için oldukça stresli olduğunu göstermektedir. Hem erkek hem de kadınların boşanma sonrası ekonomik sorunlar ve toplumsal dışlanma ile karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir.

3.2. ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Freeman’a (2011) göre gelişim aşamalarına bağlı olarak çocuklar, boşanma sırasında ve sonrasında farklı deneyimler yaşayabilirler. Bazı çocuklar boşanma ile ortaya çıkan ebeveyn ilişkilerinde oluşan değişikliğe kolay bir şekilde adapte olurken, diğerleri temas reddi gibi uyumsuz davranışlar sergileyebilirler. Bu durumda çocuğun eylemleri ve psikolojik durumu, ebeveyn ve çevre ile açısından ayrı ayrı ve birbirlerinin bağlamında ele alınmalıdır (Freeman, 2011).

Boşanmış ebeveynlerin çocuklarının da kendi evliliklerinde boşanma ihtimalinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Sosyalleşme teorisi, boşanmış ebeveynlerin çocuklarının çoğunlukla boşanma riskine maruz kaldıklarını öngörmektedir (Martin 2005). Were'a (2012) göre, boşanma çocuğun sosyalleşmesini çeşitli şekillerde etkiler. Çocuklar uyuşturucuya ve madde bağımlılığına sığınabilir, ebeveyn rehberliği eksikliği nedeniyle HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkları kapma riski oluşabilir.

Çocukların ve çoğunlukla babaları olmayanların damgalanmaları, ebeveynlerinin yokluğu nedeniyle sevgi eksikliği hissetmeleri, insanlara karşı güvensiz olmalarına neden olur. Ebeveyn bakımı eksikliği ve diğer temel ihtiyaçlar nedeniyle bazı çocuklar okulu bırakmak zorunda kalmakta, okulda devamsızlık ve sınıfta konsantrasyon eksikliği nedeniyle düşük başarı göstermekte ve bazıları da zor şartlar altında hayatta kalma mücadelesi vermektedir.

Boşanmış ebeveynleri olan çocuklar, kendilerini uygun bir şekilde ifade edemediklerinden aşırı korku ve endişe duyarlar. Öfkeden muzdarip olabilirler ve öğretmen gibi masum insanlara ya da otorite içindeki insanlara karşı kötü muamelede bulunabilir, diğer kardeşleriyle veya arkadaşlarıyla çatıma içinde olabilirler. Çocuk ebeveynlerini boşanmaktan vazgeçiremeyecek olduğunu bildiğinden kendisini çaresiz hissedebilir. Bu durumun bir sonucu olarak da küçük veya büyük her şey için ağlama eğiliminde olabilir ve yapılan hiçbir şeye gülmez, şaka yapmaz veya eğlenemez bir duruma gelebilir (Hughes, 1996).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOMALİ'DE BOŞANMA NEDENLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma Somali'de artan boşanmaların sebepleri, var olan yasal ve geleneksel boşanma sistemleri, evli çiftlerin boşanırken tercih ettikleri boşanma türleri, boşanma esnasında ve sonrasında yaşanan hukuksal, bireysel ve toplumsal sorunları konu edinmektedir. Somali'de kapsayıcı bir boşanma sisteminin var olmayışından doğan sorunların giderilmesini ana amaç edinen bu araştırmadan elde edilen bulgular ile kapsamlı bir evlilik ve boşanma sistemi oluşturulabilmesi için hükümet ve yerel geleneksel liderlere öneriler sunulacaktır.

Araştırma, özellikle Somali aile yapısına ilişkin boşanma ve evlilik gibi konularda çalışma yapmak isteyen kimseler için önemli bir kaynak işlevi görecektir. Somali'de uzun yıllar devam eden iç savaş, boşanma ve evlilik ile ilgili resmi kayıtlara ulaşmayı, aile, evlilik ve boşanma hakkında ikincil veriler elde etmeyi zorlaştırdığından çalışmanın literatürde var olan bu eksikliği kısmi de olsa doldurması hedeflenmektedir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak kullanılan mülakat yöntemi sonucunda elde edilen bilgiler ışığında boşanma faktörleri tespit edilmiş, daha sonra bu faktörler analiz edilerek tartışılmıştır. Mülakat için hedef grup, Somali'de yaşayan boşanmış kişilerdir. Bu amaç doğrultusunda Somali'de yaşayan boşanmış kişilerden yaş sınırlaması olmaksızın belirlenen 51'i erkek, 65'i kadın toplam 116 kişiyle görüşme yapılmıştır.

2. SINIRLILIKLAR

Çalışmanın ana kapsamı, Somali'de yaşanan boşanmaların nedenleridir. Bu konu, Somali'deki boşanma ve evlilik oranları arasında görülen dengesizliğin artması nedeniyle seçilmiştir. Veri toplama sırasında maksimum iş birliğini sağlamak için gizlilik teminatı verilmiştir. Sorular ve cevaplar, boşanmalara neden olan faktörler olarak algılandıkları için bireyler arasında doğal önyargılar içerebilir. Mülakat esnasında yaşanan diğer bir zorluk ise, boşanmış bazı çiftlerin bu çalışmanın bir parçası olmayı reddetmeleri ve bazı katılımcıların mülakat yapmayı çok zor kabul etmeleridir. Çünkü boşanma gibi bir süreç söz konusuysen kendileri hakkında konuşmaya istekli kişileri bulmak kolay değildir.

Bazı durumlarda muhtemel katılımcılar mülakat yapmayı kabul etmiş, ancak daha sonra sessiz kalarak çağrılara dahi cevap vermemişlerdir.

Sınırlamalara ek olarak, bu çalışma eğitim amaçlı akademik bir araştırmadır ve çalışma Somali'deki aile ve evlilik, kültürel ve sosyo-ekonomik konularda tüm bilgileri içermez, sadece boşanma nedenleri üzerine odaklanır. Son olarak bu çalışma, son derece hassas olan boşanma nedenleri üzerine yoğunlaştığından, katılımcılardan toplanan veriler bağlamlarına özgüdür; aktarılabilirlik ile ilgili bulgular sınırlıdır. Bu bulgular, boşanma sorunları yaşayan diğer insanlara genelleştirilemeyebilir.

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmada, sosyal bilimlerde sıkça kullanılan "*nitel araştırma yöntemi*" kullanılmıştır. Çalışmayı kapsamlı ve eksiksiz hale getirmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılmış ve yanı sıra ikincil verilerden de faydalanılmıştır. Nitel bir araştırma olan mülakat, boşanmış kişilerle yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Karşılıklı sohbet esnasında kısa notlar tutmak suretiyle katılımcıların izni dâhilinde ses kaydı yapılarak veriler toplanmıştır.

Niteliksel bir mülakat ne tam olarak açık uçlu ne de katı bir şekilde yapılandırılmış bir anket değildir; yüz yüze, birebir mülakat ederek veri toplamasına imkân veren bir veri toplama tekniğidir (Kvale & Brinkmann, 2009). Nitel mülakat tekniği, araştırmacının bilgi verenlerin yaşadığı gerçeği ortaya çıkarmasını kolaylaştırır. Boşanma oldukça hassas ve özel bir konu olduğundan, bilgi verenlerin yaşadığı deneyimlere mümkün olduğunca erişilmeye çalışılmıştır. Kvale ve Brinkmann'ın belirttiği gibi, "*nitel bir araştırma görüşmesi, yaşanan günlük dünyaya erişim sağlamak ve onu tanımlamak için benzersiz bir potansiyele sahiptir*" (Kvale & Brinkmann, 2009:29). Dolayısıyla niteliksel mülakat yöntem, bilgi kaynaklarının günlük deneyimlerine erişme ve kendi bakış açılarından görülen deneyimleri ortaya çıkarma aracı olarak bu çalışma açısından son derece faydalı olmuştur.

Araştırmanın ana veri toplama aracı, bireysel görüşmeler için mülakattır; çünkü, boşanma gibi hassas bir konuda katılımcıların görüş, duygu ve deneyimlerini daha iyi anlayabilmek adına en uygun yöntemi sunmaktadır. Mülakat yapılmadan önce katılımcıların fikirlerini geliştirmelerine ve görüşmede ortaya çıkan konular hakkında

daha kapsamlı bilgiler verebilmelerine imkân sağlayacak sorular hazırlanmıştır. Son olarak belirtmek gerekir ki, yapılan mülakat monoton bir soru-cevaptan ziyade, kişinin duygu, hikâye, bilgi, gözlem ve tecrübelerini anlattığı bir süreç şeklinde gerçekleşmiştir. Böylece katılımcılar deneyimlerini paylaşırken herhangi bir kesinti hissetmemişlerdir. Bazı görüşmeler katılımcıların iş yerlerinde; bazıları ise evlerinde yapılmıştır. Bilgilerin doğru bir şekilde kullanılabilmesi için bazen kısa notlar alınmış, bazen de hem not alınmış hem de katılımcıların rızası gözetilerek ses kaydı yapılmıştır.

Mülakatın yanı sıra başvuru ikincil veriler, çalışmanın bağlamı açısından faydalı olmanın yanı sıra, konuyla ilgili mevcut literatürden yeni bilgiler üretmek için de odağın nerede olması gerektiğini belirlemede yardımcı olmuştur. Fakat ikincil verilerin temin edilmesinde bazı zorluklar yaşanmıştır. Çünkü Somali'de bulunan devlet kurumlarında resmi olarak boşanma ve evlilik kaydı tutulmamakta, ülkede boşanma ve evliliğe dair herhangi bir istatistiksel çalışma bulunmamaktadır.

3.2. EVREN

Araştırma evreni Somali ülkesi ile sınırlandırılmıştır. Somali'de yaşayan boşanmış erkek ve kadınlar araştırma evrenini oluşturmaktadır. Qardho Aile Mahkemesi, Dhaqan ve Qoys-kaab Geleneksel Sistem Konseyi aracılığıyla 2018'de kayıt altına alınmış boşanmış kişiler araştırma evreni olarak kullanılmıştır

3.3. ÖRNEKLEM

Belirlenmiş evren için uygun bir örneklem grubu oluşturulurken, amaca dayalı örnekleme modeli dikkate alınmıştır. Mülakat tekniği ile örnekleme yapılmış, katılımcıların kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri için hazırlanan sorular ile veriler elde edilerek katılımcıların bulunduğu durumu kendi cümleleri ile anlatması sağlanmıştır. Araştırmanın örneklem 2018 yılında Qardho-xingood aile mahkemesi ve geleneksel boşanma sistemden (dhaqan ve qoys-kaab) konseylerden gerçekleşen toplam 160 boşanmadan 116'ya seçilmiştir. Araştırmada örneklem büyüklüğünün belirlenebilmesi için Krejcie ve Morgan (1970) tarafından geliştirilen örneklem büyüklüğü hesaplayıcısı kullanılmıştır. 116 kişiden oluşan örneklemin boşanmış bireylerin tespitinde Qardho-xingood Aile Mahkemesi ve Dhaqan-Qoys-kaab geleneksel Aile Konseyi kayıtlarından

yararlanarak adrese dayalı nüfus kayıtları Nüfus idaresinden izni alınarak seçilmiş olan kişilerde mülakat uygulanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Bu saha araştırması, Somali’de, 2019 yılı Mayıs-Ağustos ayları arasında 51’i erkek, 65’i kadın toplam 116 kişiyle görüşülerek yapılmıştır. Yapılan mülakatlara göre katılımcılarının en fazla birinci grup 18- 34 yaş aralığındakiler oluşturmaktadır. İkinci sırada 35-48 yaş arasındadır; üçüncü sırada ise 49-60 yaş aralığında olanlar gelmektedir.

4.1. EVLİLİK SIRASINDA ÇİFTLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Aile, Somali toplumunda en önemli kurumlardan biridir. Kültürel olarak evlilik, Somali’deki toplumsal hayatta ve klanlar arası ilişki ve uyumda büyük bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, Somali toplumu evliliği teşvik etmektedir. Buna rağmen, bütün evliliklerin başarılı olması mümkün değildir; nitekim bazıları boşanmayla sonuçlanmaktadır. Bu kısımda, katılımcıların evlilik sırasında karşılaştıkları sorunlara dair yaptıkları açıklamalar yer almaktadır.

Araştırma için hazırlanan nitel mülakat formuna göre “*Evliliğiniz sırasında karşılaştığınız sorunları açıklayabilir misiniz?*” şeklindeki ilk soruya verilen cevaplar, bu başlık altında sunulmuştur. Katılımcılar, boşanmadan önce yaşadıkları evlilik ile ilgili birçok sorundan bahsetmişlerdir. Bu sorunlar; iletişim problemleri, ekonomik gibi evlilikte maddi sorunlar ve yakın akrabaların müdahalesi şeklinde sıralanmıştır.

Geçmişten günümüze evlilik ile ilgili yapılmış olan araştırmalarda, bir evliliğin sağlığı ile etkili iletişim arasında doğrudan bir bağlantı olduğu bildirilmiştir. Kaslow schmidt (1992), evlilikte iletişimin yanında açık ve dürüst olunması gerektiğine de dikkat çekmiştir. Mülakat esnasında katılımcıların büyük çoğunluğunun, evliliklerinde anlaşmazlık ve iletişim problemleri yaşamaları en büyük sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmıştır. İletişim sorunlarının evlilik içi geçimsizliğe yol açtığı da katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Katılımcıların evlilik uyumsuzluğuna ilişkin sorunlarla ilgili cevapları analiz edilerek evlilik içi geçimsizliğe sebep olan birçok faktör tespit edilmiştir. Örneğin; davranış, karar verme, mülk ve gelir yönetimi ile ilgili anlaşmazlıklar, yakın aile ilişkileri ve ailelerin evliliğe müdahalesi. Katılımcılara göre akraba müdahalesi, evlilik sırasında çiftlerin karşılaştığı en önemli evlilik problemlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Ekonomik ve finansal gibi maddi problemler evli çiftlerin evlilikleri sırasında karşılaştıkları en yaygın sorunlardan bir diğeridir. Katılımcıların çoğu, evlilikleri sırasında ekonomik kısıtlamalarla karşılaştıklarını ifade etmişler, ekonomik sorunların evlilikte çatışmalara yol açtığını vurgulamışlardır.

İletişim problemi, ailelerin müdahalesi, ekonomik ve finansal sorunlar çiftlerin karşılaştığı yaygın sorunlar olarak tanımlanmaktadır. Storaasli ve Markman'ın (2007) yaptığı çalışmada, evliliğin on sorunlu alanı incelenmiştir: Para, iletişim, akrabalar, cinsiyet, kültür ve din, rekreasyon, uyuşturucu ve alkol, kısraklık ve kıskançlık. Bu örneklem, evlilik öncesi ile erken ebeveynlik dönemine kadar takip edilen 40 çifti içermektedir. Her çift, her problemi 0 ile 100 arasında bir ölçek kullanarak ilişkilerini değerlendirmiştir. Sonuçlar ise en yaygın iki evlilik probleminin ekonomi ve iletişim sorunu olduğunu göstermiştir. Bu çalışmadan aynı zamanda iletişim, ekonomik gibi maddi sorunlar ve aile müdahalesinin evli çiftlerin evlenmeleri sırasında da karşılaştıkları en yaygın sorunlar olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

4.2. EVLİLİKLERİN SONA ERDİRİLME NEDENLERİ

Daha önce de ifade edildiği gibi çalışmanın temel amacı, nitel araştırma yöntemi kullanarak Somali'deki boşanma nedenlerini tespit etmektir. Yapılan mülakatlarda katılımcılara yöneltilen ikinci soru “*Evliliğinizin sona ermesinin ana nedenini söyler misiniz?*” şeklinde olmuştur. Katılımcıların çoğunluğu, boşanmalarına yol açan benzer faktörlerden bahsetmişlerdir. Aşağıda katılımcılar tarafından en çok bahsedilen ana boşanma nedenlerini içermektedir.

Ekonomi ile İlgili Sorunlar: Katılımcılar tarafından en çok vurgulanan ana neden, ekonomik gibi maddi sorunlardır. Mutlak yoksulluk ve Somali'nin istikrarsız ekonomisi, çiftlerin ekonomik sorunlarını tetikleyici faktörlerdendir. Düşük gelir, evlilik sırasında

yoksulluk temel ihtiyaçların yetersiz tedariki ve kötü yaşam tarzı sorunlarını ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada yer alan katılımcıların çalışma suresince çoğunluğu, güvenli gelir eksikliğinin evliliklerinde ekonomik sorunlara yol açan en önemli etkenlerden biri olduğunu vurgulamışlardır. Normalde ekonomik ilişkili evlilik problemlerinde koca için sabit gelir eksikliği, işsizlik, gelir ve mlk ile ilgili anlaşmazlıklar ve çeyiz ödemeleri sorunları da bulunmaktadır. Somali kültürüne göre aileyi geçindiren erkeklerdir ve eğer evli olan erkek ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa, bu evlilik boşanmayla sonuçlanabilir. Bu araştırmada maddi sıkıntı nedeniyle boşananların çoğunluğu da kadınlardır. Kadın katılımcılar, eski eşlerinin ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısızlığını ifade etmişlerdir: *“Eski kocam maddi gelir elde etmediğinden, evlendiğimizden beri bütün aile ihtiyaçlarımız erkek kardeşinin geliri ile sürdürüldü. Güvenli bir aile geliri olmadan, başkalarının gelirinden geinilemez. Bu nedenle, her zaman finansal bir kriz vardı”* (Katılımcı- 077).

Somali'deki tüm vatandaşlar için devlet sağlık sigortası olmadığından tüm sağlık sistemleri özeldir ve çok pahalıdır. Dolayısıyla aile geliri iyi değilse sağlık merkezlerine erişmek mümkün değildir. Mülakat sırasında bazı kadın katılımcılar, eşlerinin ekonomik sorunlarından dolayı hastane faturalarını bile deyemediklerini vurgulamışlardır: *“Eski kocam, ilk ocuğumu doğurduğumda hastane faturalarını bile deyemedi, babam ve erkek kardeşi hastane faturalarını ödemek zorunda kaldılar”* (Katılımcı- 061).

Bir diğer katılımcı ifade şu şekildedier: *“ocuklarımız hastalandığında maddi sıkıntılar nedeniyle hastaneye bile gitmek zordu”* (Katılımcı- 73).

Somali işsizlik oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Somali'deki gençlerin çoğunluğu işsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. alışan insanların da büyük çoğunluğunun evliliği güvensiz iş veya düşük gelirli işler nedeniyle boşanmayla sonuçlanmaktadır. Katılımcılara göre işsizlik, ekonomik ve finansal sorunlara yol açan tek sorundur ve bu sorun beraberinde katılımcıların da anlattıkları gibi boşanmaya sebep olmaktadır: *“İşini kaybetti ve yeni bir iş bulamadı, uzun süre bekledim bir iş bulması için ve nihayet ailemin evine taşınmak zorunda kaldım (...). Neredeyse iki yıl ayrı yaşadık sonra boşanmaya karar verdim”* (Katılımcı- 014)

Bir diğerkatılımcı ekonomik sorunu ifade ederken Şu ifade vermiştir “*Aslında ekonomik sorun iŐime devem edebilseydim asla olmazdı (...). Güvenli ve devamlı bir iş yoktu, o yüzden sürekli aramızda sorunlar oldu*” (Katılımcı- 31)..

“*İŞ meselisi boŐanmamıza yol aŐtı. Uzun zaman ne iş buldum ne de aileme ekonomik destek verebildim (...). Çalışan bir erkek arkadaŐım vardı ondan yardım alıyordum. Sağ olsun bize destek verdi ama oyle bir destek evli olan çiftte yetmez, boŐamaktan başka çare yoktu... Boşandık*” (Katılımcı- 51).

Katılımcıların bazıları, eşlerinin işsizliği nedeniyle temel ihtiyaçları karŐılayamadıkları gerekçesiyle boşandıklarını belirtmişlerdir: “*Kocam işsizdi, benim iÇin temel yaşam ihtiyaçlarını doğru Şekilde karŐılayamadı. Dolayısıyla ailemizde her zaman finansal bir kriz yaŐandı*” (Katılımcı- 70). Diğer yandan erkek katılımcıların bir kısmı, eski eşlerin imkân dâhilinde olmayan çok fazla beklentilerinin olduğunu vurgulamışlardır: “*Eski karımın benden bir sürü beklentisi vardı, daha doğrusu o lüks bir hayat yaşamak istiyordu (...). Ben de bu hayatı ona sunamadım; çünkü gelirim sınırlıydı ve boşanmak tek çzmd*” (Katılımcı- 001).

Katılımcılara göre düşük gelir ve finansal istikrarsızlık, çiftlerin gelir yönetimi konusunda tartıŐmalarına ve sürekli anlaşmazlıklara yol aÇmaktadır: “*Düşük gelirimizin yönetimi, aramızdaki tartışma ve anlaşmazlıklara sebep oldu*” (Katılımcı- 011).

Ekonomik sorunlara dayanan boşanmada ilk adım, çoğunlukla kadınlar tarafından atılmaktadır. Çünkü Somali kültürüne göre erkeklerin, ailesinin temel ihtiyaçlarını karŐılaması gerekmektedir ve erkekler tüm aile üyelerinden sorumludurlar. Bazıları ilk evlendiklerinde ekonomik durumlarının iyi olduğunu vurgulamışlardır; ancak daha sonra iŐsiz kaldıklarında boşanmalarına neden olan ekonomik sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir: “*Evliliğimizin ilk iki yılı istikrarlıydı; çünkü iyi bir iŐim vardı (...). Evlilik problemlerimiz iŐimi kaybettiğimde ortaya çıktı*” (Katılımcı- 018).

“*Ekonomik sorunlar yaşadık, çünkü istikrarlı bir iŐim yoktu ve tek çalışan bendim (...). İŐimi kaybettikten sonra maaŐı düşük olan başka bir iŐe geŐtim ancak yetmedi ve her zaman aramızda ekonomik sorunlardan dolayı tartışmalar oluŐtu. Sonunda boşandık*” (Katılımcı- 027).

Çalışmaya katılanlardan birkaçı evlilik sürecinde çeyiz ödeme baskısı yaşadıklarını vurgulamışlardır. Geleneksel olarak, Somali kültürüne göre erkekler, evlendikten sonra kızın ailesine para ya da evcil hayvan gibi değerli şeyler vermekle yükümlüdürler. Katılımcıların bazıları çeyiz ödeme hususunda yaşadıkları anlaşmazlıklardan ve bunların boşanma nedeni olduğundan bahsetmişlerdir: *“Karımın ailesi ve akrabaları her zaman benden çeyiz ödemesi istediler, onlara para ya da hayvan ödemesi yapmam gerektiğini söylediler, bir yıl sonra eşim bu ödeme konusunda bana baskı yapmaya başladı”* (Katılımcı- 043).

Bu çalışmanın bulgularına göre maddi zorluklar, Somali'deki boşanma nedenleri arasında en çok vurgulanan etkidir. Bulgular, Somali'de aileyi geçindirenin yalnızca erkek olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, eğer erkek işini kaybediyorsa bu çiftlerin boşanmasına yol açabilir. Bu araştırmanın çoğu katılımcısına göre evlenme sırasında yaşanan maddi ve ekonomik sorunlar, boşanma faktörleri olarak bildirilmiştir. Somali'de yıllarca süren siyasi istikrarsızlık, işsizlik sorunu ve ekonomik durgunluk ciddi şekilde aile yaşamlarını ve evliliklerde istikrarı etkilemektedir. Ülkenin yoksulluğu ve yaygın olan genç işsizliği de aileleri boşanmaya götüren maddi sorunlara yol açan sebeplerdendir.

Aile Müdahalesi: Katılımcılara göre yakın ailelerin müdahalesi boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. Onlara göre her iki taraftan yakın akrabalar çoğunlukla anneler ve kız kardeşler boşanmaya neden olan aile üyeleridir. Katılımcıların belirttiği gibi müdahaleler her iki tarafın kız kardeşlerinden ve annelerinden kadın gibi akrabalarından gelmektedir. *“Her zaman annesinden ve kız kardeşlerinden müdahale geliyordu, evimizi kendi evleri gibi yönetmek istiyorlardı”* (Katılımcı- 084).

Katılımcılara göre yakın aile üyelerinden pek çok müdahale gelmektedir. Bu evlilik müdahaleleri bazen günlük hayat kararlarına ve yaşam şekline bir müdahaledir: *“Ailesinden bir sürü müdahale oldu, Ablası hayatımızdaki her şeyi bize dikte etmek istedi, günlük hayatımıza bile müdahale etmeye çalıştı (...). Sonunda kocamla aramızda bir çatışma yarattı ve bu çatışmadan dolayı boşandık”* (Katılımcı- 087).

Katılımcılara göre ebeveynler, evliliklerdeki kararlardan daha fazla etkilenmektedirler. Eğer ebeveynlerden biri evlilikten mutlu değilse, evlilik muhtemelen

boşanma ile sonuçlanır: “Annesi evliliğimizden dolayı mutlu değildi. Oğlunu yakın akrabası olan bir kızla evlendirmek istedi, o yüzden hep ayrılmamızı istiyor, hep benim hakkımda kötü şeyler söylüyordu (...). Sonunda onun yüzünden boşandık” (Katılımcı-072).

Başka bir katılımcı konuyu şöyle özetlemiştir: “Babam evliliğimden mutlu değildi ve evlendiğim kişinin doğru kişi olmadığı konusunda ısrar etti. Bununla birlikte, ailemden çok uzak bir şehre yerleştim ve ailem benimle iletişime geçmedi, telefonlarım açılmadı. Anneme yakın biri olduğum için bu durum beni çok etkiledi, kocama ailemin yanına yerleşmek istediğimi söyledim ve kabul etmedi (...). Sonra kendi kararım ile ailemin yanına döndüm ve boşandık” (Katılımcı 074). Farklı bir katılımcı, aile girişimi konusundaki sıkıntılarını şu şekilde ortaya koymuştur: “Ben ve eski karım birlikte hiç karar vermedik; annesinin müdahalesi olmadan tek başımıza karar alamadık” (Katılımcı- 024).

Evliliğin sona ermesine sebep olan konular hakkında soru sorulduğunda bir katılımcı şöyle demiştir: “Bazı aile müdahaleleri... Burada biliyorsunuz her şey kültüre dayanmalı... Evde bütün ailesiyle yaşamak bu yüzden zor (...) Annesiyle bazı problemlerim vardı” (Katılımcı- 029).

Bir başka katılımcı, Somalili çiftlerin geniş ailelerle yaşamak yerine kendi evlerinde yaşamaları gerektiği fikrini dile getirmiştir: “Boşanmamın ana nedeni, kocamın kendi evimizde yaşamayı istememesi ve ailesiyle birlikte yaşayarak annesine yardım etmemi istemesidir” (Katılımcı- 079).

Tüm bu verilerden de anlaşılacağı üzere yakın ailelerden gelen evlilik müdahalesi, çok yönlü bir boşanma nedenidir. Karar alma ve kendi özgür hayatını yaşamak konusunda hem çiftleri hem de ailelerle olan ilişkileri etkilediği görülmektedir. Bu çalışmanın katılımcılarının söylediği gibi aile müdahaleleri evlilikleri bozmaktadır ve bir boşanma nedenidir.

Evlilikte Anlaşmazlık ve İletişim Sorunları: Araştırmada yer alan katılımcılara göre çiftler arasındaki anlaşmazlık, en çok zikredilen boşanma nedenidir. Katılımcılar, eşlerinin farklı veya çelişkili görüşlerinin boşanmaya götürdüğünü vurgulamışlardır. Değişen karakterler, farklı yaşam tarzlarına yönelik görüşler ve tekrarlanan hatalar nedeniyle çatışmaların büyüdüğü bildirilmiştir. Farklı görüşler çiftleri genellikle yanlış

anlama, tartışma, kavga ve sonunda boşanmaya götürmektedir. Katılımcılar, anlaşmazlığın evliliği sonlandırma noktasında büyük bir rol oynadığını dile getirmişlerdir: *“Evlendiğimizden beri anlaşmazlıklar yaşadık” (Katılımcı- 004).*

Bir diğer katılımcıları anlaşmazlığı yol açan sorunu bahsederken şu sözleri söylemiştir: *“Her zaman eve geç saatlerde geliyordu, arkadaşlarıyla kafelerde takılırken uzun zaman evde yalnız kaldım, iyi zaman geçiremedik” (Katılımcı- 069).*

“Farklı bakış açılarımız olduğu için pek çok konuda hemfikir değildik (...). Boşanmak zorunda kaldık” (Katılımcı- 040).

“Agresif biridir bu yüzden evliliğimizde anlaşmazlık sorunu yaşadık ve sonunda boşandık” (Katılımcı- 081).

“Maaşımı yönetmeye çalıştı, hayatımı kontrol etmek istiyordu, anneme ve babama bile para yardımı verme, dedi (...). Böyle konular da bana tuhaf geliyordu ve hiç anlamadık” (Katılımcı- 016).

“Sır saklamak ve söz vermek görüşme sırasında bahsedilen şeylerden biridir (...). Sırlarımızı daima komşularımızla paylaşıyordu” (Katılımcı- 065).

“Hep bana yalan söylüyordu” (Katılımcı- 089).

Burada sunulan bulgulara göre anlaşmazlık, boşanmanın ana nedenlerinden biridir. Çiftlerin arasında yaşanan anlaşmazlıklar, farkı konularda olabilmektedir. Yukarıda yer alan analizlerde vurgulandığı gibi, eşler arasında anlaşmazlık yaratan en önemli konulardan biri farklı yaşam tarzlarına yönelik görüşlerdir. Bazı katılımcıların söylediklerine göre ise, farklı görüşler yuvalarının çökmesine yol açmıştır. Bazı katılımcılar da davranışlarda görülen farklılıkların daima anlaşmazlık yarattığını ifade etmişlerdir.

Hane içi şiddet: Katılımcılara göre hane içi şiddet; psikolojik ve fiziksel olarak tanımlanmakta ve genellikle evlilik uyumunun bozulmasına neden olmaktadır. Mülakat sırasında elde edilen verilere göre katılımcılar hane içi şiddetin bir boşanma nedeni olduğunu söylemişlerdir. Çoğunlukla kadın katılımcılar, eski eşlerinden gördükleri şiddeti bir boşanma faktörü olarak ifade etmişlerdir: *“Tartışmalar sırasında, çoğu zaman kocam şiddet uyguluyordu. Kocam tarafından dövülmek benim için çok utanç verici bir hakarettir. Bir kere onun tarafından kötü bir şekilde dövüldükten sonra aileme geri dönüp*

boşanma davası açtım (...). Fakat ondan bir ay sonra özür dilediği için ailem de ona ikinci bir şans vermek istedi ve yasal boşanma bildirimimi geri çektim, kocamın evine döndüm (...). Fakat birkaç ay içinde durumun değişmediğini, daha çok şiddetlendiğini gördüm. Bu sefer kimseyi dinlemedim ve boşanmak için hemen mahkemeye başvurdum” (Katılımcı- 058).

Mülakat boyunca kadın katılımcıların neredeyse yarısı, hane içi şiddetin boşanmaya teşvik ettiğini ve bir boşanma faktörü olduğunu bildirmişlerdir. Hane içi şiddete ve istismara maruz kalan kadınlar, eşlerinin onları günlük yaşamlarında küçük düşürmeleri, suçlamaları, alay etmeleri ve eleştirileri nedeniyle daha fazla yıprandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun da evliliği sürdürmeyi imkânsız hale getirdiğini vurgulamışlardır. Öte yandan, az sayıda da olsa erkek katılımcılar da hane içi şiddetin boşanma faktörleri arasında olduğunu bildirmiştir: *“Eski karım çok konuşkandı, hep bana bağırdı, her zaman şiddete götüren tartışmalar olurdu (...). Bağırmasına dayanamadım ve tokat attım, boşanmamızın en önemli faktörü buydu” (Katılımcı- 021).*

Bazı katılımcılar ise eşlerinin uyuşturucu ve alkol gibi maddeleri kullandıklarında hane içi şiddet ortaya çıktığını söylemişlerdir: *“Alkol içer içmez bana şiddet uyguluyordu” (Katılımcı- 053).* Diğer bir Katılımcı *“Uyuşturucu kullandığında her zaman gerginleşiyordu. Daha doğrusu sarhoş olduğunda beni döverdi (...). Böyle bir kişiyle aynı çatı altında yaşamayı mantıklı bulmadım ve boşanma kararı verdim” (Katılımcı- 067)*

Yukarıda sunulan veriler, katılımcıların evlilik sürecinde belli bir noktada hane içi şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir. Her biri olası boşanma nedenleri olan kasıtlı ve alışılmış fiziksel şiddet değil, birçok istismar şekli vardır. Bu çalışmada, görüşülen kadın katılımcıların çoğu fiziksel ve psikolojik şiddet şeklinde gerçekleşen hane içi şiddetin boşanmalarının nedeni olduğunu söylemişlerdir.

Uyuşturucu Bağımlılığı: Katılımcılara göre, eşlerin uyuşturucu bağımlılığı da bir boşanma sebebidir. Somali’de Yeşil Zehir olarak bilinen Khat’a bağımlılık çok yaygındır ve katılımcılara göre bu maddeye bağımlılık boşanma nedenlerinden biridir. Khat’ı tüketen çiftler Khat için hane halkı gelirinin yarısından fazlasını veya aile bütçesinin büyük bir kısmını kullanmaktadırlar. Çalışmaya katılan pek çok katılımcı uyuşturucu

bağımlılığının boşanma faktörü haline nasıl geldiğini şu şekilde anlatmışlardır: “*Kocam bütün aile gelirini Khat’a harcadığından her zaman kavga ediyorduk, evliliğimiz hiç oturmadı*” (Katılımcı- 059).

Katılımcılar uyuşturucu bağımlılığının boşanmalarının başlangıç noktası olduğunu bildirmişlerdir. Mülakatlarda katılımcıların da belirttiği gibi, eşlerin uyuşturucu bağımlılığı ve bu bağımlılık sonucunda oluşan kötüye kullanımlar boşanma kararında etkili rol oynamaktadır. Khat ve benzeri uyuşturucuların çiftleri uzun süren tartışmalara götürdüğü ve birçok aile ihtilafında etkili bir faktör olduğu düşünülmektedir. Somali'nin en çok kullanılan uyuşturucusu olan Khat hem aileler arasındaki ilişkileri hem de ailelerin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmanın bu kısmında hususi olarak Khat'ın boşanmadaki rolü ele alınacaktır: “*Uyuşturucu bağımlılığı, özellikle de Khat evliliğimizi çok etkiledi*” (Katılımcı- 113)

Katılımcıların verdikleri ifadelerle göre Khat, bir boşanma nedeni olması yanında boşanmaya yol açan diğer sebepler olan akıl hastalığı, çiftler arasında ilişki kopukluğu ve ekonomik problemlere de sebep olmaktadır. Somali’de Khat bağımlılığı en çok erkeklerde görülmektedir. Bu çalışmaya dâhil olan kadın katılımcıların çoğu eski eşlerinin Khat kullandıktan sonra hem daha saldırgan biri olduklarını hem de aile gelirinin çoğunu Khat için harcadıklarını vurgulamışlardır: “*Khat kullandığında çok sinirli oluyordu ve tartıştığımızda beni dövmeğe çalışıyordu, birçok kez ailesine sorunumuzu bildirdim, çözdüklerini de söylediler ama hiçbir değişiklik olmadı, sonunda ailemin evine gittim ve bir süre sonra boşanma kararı verdim*” (Katılımcı- 0108).

Katılımcılara göre uyuşturucu bağımlılığı nedeniyle ortaya çıkan işsizlik, uzun süre uyku hali, saldırganlık gibi sebepler çiftleri boşanmaya sevk etmektedir: “*Bütün gece Khat çiğniyordu ve gün içinde hep uyuyordu, her zaman saldırgan ve gergin biriydi (...). Ben böyle birini istemedim ve boşanma kararı aldım*” (Katılımcı- 068).

Çok sayıda katılımcı, uyuşturucu bağımlılığından dolayı eşlerinin akıl hastalıklarına yakalandıklarını ve bu durumun boşanmalarının ana faktörü olduğunu belirtmiştir. Uyuşturucu bağımlılığı özellikle de Khat kullanan kimselerde uykusuzluk nedeniyle depresyon ve anksiyete gibi hastalıklar son derece yaygındır. Bu tür bozukluklar bazen gizlenir; tedavi edilmeden kalırlar ve evlilikte anlaşmazlıklara ve

boşanmaya yol açarlar: “*Khat ve diğer uyuşturucuları kullanıyordu. Zihinsel hastalığı vardı ve ondan boşanmak zorunda kaldım*” (Katılımcı- 101)

Katılımcılar, Khat çiğneyenlerin bunun için kullandıkları paradan sorumlu tutulmak istemediklerini ve çiftler arasında bir çatışma kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma uyuşturucu bağımlılığının özellikle de Khat'ın birçok ailenin boşanmasına yol açtığını kanıtlamıştır. Khat tüketimi aile ilişkilerinde dengesizliğine, asabiyete neden olur ve erkeklerin potansiyelini azaltır. Tüm bu sonuçlar yuvaların yıkılmasına, iş kaybına ve çocukların yaşamı üzerinde olumsuz birçok etkilere yol açmaktadır.

Khat kullanımı zaman ve para gibi kaynaklar üzerinde tahribata neden olmakta ve aile gelirinin büyük bir kısmını heba etmektedir. Ayrıca, Khat çiğnemek, çalışanların performanslarını olumsuz etkilemektedir; çünkü Khat çiğnemek için arkadaş ortamında uzun zaman harcanmakta ve bu sebeple işler aksatılmaktadırlar. Özellikle birçok ailenin boşanmasına neden olan Khat çiftler arası ilişkilerin yıpranması, ekonomik sorunlar ve akıl hastalığı gibi boşanmaya neden olabilecek pek çok problemi de beraberinde getirmektedir.

Çok Eşli Evlilikler; Somali'de çok eşlilik, yasal ve yaygındır. Katılımcılara göre ise kanunen meşru olan bu uygulama Somali'deki boşanma sebeplerinden biridir. Görüşmeler sırasında birçok kadın ve erkek katılımcı çok evliliğin boşanma nedenleri olduğunu bildirmiştir. Çok evliliklerde boşanma, çoğunlukla kadın tarafından talep edilmektedir. Bir kadın katılımcı, kocası başka bir kadınla evlendiğinde boşanma talebinde bulunduğunu ifade etmiştir: “*Başka bir kadınla evlendi ve ben de boşanmak istediğimi söyledim (...). Böylece boşandık*” (Katılımcı- 075).

Bazı erkekler ise ikinci bir kadınla evlenmeden önce mevcut hanımlarına danışmış, fakat bu tür istişareler çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Birçok erkeğin de ikinci karısını gizleme eğiliminde oldukları görülmüştür. “*Bana başka bir kızla evlenmek istediğini söyledi, kabul etmeyeceğimi söyledim, daha sonra onun, akrabası olan biriyle evlendiğini duydum (...). Evlendiğinde evden ayrıldım ve birkaç ay sonra boşandık*” (Katılımcı- 110). Diğer bir katılımcı ise şöyle demiştir: “*Boşanma nedenimiz olan tek şey başka kadınla evlenmesiydi, başka bir sorun yoktu*” (Katılımcı- 095)

Ayrıca Somali'de birden fazla kadınla evlenildiğinde toplum içinde saygınlığın ve erkekliğin güçlendiğine inanılmaktadır: *“Bir erkek olarak Allah, bize dört eşle evlenme izni verir, eğer imkân varsa ve evlenmiyorsan tabi ki tam bir adam değildir. Ben üç kadınla evlendim sadece bir tanesiyle boşandık, şimdi iki hanımım var. İkinci defa evlendiğimde çok zor bir süreçti (...). Bu evliliği ilk karım kabul etmediği için çok zorlukla karşılaştım hatta boşanıp yeniden evlendik, daha sonra tekrar boşandık”* (Katılımcı-002).

Yapılan görüşmeler esnasında çoğu katılımcı, çok eşliliğin boşanmalarının ana nedenleri olduğunu bildirmiştir. Somali'de çok eşlilikten kaçınılamaz, özellikle kırsal kesimde oran çok daha yüksektir. Bir erkeğin birden fazla eşle evlenmesi çok yaygındır. Somali'de kültürel olarak bazı topluluklar, gruplar arasındaki savaş nedeniyle erkek nüfusun azaldığına ve kadınların sayısının fazla olduğuna inanmaktadır; bu nedenle erkekleri birden fazla eşle evlendirmeye teşvik etmektedirler.

Diğer Nedenler: Çalışma sırasında katılımcılar boşanmalarının nedeni olan farklı faktörlerden de bahsetmişlerdir. Yukarıda yer alan nedenler bu araştırmamın ana boşanma etkenleri olarak belirtilen ve katılımcıların en çok vurguladığı nedenlerdir. Burada ise az sayıda katılımcının boşanma nedeni olarak gösterdiği etkenler sunulacaktır. Araştırma sırasında saptanan ve çok yaygın olmayan boşanma nedenleri şunlardır: Kadınların yükselen eğitim ve istihdam seviyesi, eşlerin farklı eğitim düzeyleri, çocuk sahibi olamam, cinsel sorunlar, karakterde yaşanan değişikliklerdir.

Bazı katılımcılar, kadınların ekonomik olarak güçlenmesinin ve istihdamının boşanma ile sonuçlandığını belirtmişlerdir. *“Kadınların eğitimi bir dereceye kadar boşanmaya katkıda bulunabilir; çünkü bir kadın çalıştığında kendisini güçlenmiş hissedecek ve ufak bir olumsuzlukta çocukları ile birlikte veya çocuksuz özgür bir eve taşınıp yaşamaya karar verebilir (...). Eski karım eğitilmiş biriydi ve benden daha fazla maaş kazanıyordu, hep tartıştığımızda evden ayrılıp yeni daireye taşıyorduk, en son yalnız yaşamak istediğini söyledi ve öyle boşandık”* (Katılımcı- 009).

Bazı kadın katılımcılar iş bulduklarında kocalarının çalışmalarına izin vermediklerini ve çalışmak için boşanmanın tek yol olduğunu iddia etmişlerdir: *“Eğitilmiş bir kadın olarak eski kocam sadece çocuklara bakarak evde kalmamı istiyordu, iş fırsatı*

bulup çalışmak istediğimi söylediğimde kabul etmedi. Birkaç ay sonra boşanıp çalışmayı seçtim” (Katılımcı- 062).

Katılımcılara göre boşanmaya neden olan diğer bir faktör ise cinsel sorunlardır. Somali’de özellikle kadınlar, bu faktörden bahsetmekte çok hassastır. Oldukça az sayıda katılımcı bu sorunu dile getirmiştir: *” Ne evliyim ne de bekârim hiçbir değişiklik olmadı. Yani ben cinsel açıdan çekici bulmuyordum” (Katılımcı- 086).* Başka bir katılımcı şöyle demiştir *“Sadece yemek yiyip uyumak için onunla evlenmedim insan olarak başka ihtiyaçlarım da var, umarım beni anladın” (Katılımcı-096).*

Bildirilen diğer boşanma nedenleri, çiftlerin farklı kişilikleri veya karakterlerini içermektedir. Bazı katılımcılar evlilik sonrası eşlerinin davranışlarının değiştiğini ve gerçek karakterlerinin ortaya çıktığını söylemişlerdir: *“Ona âşık olduğumda nazik ve romantik biriydi (...) ama evlendikten sonra karakteri değişti (...). Evlendiğimizde yeni huyları ortaya çıktı ve evliliğimizde asla ilerleme kaydedemedik. Bu sorun nedeniyle boşandık” (Katılımcı-012).* Diğer bir katılımcı şöyle ifade etmiştir: *“Karım birbirimizi tanıduğumuzda çok dindardı ancak daha sonra yeni modern karakteri ortaya çıktı. Evlilik sırasında hiçbir zaman dini sorumlulukları yerine getirmedi ve saygısız biriydi. Tek seçenek boşanmaktı” (Katılımcı-047).*

Mülakat sırasında başka bir katılımcı evlendikten sonra eşinin karakterinde değişiklik olduğunu ifade etmiştir: *“Tanıştığımızda iyi bir karaktere sahipti ve ben de dâhil aileme saygı duyuyordu. İyi bir kalbi vardı ve çok mütevazı biriydi (...). Her şeyden memnun görünüyordu, evlendiğimizde yeni davranışlar başlattı, çok gergin ve saygısız bir insan oldu (...). Daha sonra boşandık” (Katılımcı-050).* Katılımcıların çoğunun vurguladığı gibi Somali’de evliliklerin asıl amacı, çocuk sahibi olmaktır. Çocuk sahibi olamayan çiftlerin boşanma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcılara göre kısırlık (çocuk sahibi olamama), evliliklerde bozulma ve boşanmanın nedeni olarak görülmektedir. Evli çiftlerin kısırlığı, bazen eşler arasında ilginin azalmasına yol açmaktadır. Katılımcılara göre evliliklerin ilk iki yılında hiçbir problem olmamasına rağmen daha sonra çocuk olmaması nedeniyle eş ile aradaki iletişim zedelenmekte ve evlilik, sürdürülmesi zor bir hale gelmektedir: *“Evliliğin ilk yılı iyi geçiyordu. Daha sonra çocuk olmadığından doktora gidip muayene yaptık, doktor ilaç*

falan verdi (...). Aradan bir yıl daha geçti. Çocuk sahibi olamamak yüzünden moralim çok bozuldu. Evlilikte memnuniyetimizin de aşırı derecede düştüğünü hissediyordum; Evde hiçbir fonksiyonumun olmadığını fark ettim ve boşanmaya karar verdim” (Katılımcı- 090).

4.3. BOŞANMANIN HUKUKİ SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Boşanma başvurusu: Somali'de farklı boşanma sistemleri bulunduğundan, boşanma süreci kişinin boşanmayı başlattığı sisteme göre işlemektedir. Mahkeme sistemi ile boşanma davaları normalde medeni kanun/aile kanunu üzerinden mahkemede başlar. Boşanma şayet geleneksel bir sistem ile gerçekleşecek ise, çoğunlukla boşanma sürecine başlamak için geleneksel yollara başvurulur. Geleneksel boşanma İslam aile hukukuna göre yapılmaktadır. İslam boşanma kanunu üzerine boşanma süreci iki şekilde incelenmelidir; boşanma kararını koca vermişse, karısından üç kez "boş ol" diyerek süreci başlatabilir. Kadın boşanmak istediğinde ise mahkemeye veya bir İslam âlimine açık bir gerekçeyle başvuruda bulunması gerekmektedir. Katılımcıların çoğunluğu boşanma sürecinin acı verici olduğu konusunda hemfikirdir; ancak prosedürler çok açıktır. Burada koca boşanma sebebini şahitlerin önünde bir kadı ya da hâkimin önünde dile getirmelidir. Çoğu durumda hem Kadı/Hâkim hem de yakın akrabaların uzlaşım çabaları, evliliğin sona ermesinden önce gelir. Evli olan bir kişi Kadı'nın mahkemesine giderek boşanma için başvuru yapabilir; ancak, Aile Kanunu'na göre eşlerin boşanmayı başlatmak için yeterli delil sağlamaları gerekmektedir.

Somali'de boşanma, geleneksel sisteme göre işlemesi durumunda ise, sadece geleneksel lider bilgilendirip aileler veya kabileler arasında geleneksel bir oturum düzenlenmektedir. Geleneksel sistemdeki boşanma, uygulanabilmesi en kolay boşanma sürecidir: “*Geleneksel liderime durumumu bildirdim o da kabileler arası oturum düzenleyip ilgili tüm taraflara bilgi verdi*” (Katılımcı-026). Başka bir katılımcı şöyle ifade vermiştir: “*İlk defa başvurmak için çekindim ama geleneksel boşanmayı başlatmak en kolay boşanma süreci diyebilirim*” (Katılımcı-099).

Mahkeme üzerinden boşanan katılımcılara göre mahkeme boşanmasına zordur. Çünkü mahkeme boşanması uzun zaman almakta ve boşanma davasını başlatmak ve

yürütmek için çok daha fazla tanık ve delil istenmektedir. Bu çalışmanın katılımcıları, aile kanununun kadınlar için geleneksel ve şeriatın daha liberal olduğunu belirtmişlerdir: *“Dürüst olmak gerekirse, 1975'teki Aile Kanunu, boşanacak kadınlar için her zaman daha liberal bir yaklaşıma sahiptir” (Katılımcı-0100).*

Yukarıda vurgulandığı gibi Somali'de boşanma sürecine başlamak için birçok seçenek bulunmaktadır. Bunlar: İslam ve geleneksel aile çözüm sistemi ve medeni kanun temelli boşanma. Çalışmaya katılan boşanmış bir din lideri İslam boşanma hukukunu şöyle özetlemiştir: *“İslami boşanma hukukunda özellikle Şafi mezhebinde farklı boşanma biçimleri bulunmaktadır. Bunlar Talak (kocanın tek taraflı boşaması), Mubarat (karı-kocanın karşılıklı rızasıyla boşanması) ve son olarak Fasakh (karı tarafından boşanmanın başlatılması)” (Katılımcı-036).* Başka bir katılımcı: *“Boşanmamız geleneksel süreçle başladı ve şeriat boşanma hukukuyla sonlandırıldı” (Katılımcı-034).*

Genellikle boşanmalar, karı veya kocanın dini lider, Mahkeme ya da kabile liderine başvurusu ile başlamaktadır: *“Bir koca eşine üç kez ‘Seni boşuyorum’ diyerek boşanmaya karar verebilir. Buna Arapçada ‘Talaq’ denir. Geleneksel kabile liderleri sadece İslam boşanma hukukunu gelenekselleştirmişlerdir (...). Ayrıca, kadınların Mehir'in geleneksel klan kurallarını kullanarak erkeklerden kadınlara İslami haklarını vermelerini sağlıyorlar” (Katılımcı-036).*

Bazı katılımcılar, boşanma davalarının karmaşık hale gelmesi durumunda boşanma davası açmak için mahkemeye başvurup boşanmışlardır. Geleneksel sistem boşanmaları çözemediğinde mahkemede dava açarak boşananlar da olmuştur: *“Mahkemeye başvurdum; çünkü geleneksel sistem aramızda olan problemleri çözemedi (...). Sonunda mahkeme kararıyla boşandık” (Katılımcı-107).*

Katılımcılara, boşanma eylemlerinin hukuki ya da kültürel olarak hangi yolla gerçekleştiği de sorulmuştur. Araştırmaya katılanların çoğunluğu, resmi hukuki sistem yerine geleneksel ve İslami yolları kullandıklarını belirtmişlerdir. Kültürel olarak, Somali'de klan sistemine dayalı geleneksel bir yetkili bulunmaktadır. Geleneksel liderler, her bir klan ya da alt klan kaynağından ailelere kadar uzanan etkili bir yetkiye sahiptirler. Her kabilenin sosyal kuralları ve adetleri (Xeer) bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, İslam dini; Somali'de inanılan tek resmi dindir. Evlilik ve boşanma gibi aile işleri de İslam

yasalarından etkilenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu, boşanma işlemlerinin mahkeme sistemi dışında geleneksel hukuku (Xeer) ve şeriatı tercih ettiklerinden bahsetmişlerdir.

Son olarak, Somali'deki boşanma sistemi daha karmaşıktır ve geleneksel kanun, şeriat ve medeni kanun (aile kodu) arasında kalan bir sistemdir. İnsanlar aile ile ilgili tüm problemlerini bu çelişkili sistemlerle çözerler. Görüşme sonrası Somali'deki boşanma sisteminin ilk adımı geleneksel sisteme başvurup daha sonra da İslam boşanma hukuku üzerine gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca, az sayıda kişi medeni kanun üzerine mahkemede boşanma davası açıp boşamalarını yasal sistemle gerçekleştirmiştir.

Mahkeme ve geleneksel boşanmalarda süre ve celse sayısı: Daha önce de bahsedildiği gibi Somali'de boşanma sistemleri farklı süreçlere sahiptir. Katılımcılara göre mahkeme aracılığıyla yapılan boşanmalar en uzun süren boşanma yoludur. Mahkemede boşanma ilk olarak, bölge mahkemesine gönderilmesi gereken resmi başvuru ile başlar. Daha sonra mahkeme veya avukatlar yargıçlara davanın medeni hukuk tarafından kabul edilmesini teklif ederler. Normalde mahkeme yoluyla açılan boşanma davaları; davaya göre değişiklik gösterir ve 2- 4 celse arasında gerçekleşir: *“Mahkemede boşanmamız çok uzun sürdü diyebilirim, çok yavaş bir sistem. Başlangıçta gittiğimde boşanma formunu doldurmamı söylediler ve formu doldurduğumda boşanmak istememin nedenlerini sordular ve beni arayacaklarını söylediler (...). Bir ay bekledikten sonra hukuksal işlem başladı ve ikinci oturum gerçekleşti”* (Katılımcı-109).

“Boşanma süreci çok kötüydü; çünkü uzun süre devam etti (...). Davamın hâkimlere sunulup sunulmadığını öğrenmek için her gün mahkemeye gidiyordum, avukatın yoksa sana hiç öncelik vermezler... Biliyorsunuz ki avukatlar çok para istiyorlar, daha sonra boşanma davam dört ay sonra üç oturumla sonuçlandı” (Katılımcı-111).

Katılımcılar, geleneksel veya İslam hukukunun en kolay boşanma süreçleri olduğunu vurguladılar. Çoğunlukla geleneksel boşanma sistemi İslam boşanma hukukuyla aynıdır. Yerel halk, geleneksel boşanma sistemi aracılığıyla boşanmak istediğinde çoğunlukla bu süreç geleneksel liderleri bilgilendirmeyle başlar. Bazı insanlar da boşanmak için dini liderlere başvururlar. Normalde geleneksel boşanma bir ya da iki celsede sonuçlanır: *“Geleneksel liderimi bilgilendirdim, o da diğer geleneksel liderleri çağırdı (...). Boşanmamızı hemen bir toplantıyla gerçekleştirdi”* (Katılımcı-037).

“Geleneksel boşanma sistemi en hızlı boşanma süreçlerinden biridir (...). Boşanma davası, bir geleneksel celseyle sonuçlandırılır” (Katılımcı-099).

Mahkemeye sunulan boşanma gerekçeleri: Katılımcılara mahkemeye boşanma sebebi olarak hangi gerekçeleri sundukları da sorulmuştur. Koca tarafından eşin ihmali ya da terki, akıl hastalığı problemleri ve karşılıklı rıza durumlar ve hane içi şiddet mahkemelere sunulan en önemli boşanma sebepleridir. Öte yandan geleneksel ve İslam boşanma hukuku üzerine başvuran katılımcılar; koca tarafından eşin ihmali ya da nafakayı karşılamamak, sorumsuzluk, gayri dinî ve gayri ahlaki davranışlar, akıl hastalığı ve terk gibi sebeplerdir. Bazı katılımcılar mahkemeye sunulan nedenlerin sonradan değiştirildiğini ifade etmişlerdir. Örneğin; aldatma olarak açılan dava terk olarak gösterilmiştir: *“Açtığım dava, aslında evlilikte aldatmaydı; ancak mahkeme boşanmayı terk olarak gösterdi”* (Katılımcı- 095)

“Başlangıçta boşanma davasını terk olarak açtım (...). Ancak, daha sonra ikimiz boşanmayı kabul ettiğimiz için mahkeme boşanmamızı karşılıklı rıza olarak gösterdi” (Katılımcı- 075).

“Boşanmam geleneksel süreçle gerçekleşmişti (...). Boşanma sebebi geleneksel ve din liderleri tarafından kocam başka bir kadınla evlenip başka bir şehre taşındığı için terk ve ihmal olarak gösterildi” (Katılımcı- 110). Diğer bir katılımcı şunu demiştir *“İhmal olarak gösterdiler”* (Katılımcı- 061).

“Karşılıklı rıza boşanması olarak gösterdiler; ancak asıl sebep sadakatsizlikti” (Katılımcı- 039).

“Boşanma davası açtığım gibi Akıl hastalığı olarak gösterildi” (Katılımcı- 041).

“Geleneksel sistem üzerine boşandım (...). Onlar gayri dinî ve gayri ahlaki davranışları sebep olarak gösterdiler” (Katılımcı- 042).

“Geleneksel boşanma sistemine başvurduğum (...). Çocuksuzluk ve evlilikte anlaşmazlık neden olarak gösterildi; çünkü uzun zamandır evliydik ve çocuğumuz olmadı” (Katılımcı- 041).

“Yasal olarak açtığım dava hane içi şiddetti (...). Nihayet şiddet davası açtım ama mahkeme aile ihmali olarak gösterdi” (Katılımcı -066).

Bu çalışmanın katılımcılarına göre mahkeme ve diğer boşanma sistemlerince boşanma nedeni olarak sunulan ile ihmali, hane içi şiddet, akıl hastalığı ve karşılıklı rıza en yaygın sebeplerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı katılımcıların açtığı dava nedeni ve mahkemenin gösterdiği boşanma sebebi farklılık göstermiştir. Çünkü ekonomik ve işsizlik sorularını gibi kocanın ihmeline dair sorunlar her zaman mahkemeler tarafından ihmal olarak görülmüştür.

Mahkeme ve Geleneksel Boşanma Süreçlerinde En Çok Tartışılan Konular:

Boşanma sürecinde katılımcılara göre en çok tartışılan ve gündeme gelen konular: Nafaka, çocuk velayeti ve mal-mülk paylaşımıdır. Bu konular hem medeni mahkemelerde hem de geleneksel ve İslam boşanma hukukunda boşanma gerçekleşirken sürekli tartışma yaratan konulardır.

Nafaka: Hem geleneksel sisteme hem de Somali Aile Hukuku'na göre boşandıktan sonra çocukların ve hamile kadınların nafakası her zaman erkeğin sorumluluğundadır. Katılımcıların da bahsettiği gibi, boşanan bireylerin ekonomik durumları çok düşük olduğundan, bu konu daima tartışma yaratmaktadır: *“Maaşım ikiye bölünemezdi; çünkü çok düşük bir maaştı. Planım çocuğum benimle yaşamasıydı. Ancak, kabul etmedi (...). Benim de ön şartım vardı; eğer çocuğu almak istiyorsan nafaka ödemeyeceğim dedim. Bu konu aramızda çok tartışma yarattı”* (Katılımcı- 016). Bir Diğerkatılımcı *“Nafaka boşanmadan önce en çok tartışılan konulardan biriydi”* (Katılımcı -004).

“Nafaka ödemesi her zaman bir tartışma konusuydu; çünkü bu durumda iki evden sorumlu olmak gerekiyordu” (Katılımcı -0104).

“Hala çocuklarıma ve annesine nafaka veriyorum; çünkü kültürel olarak

Nafaka, boşanma sırasında ve sonrasında tartışma yaratan bir konu olsa bile hem geleneksel hem de medeni kanunda boşanmış kadına ve çocuklarına nafaka sağlamak erkeğin yükümlülüğündedir. Bu nedenler nafakayı gündeme getirenler çoğunlukla erkeklerdir. Katılımcılara göre boşanma gerçekleştikten sonra eğer çocuk velayeti erkeğe düşerse erkek nafaka ödemez. O yüzden bu konu, boşanma sırasında ve sonrasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Çocuğun Velayeti: Araştırmaya katılanların yarısından fazlası, çocukların boşanma sürecinden sonra anneleriyle yaşadıklarını belirtmiştir. Çoğunlukla Somali'de

çiftler boşandıktan sonra çocuklar anneleriyle birlikte yaşamakta ve babalar da çocukların nafakası ve diğer ihtiyaçlarından sorumlu olmaktadır. Hem yasal mahkemeler hem de geleneksel sistemler, çocukların boşanma sürecinde ve sonrasında anneleriyle birlikte yaşamalarını tercih etmektedir: *“Eski kocam çocukların onunla birlikte kalacağını iddia etti; ancak mahkeme benimle kalmalarına karar verdi (...). Ancak o çocukların nafakası, eğitim ücretleri ve diğer ihtiyaçlarından sorumludur”* (Katılımcı-088).

Boşanma sonrası çocukların velayeti hususunda hem babaların hem de annelerin her zaman farklı rolleri bulunmaktadır. Anne çocuklardan yetiştirme noktasında sorumlu iken baba çocuklara ekonomik destek sağlamakla yükümlüdür. Bu araştırmaya katılan kadınların bir kısmı hem çocukların yetiştirilmesinden hem de çocukların ekonomik desteklerinden sorumlu olduklarını belirtmiştir. Bir kadın katılımcı durumu şöyle özetledi: *“Boşandığımızdan beri çocuklarımın hem yetiştiriciliğinden hem de ekonomik desteğinden sorumlu olan tek kişiyim”* (Katılımcı- 078).

Birçok erkek katılımcı, annenin çocuk bakımı konusunda zihinsel ve fiziksel olarak daha iyi olduğunu söyleyerek boşandıktan sonra çocukların anneleri ile yaşamalarını tercih ettiklerini söyledi: *“Boşandıktan sonra çocukların velayetini almadım, çünkü çalışıyorum anneleriyle yaşamalarını kabul ettim; ancak yemek, giyinme, sağlık ve okul ücretleri gibi tüm ihtiyaçlarını karşılıyorum”* (Katılımcı-034).

Bazı erkekler ise ekonomik durum nedeniyle çocukların velayetinin kendilerinde kalmasını tercih ediyorlar; çünkü boşandıktan sonra çocuk annesiyle birlikte yaşarsa erkeğin çocuklarının nafakasını vermesi gerekmektedir: *“Çocuk velayeti aramızda çok fazla çatışma ve daha fazla tartışma yaratı (...). Çünkü gelirim ikiye bölünmesi mümkün olmadığından çocukların benimle yaşamasını tercih ediyordum”* (Katılımcı-050).

Mal-Mülk paylaşımı: Boşanma sürecinde en çok tartışılan konulardan bir diğeri de çiftler arasındaki ortak mal ve mülkün paylaşımıdır. Bazı durumlarda karı ile koca arazi, ev veya araba gibi ortak mülk olan bir mal konusunda ayrı ayrı mülkiyet iddia etmektedir: *“Evliliğimiz sırasında çalışıyordum ve ortak mülk olarak ev aldık. Boşanma sürecinde ortak mülkümüzün sahibi olduğunu iddia etti (...). Yerel yönetimlerde uygun bir mülkiyet kaydı olmadığından, bu durum daha fazla tartışma yarattı ve boşanma sürecini uzattı”* (Katılımcı- 089).

“Evliliğimiz sırasında küçük bir çiftliğe yatırım yaptık, ama evlilik sona erdiğinde Çiftliğin sahibi olduğunu iddia etti. Aslında o yatırımın çoğunluğunun sahibidir. Ama evliliğimiz sırasında 50/50 mülk sahipliği olacağını söyledi. Boşanma süreci sona erdiğinde kararını değiştirdi. Bu çözülmesi gereken ve daha fazla tartışılan konulardan biriydi” (Katılımcı- 009).

Katılımcıların belirttiği gibi mülk paylaşımı, boşanma sürecinde gündeme gelen konulardan biridir.

Boşanma sürecinde yaşanan hukuksal sorunlar: Katılımcıların çoğu, tüm boşanma süreçlerinde sorunlar yaşadığını ve takip edilmesi gereken farklı boşanma süreçlerinin var olduğunu vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar ise boşanma konusunda herhangi bir zorlukla karşılaşmadıklarını ve sürecin sorunsuz ve kolay ilerlediğini bildirmişlerdir: *“Boşanma sürecinde karşılaştığım hukuksal sorunlar çok fazlaydı... Gerçekten boşanmak için mahkemeye başvurmak çok karmaşık bir süreçtir (...). Kocam akıl hastası olduğu için benden hastane raporu istiyorlardı. İlçemizde akıl hastanesi yoktu ve rapor almak için başkente gitmek zorunda kaldık. Kocamın ailesi ondan boşanmamdan memnun değildi ve kocamla birlikte zihinsel muayenesi için başkente gitmeyi reddettiler (...). Gerçekten, akıl hastalığına dayanan boşanma sebebi söz konusu olduğunda, daha fazla zorluk var” (Katılımcı- 093).*

Katılımcıların çoğunluğunun belirttiği gibi mahkeme boşanmasına göre geleneksel boşanma daha kolaydır. Mahkemede boşanma davasını açmak için birçok şart ve ön koşul bulunmaktadır. Geleneksel sistemlerde ise boşanmak için yerine getirilmesi gereken ön koşullar yoktur: *“Geleneksel sistemde boşandığım için boşanma sürecimiz çok kolaydı, karşılaştığımız çok fazla bir zorluk yoktu (...). Fakat geleneksel ihtiyar heyeti boşanmamızdan memnun değildi, boşanmamızı durdurmak için her şeyi denediler ancak bu mümkün olmadı” (Katılımcı-026).*

Bazı katılımcılar dini liderlere danışarak boşandıklarını söylediler ve karşılaştıkları herhangi bir zorluğun olmadığını ifade ettiler: *“Boşanmayı ilan etmeden önce geleneksel lidere haber verip daha sonra da dini lidere danışarak eşimden iki defa “Boş ol” diyerek boşanmaya karar verdim (...). Daha sonra iki şahitle boşanma mektubu yazdım ve böyle boşandığım için gerçekten süreç kolaydı” (Katılımcı-044).*

Yukarıda da belirtildiği gibi Somali'de geleneksel, İslami boşanma ve aile kanununa dayanan mahkeme boşanması olmak üzere farklı boşanma sistemleri bulunmaktadır. Mahkemede aile kanunu ile boşanmış katılımcılara göre boşanma davalarına başlamak için daha fazla yasalar ve ön koşullar vardır. Geleneksel ve İslam boşanma hukuku üzerine boşanan katılımcıların ise boşanma süreçlerinde karmaşık hukuksal sorunlar yaşamadıkları görülmüştür.

4.4. BOŞANMA SONRASI HAYAT

Bireyler hayaller ve beklentiler ile evlenmeye karar verirler. Bu hayallerin evliliğin sona ermesiyle yıkılması, kişileri ciddi psikolojik krizlere götürebilir. Bazen olumlu sonuçları olsa da boşanmış bireyler açısından bu durum daha çok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Boşanma hem erkek hem de kadınlar üzerinde üzüntüler ve derin izler bırakmaktadır. Ancak, boşanmanın sonuçları sosyal statü ve sosyoekonomik koşullar göz önüne alındığında kadınlar ve çocuklar için daha ağırdır. Aşağıda katılımcıların boşanma sonrası pişmanlık duyup duymadıkları, eski eş ile ilişkileri, yeniden evlenme durumları değerlendirilmektedir.

Boşanma sonrası pişmanlık duyulup duyulmadığı: Katılımcılara boşanmalarından dolayı pişman olup olmadıkları sorulduğunda çocuklu katılımcıların çoğunluğu çocuklarının geleceğinden endişe duymaları nedeniyle boşanmaktan pişman olduklarını bildirmiştir: *“Gerçekten boşandığım için pişmanım; çünkü çocuklar hep babalarıyla neden aynı evde yaşamadıklarını soruyorlar, daha küçükler şimdi ama bunun gelecekte onları için psikolojik bir sorun olacağını düşünüyorum”* (Katılımcı- 73).

“Tabi ki pişmanım. Küçükken baba olmayı hayal etmiştim. Ne yazık ki baba olduğumda çocuklarımla yaşama şansım olmadı ve bu beni hayal kırıklığına uğrattı (...). Bazen kendime soruyorum; neden boşandın? Neden boşanmaktan kaçmak için başka yöntemler denemedin? Keşke çocuklarımla birlikte yaşasaydım. Evliliğim sırasında birçok güzel anı hatırlıyorum, tüm bu hatıralar beni pişman ediyor” (Katılımcı-033).

Boşandıktan sonra iş ve gelir sahibi olmayan katılımcılar, çoğu durumda ebeveynlerin yeterli finansal kaynağı yoksa kendilerini yük ve davetsiz misafir gibi

hissetmeleri nedeniyle boşanmaktan pişman olduklarını söylemişlerdir: “Çoğu zaman kendimi ailem üzerinde bir yük gibi hissediyorum, ancak başka seçeneğim yok; çünkü finansal kaynağım yok, bunun için pişman oluyorum” (Katılımcı- 058).

Pek çok kadın katılımcı, boşandıktan sonra kocası tarafından sağlanan güvenlik durumunu kaybettiği için boşanmaktan pişman olduklarını ifade etmişlerdir: “Eğer kocam olsaydı, kimse beni rahatsız etmeye cesaret edemezdi (...). İyi bir koca olmasa da varlığı yokluğundan daha iyiydi” (Katılımcı- 065).

Bu çalışmanın bulguları, katılımcıların çoğunun boşandıktan sonra sosyal, ekonomik ve duygusal destek eksikliği, çocukların geleceğinden endişe duyma problemleri yaşadıklarını göstermektedir. Çoğu katılımcı boşandıktan sonra hayata uyum sağlayamamış ve sonuç olarak boşanma kararından pişmanlık duymuşlardır.

Boşanma sonrası ilişkiler ve diyalog: Bu çalışmanın katılımcılarına eski eşleri ile arasındaki ilişki ve diyalog durumu sorulmuş, sadece çocuğu olan kişilerin eski eşleriyle ilişkilerinin ve diyaloglarının devam ettiği görülmüştür. Bu katılımcılar, çocuk sahibi oldukları için eski eşleriyle ilişkinin zorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca var olan bu ilişkinin sadece çocukların durumları ve ihtiyaçları ile sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir: “Evet, ilişkimiz var. Çocuklarımız olduğundan, çocukların durumunu sormak için ayda iki kez benimle iletişime geçiyor” (Katılımcı-73).

“Çocuklarımıza dayalı bir ilişkimiz var. Bizi bağlayan tek bağlantı çocuktur. Çocuk olmasaydı diyalog ve ilişki devam etmezdi” Katılımcı- 062).

Çocukları olmayan boşanmış katılımcıların büyük çoğunluğu eski eşleriyle herhangi bir ilişkilerinin olmadığını belirtmiştir: “Aramızda hiçbir ilişki yok. Boşandığımız için herhangi bir ilişkiye devam etmenin bir anlamı yok” Katılımcı- 062).

“Hayır, hayır. Biriyle Evlendiğini duydum, hiçbir ilişkimiz yok (...). Onunla ilişki kurmak mantıklı değil, artık iki yabancıyız (...). Aramızda hiçbir bağ kalmadı” (Katılımcı- 108).

Çok az sayıda katılımcı, boşanmanın ardından ilişki kurduklarını, ancak daha sonra bu ilişkiye devam edemediklerini belirtmiştir: “Boşandıktan sonra bir ay yeniden

ilişkiye başladık ve hatta yeniden evlenme konusunu tartıştık (...). Ama sonra ilişkimizin devam etmesi mümkün olmadı” (Katılımcı- 092).

Boşanma sonrası yeniden evlenme: Çalışmaya dâhil olan katılımcıların çoğu, boşandıktan sonra yeniden evlenmiştir. Boşandıktan sonra tekrar evlenmeye karar vermenin zor olduğunu söyleyen katılımcılar, hem boşanmanın getirdiği pek çok problemi çözmek hem de çocukların geleceği ve temel ihtiyaçları için bir gelir kaynağı bulmak gibi sebeplerle yeniden evlenmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir: *“Yeniden evlenmek kolay bir karar değildir; çünkü evleneceğin kişiyi tanımıyorsun, yeni evlilik başarısız olursa ne yapacağımdan hep korkum vardı (...). Ayrıca, her zaman çocuğumun gelecekteki yaşamını düşünüyordum çünkü babası işsizdi ve boşandıktan sonra çalışan tek kişi bendim (...) Ama şimdi en azından yeniden evlenme kararıyla çocuklarımın hayatını güvence altına aldım” (Katılımcı- 060).*

Çoğunluğu, önceki evliliklerinde yaşadıkları sorunları çözdüklerini ve ikinci evliliklerinde mutlu olduklarını belirttiler: *“İkinci evliliğim çok istikrarlı gözüküyor, herhangi bir sorunum yok. Neredeyse iki yıldır evliyiz bir dakika bile anlaşmazlık olmadı; çok mutluyuz ve önceki evliliğin tüm sorunlarını ve boşanma sonrası problemlerini de artık unuttum” (Katılımcı- 007).*

Çok az sayıda katılımcı çoğunlukla da erkekler, bir defadan daha fazla boşandıklarını ve şimdi evli olduklarını belirtmiştir: *“Bundan önce iki kez boşandım ve üçüncü kez evlendim. Aslında benim sorunum şöyleydi; iki hanımım vardı ve birbirlerini çok kıskandılar, birçok sorun yaşadım (...) Nihayet ikisini de boşamaya karar verdim (...). Sonra yeniden evlendim ve şimdi çok mutluyum” (Katılımcı-015).*

Somali'de yeniden evlenme çok kolaydır ve çoğu katılımcı boşandıktan sonra tekrar evlenmiştir. Bir kısmı birden fazla boşanmış, bir kısmı da birden fazla evlenmiştir. Henüz yeni bir evlilik yapmamış katılımcılara yeniden evlenme planları olup olmadığı da sorulmuştur. Bazıları yeniden evlenmek istediklerini dile getirmiş, bazıları ise ilk evliliklerinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle yeniden evlenme planlarının olmadığını söylemişlerdir. Yeniden evlenmeyi düşünen bazı katılımcılar, evlenmek için uygun bir eş bulamadıklarını ifade etmişlerdir: *“Hala bana uygun birini bulamadım; ama yeniden evlenmeyi düşünüyorum” (Katılımcı- 068).*

Birkaç katılımcı ise boşanmanın vermiş olduğu olumsuz psikoloji ile yeniden evlenirse yeni eşinin güvenini kazanıp kazanamayacağından emin değildi. Yeni eşlerinin güven sağlama konusunda zorluklarla karşılaşabileceklerini düşünmekteydiler. Diğerleri ise, uygun ve güvenilir bir eş buldukları takdirde yeniden evlenmeye istekliydiler.

4.5. BOŞANMANIN SONUÇLARI

4.5.1. Boşanmanın Taraflar Üzerindeki Etkileri

Burada boşanmanın sosyal, ekonomik ve Psikolojik etkileri açıklamaktadır. Katılımcılara, boşanmanın sosyal etkilerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Tüm katılımcılar, toplumsal tepkilerin boşanmanın en ağır sonuçları olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal tepkiler ve boşanmaya karşı tutumlar, kişisel sıkıntıları büyük ölçüde artırmış, katılımcılar boşanmalarından dolayı sosyal damgalanma ile karşı karşıya kalmışlardır.

Katılımcıların çoğu, özellikle yakınları tarafından boşandıkları için suçlandıklarını bildirmişlerdir. Arkadaşları, akrabaları ve çalışma arkadaşları onları yuva yıkan suçlu kişiler olarak görmüşlerdir: *“Yakın akrabalarım boşanmaya ben başvurduğum içi bundan mutlu değillerdi. Beni bu evliliği bozan yani yuvayı yıkan suçlu bir insan olarak görüyorlardı (...). Her zaman yanlış bir karar verdiğimi söylüyorlar”* (Katılımcı- 083).

“Akrabalarımın birçoğu, evlilik hayatımı sürdüremem yüzünden beni suçladılar. Onlardan uzak durmaya başladım. Hala onlardan uzak duruyorum (...). Her zaman benimle boşanmam hakkında konuşmaya çalışırlar. Onlardan bazıları beni doğrudan suçlamıyorlar ama bakışları ya da tutumlarıyla bunu gösteriyorlar (...). Bu aşağılanmaları önlemek için kendimi onlardan mümkün olduğunca izole ettim. (Katılımcı- 053).

Boşanmanın psikolojik etkileri bakıldığında katılımcılar, boşanma esnasında ve boşandıktan sonra ailelerinden ve sosyal çevrelerinden kaynaklı stres durumları yaşadıklarını bildirmişlerdir. Katılımcılara boşanmalarının psikolojik etkileri hakkında soru sorulduğunda, boşanmanın onları acı, endişe, belirsizlik ve başarısızlık duygularıyla karşı karşıya bıraktıklarını söylemişlerdir. Dahası, kendilerine ve ailelerine yönelik

toplumsal tutumlar ve boşanmanın sosyal çevre tarafından bir leke olarak görülmesinin sonucu olarak aile içinde yaşanan tatsız ilişkiler, onların boşanma sonrası yaşamlarında tükenmişlik hissine kapılmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla onlar için boşanmadan sonraki asıl zorluk, sosyal çevre etkisiyle oluşan psikolojik durumdur.

Katılımcılar, karşılaştıkları sosyal tepkiler nedeniyle boşanmaktan dolayı çok daha üzgün olduklarını ve utanç duyduklarını söylemişlerdir. Katılımcıların çoğu ötekiler tarafından doğrudan suçlanmadıklarını bildirmiş olsalar da insanların her zaman kendileri için utanç verici olan boşanmalarını tartışmaya fazla ilgi gösterdiklerini söylemişlerdir. Birçoğu da hayatlarından boşanma bölümünü silmek istediklerini bildirmiştir. Nitekim katılımcılar için boşanmalarının ötekiler tarafından sürekli gündeme getirilmesi, onların daha çok sıkıntı çekmelerine ve biten evliliklerinin izlerini silmekte zorlanmalarına neden olmuştur. *“Her nereye gittiysem boşanma olayım herkes için tartışma konusu oldu (...). Belki samimi olabilirler, ama evlilik hayatımı sürdürmedeki başarısızlığımı ifşa etmeye çalıştıklarını hissettim (...). Tartışmaları, beni boşanmamla ilgili kişisel hislerimden daha fazla utandırdı”* (Katılımcı- 004).

Belirtmek gerekir ki katılımcıların çoğu, boşandıkları için kendilerinin farklı bir gruba mensup olduklarını düşünmektedirler. Boşanmış insanlar, toplumsal hayatın pek çok alanında evli arkadaşları tarafından dışlandıklarını tespit etmişlerdir. Katılımcılardan birkaçı, boşandıkları için pek çok arkadaşını kaybettiklerini bildirmiştir. Birçoğu da arkadaşlarıyla iletişim kurmak konusunda isteksizdi. Bu nedenle boşanmış kişiler, arkadaşlarından ve sosyal çevreden uzaklaşmışlardır. *“Evli arkadaşlarımın çoğuyla ilişkilerimi koruyamadım; çünkü aramızda çok az ortak nokta vardı. Üstelik birçoğunun ailesi de benimle zaman geçirmelerini istemedi. Birçok arkadaşımın aile üyeleri benden olumsuz yönde etkilenebileceklerinden ve evlilik hayatlarının huzurunu kaybedebileceklerinden korkuyorlardı”* (Katılımcı- 084).

Katılımcılardan bazıları, boşandıktan sonra kendilerine yönelik toplumsal baskılar nedeniyle yaşam tarzlarını değiştirmek zorunda hissetmişlerdir: *“Evlendikten sonra insan alışveriş yaparak, süslenerek ve sosyal etkinliklere katılarak kendini daha iyi hisseder (...). Ancak boşandıktan sonra tüm bu sosyal ortamlardan ve etkinliklerden kaçındım. Bazı partilere katılmak zorunda olsam bile ne pahalı şık giysiler giyerim, ne de mücevher*

kullanırım (...). Bunları benim için uygun bulmuyorum artık. Kendimi dekore edersem başkalarına tuhaf gelebilir (...). Bu benim kişisel hislerim (...). Ancak toplumumuzun da bunu beklediğine inanıyorum” (Katılımcı- 092).

Katılımcılar, boşanma sonrası stresli duygusal durumlarından dolayı sağlık rahatsızlıklarının da arttığını ifade etmişlerdir. Somali’de boşanmalar yaygın olsa bile kültürel olarak Somali toplumunda boşanmış kişiler hala birçok psikolojik etkiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. *“Boşandığımdan beri komşularla iyi bir ilişkimiz olmadı; çünkü bunun için kendimi kötü hissediyorum, komşularım boşanma kararı vermemin kötü biri şey olduğunu düşünüyorlar” (Katılımcı- 076).*

Katılımcıların çoğu boşandıktan sonra ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını bildirmiştir. Çalışan katılımcıların bile birçoğu, düşük maaş nedeniyle yaşamlarını ortalama bir standartta tutamadıklarını ifade etmişlerdir. Boşanmanın hem erkek hem de kadınlar açısından boşanma sırasında ve sonrasında özellikle çocuklu kişilerde çok pahalı bir işlem olduğu kanıtlanmıştır. Boşanmış çalışan bireyler, çocuklara bakmak için bir bakıcı çalıştırmak veya çalışma saatlerini çocuk nedeniyle değiştirmek zorunda kaldıklarını söylemiştir. Bununla birlikte çocuklara bakmak, ortaya çıkan ekstra maliyetler nedeniyle ekstra iş ve ağır çalışma koşulları anlamına gelmektedir. Yoksulluk ise boşanmış çiftleri, ebeveynleri de içeren yakın akrabalarından yardım almaya zorlamıştır. *“Boşanma, yoksulluk nedenlerinden biridir; çünkü yaşam standardınızı etkilemektedir. Evli olduğumda daha iyi bir hayat yaşadım, şimdi düşük hayat standardında yaşıyorum; çünkü maaşım ikiye bölünmüş durumda, yarısı annesinden boşandığim çocuklarımla, yarısı da kendim için. Gerçekten zor bir ekonomik etki oldu” (Katılımcı- 016).*

Görüldüğü gibi boşanma, sadece sosyal ve psikolojik problemi değil, aynı zamanda mülkiyeti paylaşma ve çocuklar için ek masraflar gibi ekonomik etkilere sahiptir. *“Boşanmak çok pahalı. Örneğin; boşanırken, mülklerimden bazıları bölündü ve hala çocuklarımla bakımı için para ödüyorum (...). Şimdi iki aileyim yani yeni evlendim ve hem yeni ailem hem de eskisi için her şeyi ben karşılıyorum” (Katılımcı-050).* Öte yandan, bazı katılımcıların boşandıktan sonra finansal başarılarından çok memnun oldukları görülmüştür. Durumlarını iyileştirip iyi bir kariyer yapmayı başarmışlardır. *“Evli*

olduğum zamandan daha iyiyim (...). İyi para kazanıyorum ve çocuklarımın ihtiyaçlarını yerine getiriyorum.”

Boşanma, boşanmış bireyler için olumsuz sonuç riskini arttırsa da bu araştırmaya katılan bazı katılımcılara göre boşanma, onlar için çok stresli bir süreç olmasına rağmen hayatlarını olumlu yönde etkilemiştir. *“Daha önce hayatımda herhangi bir karar veremedim. Şimdi özgürüm. Bana bir şeyleri dikte edecek kimse yok. Şimdi ayrı yaşıyorum. Hiçbir şey için sorumlu olmam gerekmiyor. Bütün kararımı kendim alıyorum ve bu bana iyi bir his veriyor (...). Benim pozisyonuma bak. Eskiden evliyken kocam eğitimime devam etmeme izin vermeye hazır değildi. Dışarıda çalışmak ve kendi kariyerimi yapmak için hiçbir imkân yoktur (...) Boşandıktan sonra her şey değişti. Çok çalışmak için tüm gücümü kullandım ve şimdi böyle yüksek bir pozisyona ulaştım”* (Katılımcı- 062). Bir katılımcı boşanma sonrası birçok sosyal zorlukla yüzleşmek zorunda kaldığını bildirmiş, şimdi ise evliyken yaşadığı hayattan daha fazla özgüvene sahip olduğunu söylemiştir. Zamanla boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmak için zihinsel olarak da güçlenmiştir. *“Artık çocuklarımın taleplerini yerine getirebildiğim için kendimi çok iyi hissediyorum. Onlar için çok çalışıyorum ve çok mutluyum. Çocuklarımın hem babası hem annesiyim.”* (Katılımcı-094).

4.5.2. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri

Katılımcıların neredeyse yarısından fazlasının boşandıkları esnada bir ile üç arası çocuğu vardı. Katılımcılar, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi konusunda, ilk etapta bir etki olmadığını, çünkü çocukların çoğunun ebeveynlerinin boşanmalarını idrak edemeyecek kadar küçük olduklarını belirtmişlerdir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini iki açıdan ele alan katılımcılara göre bu etkilerden ilki psikolojik, ikincisi ise boşanmanın çocuklar üzerindeki sosyal etkileridir.

Katılımcılar, boşandıkları için çocuklarıyla hem kişisel bir anlama sorunu hem de psikolojik sorunu yaşamadıklarını söylemişlerdir. Fakat çocuklar yaşça olgunlaştıklarında çoğunlukla boşanmanın yanlış bir karar olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların bazıları, çocuklarının ebeveynlerden birinin kötü bir insan olduğunu düşündüklerini söylemiştir. Örneğin, eğer çocuk annesiyle birlikte yaşıyorsa, aynı evde ortak bir hayat olmadığı için babalarının kötü olduğunu düşünmektedir: *“Boşanmam*

nedeniyle çocuklarımla herhangi bir sorun yaşamadım, babaları konusunda onlara her şeyi açıkladım (...). Babaları olmadığından çocuklarımla diğer evli çalışan annelerden daha fazla zaman geçirmeye, çocuklarımla açık ve dostane bir ilişki kurmaya çalıştım (...). Tüm taleplerini yerine getirmeye gayret ettim. Şimdi her şeyi anlayabilecek kadar olgunlar (....) Çocuklarım her zaman babam neden okula gelmiyor diyorlar (...). Ben de durumu açıklamadım ve boşandığımızı söyledim (...) Ama okulda başka babaları görünce çok üzülüyorlar, bizim de babamız gelsin diye” (Katılımcı- 091).

“Oğlum her zaman bana, annesinden boşanmaya karar vermemin yanlış olduğunu söylüyor (...). Onun kişisel anlayışı onunla olan ilişkimizi çok etkiledi” (Katılımcı- 018).

Katılımcılar, çocukları yetişkin olduklarında babalarının bulunmamasının, özellikle kız çocuklarında kötü etkiler oluşturabileceği konusunda endişelerini dile getirmişlerdir: *“Kızım artık bir yetişkin. Arkadaşlarının çoğu evleniyor (...). Belli ki evliliğini düşünüyor (...) Kızım doğrudan bana hiçbir şey söylemese de, babasının yokluğundan dolayı bazen rahatsız olduğunu görebiliyorum (...). Kızım, boşanmam nedeniyle evlenmekte zorlanabileceğinden korkuyor” (Katılımcı- 074).*

Boşanmanın hem ebeveynlerin çocuklarla ilişkilerini hem de yapacakları evlilikleri etkileyeceğini düşünen katılımcılar, boşanmanın çocukları için olumsuz sonuçları olduğunu bildirmiştir. Bazıları ise boşanma kararının doğru bir karar olduğunu ve bu durumun çocuklarının iyi yetişmeleri için uyumlu ve güvenli bir ortam sağlamak adına daha önemli olduğunu söylemişlerdir. Nitekim katılımcılar eski eşleriyle günlük olarak çatışmalar yaşamaktaydılar. Onlara göre bu gergin ortam çocuklarının gelişimi için daha da kötüydü: *“Hep aramızda çatışma ve tartışmalar vardı. Çocuklarımız hep çatışmalarımızın ortasındaydı. Bunları izlerken duygusal olarak çok güvensizlerdi (...). Çılgık atıp ağlıyorlardı. Boşandığımız zaman, onlar için daha güvenli ve çatışmasız bir yaşam sürdürebildik” (Katılımcı-044).*

Çocuklarıyla birlikte yaşamayan katılımcılar, gelecekte çocukların eğitimlerinde ve ahlaklarında boşanmanın bir etkisi olacağını inanmaktadırlar: *“Çocuklarım benimle yaşamıyorlar, anneleriyle yaşıyorlar (...). Her zaman gelecekteki eğitim ve ahlaklarını düşünüyorum (...) Gerçekten boşanmamız çocuklarımızın eğitimini etkiledi. Boşanmadan önce okulda iyi notları vardı, fakat şimdi iyi notlar almıyorlar. Bazen*

başarısız oluyorlar” (Katılımcı-034). Diğer katılımcıların da benzer görüşleri bulunmaktadır: *“Boşandığımız için çocuklarım okul performansları düştü (...). Çocuklara bakan tek kişiyim bir de çalışıyorum. Ödevlerini kontrol etmek için çok zamanım yok. Bu şekilde düşük okul performansına sahipler”* (Katılımcı- 70).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın ana amacı, Somali'de boşanma nedenlerini araştırmaktır. Çalışma, 55'i erkek ve 61'i kadın toplam 116 boşanmış bireyle, mülakat yapılarak yürütülmüştür. Somali'de bulunan farklı boşanma süreçlerini değerlendiren bu çalışma, aynı zamanda boşandıktan sonra erkek, kadın ve çocukların psikolojik, ekonomik, toplumsal durumları ile sonuçları hakkında da bilgiler sunmaktadır. Araştırmanın bulguları ve katılımcılarından elde edilen cevaplar değerlendirildiğinde; Somali'de görülen boşanmalar ekonomik sorunlar, evlilikte anlaşmazlık ve iletişim sorunları, aile müdahalesi, hane içi şiddet, uyuşturucu bağımlılığı, çok eşli evlilikler gibi nedenlere dayanmaktadır.

Araştırma bulguları, ekonomik sorunların Somali'de görülen boşanmaların ana faktörü olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada yer alan katılımcıların büyük çoğunluğu, ekonomik sıkıntıların evlilik sırasında karşılaşılan en büyük sorun olduğunu ve çiftleri boşanmaya sevk eden nedenler arasında ilk sırada yer aldığını vurgulamışlardır.

Somali'deki yaygın mutlak yoksulluk ve istikrarsız ekonomi, aile kurumunu da oldukça etkilemiş, özellikle de evli olan çiftler için evliliği sürdürmede büyük bir engel haline gelmiştir. Ekonomik sorunlar; yoksulluk, temel ihtiyaçların yetersiz tedariki ve kötüleşmiş yaşam şartlarını ortaya çıkarmıştır. Somali'de aileyi geçindirme yükümlülüğü sadece erkekte bulunmaktadır. Bu nedenle, eğer erkekler işsizlik problemi yaşıyorsa bu durum, evliliklerin sona ermesine yol açabilir. Diğer taraftan Somali, işsizlik oranı en yüksek ülkelerden biridir. Somali'de yıllarca süren siyasi istikrarsızlık, ekonomiyi alt üst ederek aile yaşamlarını ve evlilikleri ciddi şekilde etkilemiştir. Ülkenin yoksulluğu ve gençlerin işsizliği, boşanmaları doğuran en önemli maddi sebepler arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Somali'de yaşanan boşanmaların başka bir ana faktörünün evlilikteki iletişim kopuklukları ve çiftler arasındaki anlaşmazlıklar olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, eşlerinin farklı veya çelişkili görüşlerinin boşanmaya katkıda bulunduğunu vurgulamışlardır. Katılımcılara göre çiftler arasındaki iletişim anlaşmazlıkları, farkı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunlar; evlendikten sonra değişen

karakter, yaşam tarzlarına yönelik farklı görüşler, tekrarlanan hatalar, yanlış anlamalar, tartışmalar ve tutum değişikliği şeklinde sıralanabilir.

Boşanmaların diğer bir nedeni ise, çiftlerin aile üyelerinden gelen müdahalelerdir. Çalışmanın analiz kısmında da vurgulandığı gibi anne, baba ve kardeşlerin evliliğe müdahalesi boşanmaların ana nedenlerindedir. Çoğunlukla anneler ve kız kardeşler, boşanmaya neden olan aile müdahalesi problemlerini doğuran aile üyeleridir. Araştırmaya katılan boşanmış bireylerin büyük çoğunluğu, bu nedenden dolayı boşandığını vurgulamıştır. Boşanmaya sebep olan aile müdahalesi, en çok geniş ailelerde görülmektedir. Somali’de geleneksel olarak bir kadının evlendikten sonra kocasının geniş ailesiyle birlikte yaşaması da söz konusu bu müdahaleyi tetiklemektedir.

Çalışmamızda görülmüştür ki hane içi şiddet, Somali’de yaşanan boşanmaların ana nedenlerinden biridir. Boşanma nedeni olan hane içi şiddet psikolojik veya fiziksel olarak tanımlanabilir. Görüşmeler sırasında elde edilen bulgulara göre; kadın veya erkek fark etmeksizin katılımcılar, psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ve bu durumun da nihayetinde boşanmaya yol açtığını söylemişlerdir.

Araştırma sırasında görüşme yapılan bireylere göre uyuşturucu bağımlılığı, Somali’de boşanma nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Somali’de yaygın olarak kullanılan ve yeşil zehir anlamına gelen Khat, katılımcılara göre evliliklerde karı-koca ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Khat kullanıcılarının gelirlerini Khat satın almak için kullanmaları, hane halkı gelirine de zarar vermektedir. Eşlerden birinin hane halkı gelirinin büyük kısmını Khat’a harcaması, çiftler arasında bir evlilik problemi yaratmakta ve boşanmaya neden olmaktadır. Buna ek olarak Khat bağımlılığı, boşanma nedeni de olan zihinsel hastalıkları ve cinsel sorunları da beraberinde getirmektedir.

Çok eşlilik, katılımcıların bildirdiği bir diğer sebeptir ve Somali’de ana boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. Somali’de çok eşli evlilikler yasal olarak serbest, kültürel olarak da yaygındır. Bulgulara göre çok eşliliğe dayalı boşanmalar, genellikle ilk eşin kıskançlığına dayanmaktadır.

Diğer boşanma nedenleri ise şunlardır: Çocuk sahibi olamama, kadınların eğitim seviyesinin ve istihdamının yükselmesi, eşlerin farklı eğitim düzeyleri, cinsel sorunlar, eşin aşırı kontrolü ve ilgisizlik.

Araştırma kapsamında Somali'deki boşanmaların hukuksal ve kültürel süreçleri de incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Somali'deki boşanma davalarının büyük çoğunluğu medeni kanun dışında geleneksel veya İslami boşanma hukuk sistemine göre yapılmaktadır. Az sayıda katılımcı medeni kanun yoluyla mahkemede boşanmayı tercih etmiştir.

Boşanma süreçlerini ele aldığımızda, katılımcılara göre karma olarak geleneksel ve dini boşanma sistemi, medeni kanun yoluyla yapılan boşanmalardan daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Katılımcılara, mahkeme kararında boşanma sebebi olarak neyin gösterildiği sorulduğunda, hem karma geleneksel ve İslam boşanma hukukunda hem de medeni kanun üzere gerçekleşen boşanmalarda boşanma sebeplerinin benzer olduğu tespit edilmiştir. Mahkemelerde en çok gösterilen boşanma sebepleri; ihmal, sorumsuzluk, terk, eşler arası anlaşmazlık, akıl hastalığı problemleri ve şiddetli geçimsizliktir. Geleneksel ve dini boşanma sistemlerinde yer alan boşanma nedenleri ise koca tarafından eşin ihmali ya da nafakayı karşılamamak, sorumsuzluk, gayri dinî ve gayri ahlaki davranışlar, akıl hastalığı ve terk gibi sebeplerdir.

Mahkemelerde ve geleneksel boşanma sürecinde gündeme gelen konular değerlendirildiğinde; nafaka, çocuk velayeti ve mal-mülk paylaşımı gibi konuların boşanma sürecinde ve sonrasında en çok tartışılan konular olduğu görülmüştür. Boşanma süreçlerinde karşılaşılan hukuksal sorunlar ise farklılık göstermektedir. Geleneksel sistemde boşanmış katılımcılar, sürecin kolay olduğunu ve boşanmak için herhangi bir yasal sorunla karşılaşmadıklarını bildirirken; mahkeme ve medeni kanun üzere boşanan katılımcılar boşanma sürecinin daha karmaşık ve zor olduğunu söylemişlerdir. Özellikle mahkemelerde boşanmanın çok uzun sürdüğü ve boşanabilmek için çok daha fazla ön şartın gerektiği saptanmıştır.

Boşanmanın kadın ve erkek üzerindeki etkileri karşılaştırıldığında kadınların erkeklere nazaran daha çok problemle karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Katılımcıların boşanma eyleminden sonra pişmanlık duyup duymadıkları değerlendirildiğinde, çocuklu katılımcıların çoğunluğunun çocuklarının geleceğinden duydukları endişeler nedeniyle pişman oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmaya katılan bireylerin büyük bir kısmının, boşanma sonrasında sosyal, ekonomik, psikolojik ve çocuklarının geleceği konusunda endişelenme gibi sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu nedenle de katılımcıların çoğunluğunun boşandıktan sonra verdikleri boşanma kararından pişman oldukları görülmüştür.

Çocuklu bireylerin eski eşleriyle ilişkilerinin ve diyaloglarının devam ettiği ve devam eden bu ilişkinin, sadece çocukların durumları ve ihtiyaçlarıyla sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmaya katılan bireylerin boşanma sonrası yeniden evlenme durumları ele alındığında, çok sayıda katılımcının boşandıktan sonra yeniden evlendikleri belirlenmiştir. Henüz yeniden evlenmeyen katılımcılar ise yeniden evlenmeyi düşünmektedirler.

Yapılan mülakatlardan elde edilen veriler ışığında Somali’de evliliklerin sona ermesine neden olan problemlerin çözümü ve Somali Aile Hukukunda boşanma hususunda var olan eksiklikler ve zorlukların giderilmesi adına araştırma aşağıdaki önerileri sunmaktadır.

- Mahkeme ile geleneksel boşanma sistemlerinin birleştirilerek boşanma ve evlilik konusunda tek elden faaliyet yürütülmesi ve kapsamlı resmi kayıtların oluşturulması,
- İşsizlik oranlarının düşürülmesi adına yeni iş imkanlarının sağlanması ve böylece birincil boşanma nedeni olan ekonomik sorunların azaltılması,
- Devlet yetkileri, din adamları ve geleneksel liderlerin aile ve evlilik üzerine sosyal bir seferberlik başlatması,
- Yerel tabanlı Somali Aile Araştırma Merkezi’nin kurulması,
- Boşanma öncesi ve sonrası kişilere rehabilitasyon ve destek hizmetleri sunabilmek için aile danışma merkezlerinin oluşturulması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- ABDULLAHI Mohamed Diriye, Culture and customs of Somalia, London, Westport Greenwood, 2001.
- ACAR, Halil İbrahim, İslam Aile Hukuku. Enser Neşriyat Tic. A.Ş. Eyüpsultan/İstanbul, 2018.
- ACKERMAN Charles, "Affiliations: Structural determinants of differential divorce rates." American Journal of Sociology 69:13–20, 2004.
- ADEMOLA A, Change in the patterns of marriage and divorce in a Yoruba town. Rural Africana, Abuja, 2018.
- AHMED Sadia, "Islam and development: Opportunities and constraints for Somali women." Gender & Development 7 (1):69-72. Accessed June 14, 2017. doi: 10.1080/741922939, 1999.
- AKINTÜRK, T. ve Karaman Ateş D., Aile Hukuku (15. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları, (2013).
- HAWKINS Alan, Reasons for Divorce and Openness to Marital Reconciliation, Journal of Divorce & Remarriage, 53:6, 453-463, DOI: 10.1080/10502556.2012.682898, 2012.
- ALLEN Douglas & BRINIG Margaret, "An Inquiry into the State's Role in Marriage," 13 Journal of Economic Behavior and Organizations, 2000.
- ANTOINE P. and DIAL F.B. "Mariage, divorce et remariage à Dakar et Lomé." In: Vignikin, K. and Vimard, P. (eds.). Familles au nord, familles au sud. Louvain-la-Neuve: Academia-Bruylant, 2005, 205–232.
- AYDIN Mustafa, SistematiK Aile Sosyolojisi. Konya: Çizgi Kitabevi yayınları, 2013.
- BAUER John and ANDREW Mason "Equivalence scales, costs of children and poverty in the Philippines and Thailand," in Fertility, Family Size, and Structure: Consequences for Families and Children, C.B. Lloyd (ed.), Population Council, New York, 1993, pp. 13-39.
- BECKER S.G, LANDES E.M, and MICHAEL R. "An economic analysis of marital instability. Journal of Political Economy 85(6): 1141–1187. doi:10.1086/2606 31, 2011.
- BELL R, Premarital Sex in a Changing Society. New York: Prentice Hall, 2008.

- BENOKRAITIS N, *Marriages, and families: Changes, choices, and constraints*, 5th ed., Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2005.
- BERRY, R. E & WILLIAMS F. L, "Assessing the relationship between quality of life and marital and income satisfaction," *Journal of marriage and the family*, 2006, 107-116.
- WIGGINS Beverly and JAMES Vander zanden, *Social psychology*, 5th edition, New York, MacGraw Hill, 2017.
- BHARAT, Shalini, "Attitudes and Sex-Role Perceptions among Working Couples in India," *Journal of Comparative Family Studies*, 2014, 371-387.
- BOHANNAN Paul, *The Six Stations of Divorce*. In Paul Bohannon (Ed.) *Divorce and After*. Garden City, New York. Doubleday and Company, Inc., 1970, 33-62.
- BRODERICK C.B, *Marriage, and the Family*. New Jersey, Englewood Cliffs Publications, 2013.
- BRUESS C.J.S., *Gendered Patterns in Family Communication*. In Ferguson, FERGUSON, Susan (ed) *Shifting the Center - Understanding Contemporary Families*. USA: Mayfield Publishing Company, 1998.
- BURGES and LOCK, *The family*, 2nd ed., New York, America Book Company, 2015.
- BURGESS arlk, "The Family as Unity Interacting Personalities", 1997.
- CALDWELL John, "The cultural context of high fertility in sub-Saharan Africa" Published by population council, *Population and development review*, vol.13, 2016.
- CANATAN, Kadir ve YILDIRIM Ergün, *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, (2009).
- COLLANGE Christiane, *Boşanma Salgını*, Çev. Sevim Atken, Doruk Yayınları, Ankara, 2001.
- COSER Rose Laub, *The Family, its Structures & Functions*, New York, St Martin's Press, 2012.
- DAMON William, *Social and Personality Development*. New York: W. W. Norton & Company, 2014.
- DASTUURKA FEDERAALKA, Ku-Meel Gaarka ah, *Jamhuuriyadda Federaalka Ee Soomaaliya*, Muqdishu, La Ansixiyey, Soomaaliya, August 1, 2012.

- DENTON Weyne and BURLESON, “The Relationship between Communication Skill and Marital Satisfaction: Some Moderating Effects,” *Journal of Marriage and the Family*, 2013, 884-902.
- DODURGALI A, *Ailede Din Eğitimi*. İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- DYER Abraham, Infertility in south Africa: women’s reproductive health knowledge and treatment-seeking behaviour for involuntary childlessness. *Hum Reprod.* 17:1663–1668. doi: 10.1093/humrep/17.6.1663, 2017.
- ELENA, Top 10 countries with highest Divorce rate in the world. Available at <http://www.trendrr.net/8004/countries-with-highest-divorce-world-famous-lowest-india-japan/>. Accessed on 4th June 2018.
- EUROSTAT, “Marriage and Divorce statistics” https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, 2018.
- FAO Somalia, Somalia Situation report (<http://www.fao.org/3/a-bt465e.pdf>), 2017.
- FELDMAN Savelsber, “Plundered kitchens and empty wombs: fear of infertility in Cameroun grassfield.” *Soc Sci Med.* 1994;39(4):463–474. doi: 10.1016/0277-9536(94)90090-6.
- FINCHAM F. D., STANLEY Beach, “Transformative processes in marriage: An analysis of emerging trends,” *Journal of Marriage and Family*, 2007, 275 –292.
- FINNAS F., Economic Determents of Divorce in Finland. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 43(2):121, 2000.
- FREEMAN B.W., Children of Divorce: The Differential Diagnosis of contact refusal. *Child Adolesc Psychiatric Clin*, 2011, 467-477.
- GABOWDUALE Kassim, *Somali Families in Norway: A Critical Review of the Changing Socio-Structural Situation and its Consequence for the Family*. Oslo: Universiteteti Oslo. Tilgjengelig, 2010.
- GAGE-Brandon, The Polygyny-divorce relationship: A case study of Nigeria. *Journal of Marriage and Family*, 2018, 282-292.
- GIDDENS Anthony, *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern*, 1992.
- GNOUMOU Thiombiano and LEGRAND T.K., Niveau et facteurs de ruptures des premières unions conjugales au Burkina Faso. *African Population Studies* 28(3): 1432–1446. doi:10.11564/28-3-641, 2014.

- GÖKALP Ziya, Makaleler 1X, Şevket Beysanoğlu, İstanbul, 1978.
- GÖKÇE Birsen, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir inceleme, Aile Yazıları I, 1990.
- GOODE, W.J, The Family: Foundations of Modern Sociology Series. In Inkeles. A (ed.).
New Jersey: Prentice Hall Englewood Cliffs, 1964.
- GOTTMAN, J. M., A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family Psychology*, 2013, pp. 57-75.
- GREIL AL, A Secret Stigma - Interaction with the Fertile World. In Ferguson, S.J. (ed.).
Shifting the Center- Understanding Contemporary Families. Philadelphia:
Mayfield Publishing Company, 2017.
- GUERRERO Laura, "The Communicative Responses to Jealousy Scale: Revision,
Empirical Validation, and Associations with Relational Satisfaction,
Communication Methods and Measures," ISSN: 1931-2458 print / 1931-2466
online DOI: 10.1080/ 19312458. 2011. 596993, 1998.
- GUTTMANN J., Divorce in psychosocial perspective: Theory and research. Hillsdale,
N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1993.
- HANDEL Gerald, Childhood Socialization. Hawthorne, NY: Aldine DeGruyter, 2013.
- HARALAMBOS Holborn, "Sociology: Themes and Perspectives," London: Harper
Collins Publishers Ltd, (2008).
- HELANDER, The Somali family. I: Barcik, K./Normark, S. (Red.), Somalia. A historical,
cultural, and political analysis, Uppsala: Life & Peace Institute, 2015, 17-27.
- HETHERINGTON & CLINGEMPEEL, Coping with marital transitions: A family
systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child
Development*, 2015, 1–242.
- HIBBERT, J. R., & Beutler, I. F, "The effects of financial behaviors on the quality of
family life: Evidence from adolescent perceptions" 19th Annual Association
for Financial Counseling and Planning Education Conference", Orlando,
2001.
- HOEM J.M, Educational gradients in divorce risks in Sweden in recent decades.
Population Studies 51(1): 19–27. doi:10.1080/0032472031000149696, 2014.
- HUDSON-WEEMS Clenora, African Womenism: Reclaiming Ourselves, 4th Ed. Troy,
MI: Bedford Publishers, 2004.

- INHORN MC, Interpreting infertility: medical anthropological perspectives. doi: 10.1016/0277-9536(94)90089-2, 2009, 459–461.
- JALOVAARA M, The Joint Effects of Marriage Partners' Socioeconomic Positions on the Risk of Divorce, 2003.
- JOHNSON C.L, Ex Familia – Grandparents, parents and children adjust to divorce. London: Rutgers University Press, 2017.
- KALMIJN M & UUNK W, “Regional Value Differences in Europe and the Social Consequences of Divorce: A test of the stigmatization hypothesis”, Social Science Research, 2007, 447-468.
- KALU Wilhelma, Modern Ga Family life patterns: A look at changing marriage structure in Africa, university of Nageria, 2016.
- KANDEL Yamaguchi, “The Influence of Spouse's Behavior and Marital Dissolution on Marijuana Users: Causation or Selection”, Journal of Marriage and the Family, 2013, 22-36
- KANDIYOTI Deniz, Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. In T. Ender (ed.). Türkiye’de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1984.
- KAPTEIJNS Lidwien, “Gender Relations and the Transformation of the Northern Somali Pastoral Tradition.” The International Journal of African Historical Studies 28 (2):241- 259. Accessed June 14, 2017. doi: 10.2307/221614., 2017.
- KIR İbrahim, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri.” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 36. X.Cilt: 2011, 381-404.
- KITSON G. C., & Morgan L. A., The Multiple Consequences of Divorce: A Decade Review. Journal of Marriage and The Family, 1990, 913-9
- KNUTTILA Murray, Introductory Sociology. A Critical Approach: Third Edition. Canada, Oxford University Press, 2005.
- KOTTAK C.P, Anthropology: The Exploration of Human Diversity. New York, McGraw Hill, 2004.
- KVALE S, and BRINKMANN, Inter Views: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing, Sage, Los Angeles, CA publications, 2009.
- LAMANA M. A, & RIEDMANN, Marriage, and families: Making choices in a diverse society. U.S.A, Thomson Wadsworth publications, 2008.

- LANDES Gary, MICHAEL Robert , "An Economic Analysis of Marital Instability," *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, vol. 85(6), 12017, pages 1141-1187.
- LASWELL M., *Marriage, and the Family*. 3rd Edition Philadelphia, Wadsworth, 1991.
- LEMING M.R, *Understanding Families - Diversity, Continuity, and Change*. USA: Allyn and Bacon, 2015.
- LEWIS, I.M., *Blood and bone. The call of kinship in Somali society*. Lawrenceville: Red Sea Press, 1994.
- LEWIS, IM., *A Pastoral Democracy: A Study of Pastoralism and Politics Among the Northern Somali of the Horn of Africa*, London: James Currey, 1961, Reprint, 1999.
- LUKE and MUNSHI, *New Roles for Marriage in Urban Africa: Kinship Networks and Labor Market in Kenya*, *The Review of Economics and Statistics*, London, United Kingdom, 2006.
- MALINOWSKI Bronislaw, *Sex and Repression in Savage Society*. Routledge, London, 2015.
- MARTIN Valerie, (2005). *The Consequences of Parental Divorce on the Life Course Outcomes of Canadian Children*. *Canadian Studies in Population*, Vol. 32.1, 2005, 29-51.
- MCCANDLESS Boyd, *Childhood Socialization*, in the *Handbook of Socialization Theory and Research*, edited by David A. Goslin, Chicago, IL: Rand McNally Publishing Company, 2001, 791-819.
- MERRICK Thomas, *Population, and Poverty: New Views on An Old Controversy the path to lowest low fertility in Ukraine*. *Population studies* vol.59, Routledge, 2012.
- MICHENER Andrew and DELAMATER John, *Social Psychology*, ed. Fort Worth, TX: Harcourt Brace College Publishers, 1999.
- MENAGHAN Elizabeth and LIEBERMAN Morton, "Changes in Depression Following Divorce: A Panel Study." *Journal of Marriage and the Family*, 1986, 319-328.
- MURDOCK George Peter, *Social Structure*, Classic Reprint New York, New edition, forgotten Books ,2017.
- NOTTEN Michael van, *The Law of Somalis*, Trenton, The Red Sea Press, 2005.

- OCVP, Observatory of Conflict and Violence Prevention, “Marriage and Divorce Baseline” Report: Mogadishu, Hargeisa, OCVP, 2017.
- OGBURN, Nimkoff, “Marriage and Family” Boston, USA, Houghton Mifflin Company, 1974.
- OGWOKHADEMHE & ISHOLA, “Perceived Causes of Divorce: An Analysis of Interrelationships”, *Journal of Marriage and the Family*, 2013, 179-183.
- OMAR Geelle, *Kinship Organization in Somalia*, Somali publications, 2013.
- ÖNAL Sayın, *Aile Sosyolojisi: Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1990,
- OPPENHEIMER V.K., Women’s rising employment and the future of the family in industrial societies. *Population and Development Review* 20 (2): 293–349. doi:10.2307/2137521, 1994.
- OZANKAYA Özer, *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler, Ankara, Fakültesi Yayınları, 1979.
- PANSE S, Common causes, and reasons for divorce. Retrieved February 8, 2013 from <http://www.buzzle.com/articles/common-causes-and-reasons-for-divorce.html>.
- PARSONS T, “An analytical approach to the theory of social stratification”, *American Journal of Sociology*, 2004, 841-862.
- PAULINA Makinwa-adebusoye, “Sociocultural Factors Effecting Fertility in Sub Saharan Africa,” *The nigerian institute of social and economic research (NISER) Lagos, Nigeria*, 2018.
- PAYNE M, The most frequent cause of divorce. Retrieved February 8, 2010 From http://www.associatedcontent.com/article/311828/the_most_frequent_cause_of_divorce.html?cat=41.
- PDRC, “Workshop Report Empowering Women in Local Governance,” 14 – 15 June 2014 Bosaso: Garowe.
- PDRC, Puntland Development Research Centre, “Pastoral Justice: A Participatory Action Research Project on Harmonization of Somali Legal Traditions,” Garowe, Puntland, 2017.

- PERRY M, "Major causes of divorce in this modern era," Retrieved February 11, 2010 from <http://www.healthguidance.org/entry/11609/1/Major-Causes-of-Divorce-in-This-Modern-Era.html>.
- RADCLIFFE-BROWN A.R, Introduction in African systems of kinship & marriage, London, Oxford University Press, 2012.
- RAZ YUROVICH, "Men's and women's economic activity and first marriage" Demographic Research, 2012, 22-29.
- RCOG, National Collaboration Centre for Women and Children Health, "Fertility: Assessment and treatment for people with fertility problems," London, 2012.
- RENIERS Georges, "Divorce and remarriage in rural Malawi" Demographic Research, 2015, 175-206.
- ROWD A, "Common causes of divorce," Retrieved February 11, 2010. from <http://ezinearticles.com/?Divorce-in-South-Africa---Your-Best-Options&id=1561993>.
- RUGGLES S, "The Origins of African-American Family Structure." American Sociological Review, 2016, 136–51.
- SABRIYE, M. Muuse, Raaxada Guurka, Buug Af Soomaali ku qoran oo naaciisa ah kii ugu horeeyey, Mogadishu, Hud-hud Book Shop, 2018.
- ŞAHİN KAYA Rezzan, Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile, Kardeş Basımevi, Ankara, 1975.
- SAITOTI Telilit Ole, Maasai, Nairobi, Kenya, Published by Harry N Abrams, 2008.
- SAMATAR Abdi Ismail, Socialist Somalia: rhetoric and reality, Institute for African London, Alternatives, 1988.
- SEROVICH IM and PRICE SJ, "In-Law Relationships: A Role Theory Perspective". International Journal of the Family, 2003, 127-143.
- SHELLEY Clark and OTTO Sarah Brauner, Divorce in sub-Saharan Africa: Are Unions Becoming Less Stable? *Population and Development Review* Vol. 41, No. 4, 2018.
- SIGELMAN, C. K & RIDER E. A, Life-span Human Development. Canada: Cengage Learning Press, 2009.
- SMITH I, "European divorce laws, divorce rates, and their consequences", in The Law and Economics of Marriage & Divorce, ed. by A. W. Dnes and R. Rowthorn, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

- SONKO Mboge, “Infertility in the Gambia: frequency and health care seeking” *Soc Sci Med.* 1998;46:891–899. doi: 10.1016/S0277-9536(97)00215-3, 2017.
- SOUTH S., “Do you need to shop around? Age at marriage, spousal alternatives, and marital dissolution” *Journal of Family Issues* 16(4): 432–449. doi:10.1177/019251395016004002, 1995.
- STINNETT Waiters, “Relationships in Marriage and the Family” 3rd Edition Philadelphia, Macmillan Publishing Company, 2015.
- STORAASLI R. D., & Markman H. J., “Relationship problems in the early stages of marriage: A longitudinal investigation”, *Journal of Family Psychology*, 2007, 80–98
- SUHOMLINOVA Rand, “Economic Independence, Economic Status and Empty Nest in Midlife Marital Disruption”, *Journal of Marriage and the Family*, 60(1):219-231, 2016.
- TAKYI B.K, “Marital instability in an African society : Exploring the factors that influence divorce processes in Ghana”, *Sociological Focus* 34(1) : 77–96. doi:10.1080/00380237.2001.10571184, 2001.
- TAKYI Broughton, “Marital instability in sub-Saharan Africa: Do women’s autonomy and socioeconomic situation matter?” *Journal of Family and Economic Issues* 27(1): 113–131. doi:10.1007/s10834-005-9006-3, 2006.
- TEZCAN M, *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.
- TIILIKAINEN Marja, “Spirits and the Human World in Northern Somalia.” In *Milk and Peace, Drought, and War: Somali Culture, Society, and Politics*, edited by M. & Luling Hoehne, V., 163-184. London, Hurst, 2010.
- TİMUR Serim, *Türkiye’de Aile Yapısı: Hacettepe üniversitesi*, 1972.
- TURNER Helms, *Marriage, and Family: Traditions and Transitions*, USA, Harcourt Brace Publishers, 1988.
- TUTTLE Joshua & DAVIS Shannon, “The Effects of Cocaine and Marijuana Use on Marriage and Marital Stability,” *Journal of Family Issues*, 2015, 144-173.
- UÇAR Mehmet Ali, *Aile İçi Şiddet ve Ailenin Korunması Yasası*. 1. Baskı. İstanbul: Yetkin Yayınları, 2003.

- UUNK Wilfred, "The Economic Consequences of Divorce for Women in the European Union: The Impact of Welfare State Arrangements," Department of Sociology, Tilburg University, *European Journal of Population*, 2004, 251–285.
- VAN De Walle and BAKER K.R., "The evolving culture of nuptiality in subS aharan Africa" Paper presented at Perspectives on International Family Change Conference, Population Studies Center, University of Michigan, Ann Arbor, 3–5 June 2004.
- VINCENT N.O., *The top five reasons why people get a divorce*. 1st Edition. Washington, DC: Macmillan, 2009.
- WALLER Hill, *The family: A dynamic interpretation*. New York, NY: Dryden Press, 1951.
- WARSAME Amina Mohamoud, *Queens Without Crowns: Somaliland's Women's Changing Roles and Peace Building*. Nairobi, Kenya: Life & Peace Institute, (2002).
- WEISS R.S, *Marital separation*. New York: Basic Books, 1975.
- WILCOX W.B, "The State of our Unions Marriage in America Money & Marriage," National Marriage Project, University of Virginia, 2009.
- WILLIAMS J, *Divorce family structure & the academic success of children, U.S.A*, Haworth Pres, 2006.
- WILLIAMSON R.e., *Marriage and Family Relations*, Canada, Wiley Press, 1972.
- WINTERBOTTOM A., KOOMEN J. and BURFORD G., "Female genital cutting: cultural rights and rites of defiance in northern Tanzania," *African Studies Review*, 2009, 47-71
- WISEMAN R. S, "Crisis theory and the process of divorce," *Social Carework*, 1975, 205-212.

EKLER

EK1. Bursa Uludağ Üniversitesi Etik Kurul Kararı

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ
31 Mayıs 2019

OTURUM SAYISI
2019-04

KARAR NO 27 : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Mustafa Omar ABSHİR'in "Somali'de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Mustafa Omar ABSHİR'in "Somali'de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme soruları kendi ülkesindeki (Somali Devleti) yetkililerden de izin alınması koşuluyla, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurusuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Prof. Dr. Feriðun YILMAZ
Kurul Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
Üye

Prof. Dr. Doğan ŞENYÜZ
Üye

Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Üye

katılmadı
Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Üye

Prof. Gölşay GÖGÜŞ
Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Üye

EK 2: Somali Devleti Bilimsel Araştırma İzin Belgesi

**Dawlada Puntland
ee Soomaaliya
Wasaaradda Horumarinta Haweenka iyo Arrimaha Qoyska
Ministry of Women Development and Family Affairs (MOWDAFA)**

Tix, WHAQ-202-2019

Taariikh, 01/06/2019

Ku: Dhamaan Cidda ay Khusayso

Ujeedo: Ogolaansho cilmi Baariseed

Wasaarada Haweenka iyo Arrimaha qoyska Dowladda Puntland waxa ay halka ku soo gudbinaysaa ogolaansho cilmibaaris waxbasha saree e master oo uu samaynaayo ardayga magaciisa layiraahdo **MUSTAFA OMAR ABSHIR** dhigtana **Jaamacadda Uludag** ee dalka **Turkiga** kuliyadda Cilmiga Bulshadda ee (**Soosiyoloji**).

Cilmibaarista oo ku saabsan arrimaha qoyska gaar ahaan sababaha furiinka ee qoysaska Soomaaliyeed waxa uu cinwaankeeda oo Af Turki ah yahay “**SOMALI'DE BOSANMA NEDENLERİ UZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME**” oo la mid ah Af Soomaali “**Sababaha Furuunka Soomaaliya iyada oo laga eegayo dhanka Soosiyolojiga**”. Haddaba, waxaa laga codsanayaa cid walba in ay u fududayso shaqadda cilmibaarista sidida waraysiyada iyo xog ururinta.

Wada shaqayn Wacan,

Agaasimaha Guud ee Wasaarradda Haweenka iyo Arrimaha Qoyska

Maxamed Hantiile

EK 3. Somali Devleti Bilimsel Araştırma İzin Belgesi (Türkçe)

Somali Devleti
Puntland
Kadın ve Aile İşleri Bakanlığı

Sayı: WHAQ-202-2019
Konu: Bilimsel Araştırma İzin Belgesi

Tarih: 01/06/2019

İlgilinin Dikkatine

Kadın ve Aile Bakanlığı, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencisi Mustafa OMAR ABSHIR'ın yüksek lisans tez araştırması yapmasına izin verdi.

Bu araştırma aile ile ilgili olduğu için, Kadın ve Aile Bakanlığı Türkçe olarak " **Somali'de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**" adlı tez çalışmasını istirdürmesini uygun görmüştür. Bu nedenle, ilgili kurum ve kişilerden veri toplama çalışmalarını kolaylaştırmasını istiyoruz.

Saygılarımızla,

Kadın ve Aile Bakanlığı Genel Müdürü

Maxamed Hantiile

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	MUSTAFA OMAR ABSHIR
Tez Adı	Somali’de Boşanma Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal Keskin
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kasıt ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 10.06.2020

İmza :